

อุดมการณ์ทางการเมืองและสำนึกทางจริยศาสตร์ของคนต่างรุ่น ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

Political Ideologies and Ethical Consciousness of Different Generations in Local Administrative Organizations

ณวรา สุทธิกุล

สาธิต คำหน่อแก้ว

Nawara Suttikul

Sathit Kumnorkaew

เทศบาลตำบลสันปูเลย

San Pu Loei Municipality

Corresponding Author, E-mail: aomsuttikul@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิเคราะห์ความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองและสำนึกเชิงจริยศาสตร์ระหว่างกลุ่มประชากรรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ 2) เพื่อแสวงหาโครงสร้างสะพานเชื่อมทางจริยธรรมโดยอาศัยมโนทัศน์ญาณวิทยาเชิงจริยศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่านการศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านกระบวนการสืบสอบเชิงตีความและการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 12 คนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ที่มีสถานะการเปลี่ยนผ่านเชิงอำนาจสูง ผลการวิจัยเผยให้เห็นรอยแยกทางญาณวิทยาเชิงสังคมที่แหลมคมระหว่างช่วงวัย โดยกลุ่มบุคลาการรุ่นเก่าจัดประเภทความถูกต้องและสำนึกทางจริยศาสตร์ผ่านภาวะจำยอมเชิงภววิทยาต่ออำนาจนำเชิงสถาบัน ซึ่งให้คุณค่าสูงสุดแก่ความภักดีส่วนบุคคล การเคารพลำดับชั้น และการรักษาเสถียรภาพของระบบจารีตข้าราชการ ในขณะที่กลุ่มบุคลาการรุ่นใหม่เผชิญกับสถานะความแปลกแยกเชิงอัตลักษณ์จากอุดมการณ์แนวตั้ง และพยายามสถาปนาสัจจะเชิงระบบที่ตั้งอยู่บนคุณค่าความโปร่งใสเชิงโครงสร้างเจตจำนงเสรี และความเสมอภาคทางการเมือง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมิใช่เพียง

เรื่องของอายุทางชีวภาพ แต่คือสมรรถภูมิการปะทะกันของโครงสร้างการรับรู้ความจริงที่ต่างชุดกัน

ข้อค้นพบเชิงทฤษฎีจากการศึกษานี้นำเสนอต้นแบบปัญญาญาณร่วมพึงพาเพื่อทำหน้าที่เป็นพื้นที่เจรจาเชิงปัญญาที่ก้าวพ้นสภาวะทางตันของระบบราชการดั้งเดิม โดยการบูรณาการหลักโยนิโสมนสิการและปฏิบัติการเชิงสื่อสารเพื่อลดทอนแรงเสียดทานเชิงคุณค่า อันจะเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาประสิทธิภาพและศักดิ์ศรีของการจัดบริการสาธารณะในบริบทสังคมท้องถิ่นร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: อุดมการณ์ทางการเมือง, สำนักทางจริยศาสตร์, ญาณวิทยาเชิงสังคม, องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น, ญาณวิทยาเชิงจริยศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่าน

Abstract

This research article aims to: 1) analyze the disparities in political ideologies and ethical consciousness between older and younger generational cohorts within local administrative organizations; and 2) explore an ethical bridging structure through the concept of transitional ethical epistemology. Utilizing a qualitative research methodology grounded in interpretive inquiry and in-depth interviews with 12 key informants from major local government units undergoing high power transitions, the study uncovers a profound social epistemological fissure between generations. The findings reveal that the older generation structures its ethical consciousness through ontological subjugation to institutional hegemony, prioritizing institutional loyalty, hierarchical order, and the preservation of bureaucratic tradition. Conversely, the younger generation experiences identity alienation from vertical ideologies and seeks to establish systemic truth founded on structural transparency, individual free will, and political equality. This gap indicates that the conflict is not merely chronological but represents a battlefield of disparate cognitive structures of reality.

The theoretical contribution of this study proposes the Interdependent Sapience Model as a conceptual framework to facilitate a communicative action space, transcending the stagnation of traditional bureaucracy. By integrating critical reflection and communicative practices to mitigate value-based friction, this model provides a vital pathway for enhancing the efficiency and dignity of public service in the contemporary era of local governance.

Keywords: Political Ideologies, Ethical Consciousness, Social Epistemology, Local Administrative Organizations, Transitional Ethical Epistemology

บทนำ

วิกฤตการณ์แห่งอำนาจเชิงศีลธรรมในระบบราชการแนวตั้ง (Vertical Bureaucracy) ของไทยได้ก้าวเข้าสู่สภาวะ “สมรภูมิอุดมการณ์” เมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กลายเป็นพื้นที่ปะทะกันของโครงสร้างการรับรู้ความจริง (Cognitive Structures of Reality) ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างบุคลากรต่างรุ่นวัย ภาวะดังกล่าวมิใช่เพียงความขัดแย้งเชิงพฤติกรรมศาสตร์ทั่วไป หากแต่คือการเผชิญหน้าในระดับภววิทยา (Ontological Confrontation) คาร์ล มันทไฮม์ (Karl Mannheim) อธิบายว่า ปรากฏการณ์ทางรุ่นวัย (Generational Phenomenon) คือพิภพทางสังคมที่ถูกหล่อหลอมด้วยแหล่งข้อมูลญาณวิทยาชุดที่ต่างกัน (Mannheim, 1952) ในมิติของ อปท. มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) วิพากษ์ว่าโครงสร้างเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นกลไกการ “ฝึกหัดและลงโทษ” (Discipline and Punish) ที่เน้นการควบคุมกายและใจผ่านระเบียบแนวตั้ง (Foucault, 1977) ซึ่งในยุคดิจิทัลได้วิวัฒน์ไปสู่สิ่งที่ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) เรียกว่า “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ที่อำนาจซึมลึกผ่านระบบตรวจสอบเชิงเทคโนโลยี (Deleuze, 1992)

ในขณะที่บุคลากรรุ่นเก่ายึดถือความภักดีและลำดับชั้นเป็นสัจจะเชิงจริยธรรม ซีโอดอร์ อะดอร์โน (Theodor Adorno) กลับเตือนถึง “บุคลิกภาพแบบอำนาจนิยม” (Au-

thoritarian Personality) ที่อาจทำลายเจตจำนงเสรี (Free Will) ของปัจเจก (Adorno et al., 1950) ความลึกลับนี้บรรจบกับทัศนะของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่ว่า ความรู้เป็นเครื่องมือทางปัญญาต้องถูกใช้เพื่อจัดการกับประสบการณ์ทางสังคมที่แปรเปลี่ยนไป (Dewey, 1938) บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เพื่อรื้อถอน (Deconstruct) รอยแยกทางญาณวิทยาเชิงสังคมดังกล่าว โดยบูรณาการพุทธจริยศาสตร์วิพากษ์ในมิตินิติธรรมและโยนิโสมนสิการ เพื่อสถาปนาพื้นที่เจรจาเชิงปัญญา (Communicative Action Space) อันจะเป็นสะพานเชื่อมทางจริยธรรมที่ก้าวพ้นความขัดแย้งสู่การจัดบริการสาธารณะที่มีศักดิ์ศรีในยุคเปลี่ยนผ่าน

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความแตกต่างทางอุดมการณ์และสำนึกเชิงจริยศาสตร์ระหว่างกลุ่มประชากรรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2) เพื่อแสวงหาโครงสร้างสะพานเชื่อมทางจริยธรรมโดยอาศัยมโนทัศน์ “ญาณวิทยาเชิงจริยศาสตร์แบบสัจจร” (transitional ethical epistemology)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ดำเนินการภายใต้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นกระบวนการสืบสอบเชิงตีความ (Interpretive Inquiry) และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Content Analysis) เพื่อสำรวจพลวัตของสำนึกทางจริยศาสตร์ในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) โดยการวิจัยมีขั้นตอนและวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants): ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อคัดเลือกบุคลากรใน อปท. ขนาดใหญ่ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดและเทศบาลนคร) จำนวน 12 คน ซึ่งเป็นตัวแทนของสองภักดีญาณวิทยาที่ต่างกัน คือ กลุ่บรมรุ่นเก่า (อายุ 45 ปีขึ้นไป) และกลุ่บรมรุ่นใหม่ (อายุต่ำกว่า 35 ปี) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มี “ความอิ่มตัวเชิงความหมาย” (Semantic Saturation) ข้ามพรมแดนความคิดข้ามรุ่น

2. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล: ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เป็นเครื่องมือหลัก โดยมุ่งเน้นการตรวจสอบ “เครื่องมือทางปัญญา” ในการจัดการประสบการณ์ทางสังคม (Dewey, 1938) ประเด็นการสนทนาถูกออกแบบมาเพื่อสกัดรอยแยกของนิยามจริยธรรมเชิงปฏิบัติการ เช่น ความหมายของ “คนดี” ในระบบราชการ และปฏิกริยาต่ออำนาจนำเชิงสถาบัน (Institutional Hegemony)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล: การวิเคราะห์รหัสข้อมูลทางจริยศาสตร์ (Data Coding Matrix): เพื่อความโปร่งใสของกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยได้จัดทำแผนผังการสักรหัส (Coding Tree) โดยจำแนกถ้อยคำสัมภาษณ์ออกเป็นหมวดหมู่เชิงสัญลักษณ์ (Semiotic Categories) 3 ระดับ ดังนี้

3.1 รหัสภาวะจำยอมเชิงอำนาจ (Power Subjugation Codes)

3.2 รหัสความแปลกแยกเชิงระบบ (Systemic Alienation Codes)

3.3 รหัสปัญญาญาณร่วมพึ่งพา (Interdependent Sapience Codes)

จากนั้นจึงนำมาสังเคราะห์ผ่านวิธีวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เพื่อหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงโนทัศน์ (Conceptual Content Analysis) ผ่านแผนผังรหัสข้อมูลทางจริยศาสตร์ (Data Coding Matrix) ผู้วิจัยได้ค้นพบรอยแยกเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนเกินกว่าเพียงเรื่องของช่องว่างระหว่างวัย (Generation Gap) หากแต่คือการปะทะกันของระนาบความจริงทางจริยศาสตร์ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังรายละเอียดเชิงวิพากษ์ต่อไปนี้

1) ภาวะจำยอมเชิงภววิทยาต่ออำนาจนำเชิงสถาบัน: การผลิตซ้ำจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานของบุคลากรรุ่นเก่า (Ontological Subjugation to Institutional Hegemony)

ผลการวิจัยในกลุ่มบุคลากรรุ่นเก่า (อายุ 45 ปีขึ้นไป) เผยให้เห็นว่าสำนักทางจริยศาสตร์มิได้ดำรงอยู่เป็นอิสระจากโครงสร้างอำนาจ แต่ถูกจัดประเภทผ่านสิ่งที่ ปีแอร์

บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) เรียกว่า “ฮาบิทัส” (Habitus) หรือความคุ้นชินเชิงโครงสร้างที่ฝังลึกอยู่ในจิตไร้สำนึก (Bourdieu, 1990) บุคลากรกลุ่มนี้ให้คุณค่าสูงสุดแก่ระบบ “เครือญาติจำลอง” (Simulated Kinship) โดยนิยาม “ความดี” ในองค์กรผ่านความภักดีส่วนบุคคล (Personal Loyalty) และการรักษาระเบียบวินัยแน่วแน่

ผู้วิจัยวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ว่า ภาวะดังกล่าวคือ “ภาวะจำยอมเชิงภววิทยา” (Ontological Subjugation) ที่ปัจเจกบุคคลเลือกสยบยอมต่ออำนาจนำเชิงสถาบัน (Institutional Hegemony) เพื่อรักษาเสถียรภาพและภาพลักษณ์แห่งความกลมกลืน (Harmony) พวกเขามักอ้างจริยธรรมคุณธรรม (Virtue Ethics) ตามทัศนะของ อริสโตเติล (Aristotle) ที่เน้นการทำหน้าที่ตามพิกัดของตนในลำดับชั้นสังคม (Aristotle, 2009) ส่งผลให้การตั้งคำถามต่อความไม่โปร่งใสถูกตราหน้าว่าเป็นพฤติกรรมที่ “ขาดสัมมาคารวะ” และเป็นอันตรายต่อจริยธรรมเชิงระบบ ภาวะนี้สะท้อนถึงสิ่งที่ ธีโอดอร์ อะดอร์โน (Theodor Adorno) เตือนว่าเป็นเป้าหมายของ “บุคลิกภาพแบบอำนาจนิยม” (Authoritarian Personality) ที่ลดทอนเจตจำนงเสรี (Free Will) ให้เหลือเพียงการปฏิบัติตามคำสั่งอย่างไร้ข้อกังขา (Adorno et al., 1950)

2) ความแปลกแยกเชิงอัตลักษณ์และการสถาปนาสัจจะเชิงระบบ: สำนึกจริยธรรมของบุคลากรรุ่นใหม่ (Identity Alienation and Systemic Truth Construction)

ในระนาบที่ตรงกันข้าม กลุ่มบุคลากรรุ่นใหม่ (อายุต่ำกว่า 35 ปี) กลับเผชิญกับสภาวะ “ความแปลกแยกเชิงอัตลักษณ์” (Identity Alienation) อย่างรุนแรง พวกเขาไม่ได้มองว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบเครือญาติจำลอง แต่สถาปนาตัวตนผ่านสิ่งที่ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เรียกว่า “สังคมแห่งความโปร่งใส” (Transparency Society) ที่ความจริงต้องถูกเปิดเผยและตรวจสอบได้ในระนาบที่เท่าเทียม (Han, 2015)

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า คนรุ่นใหม่ใช้ระบบเหตุผลเชิงตรรกะและการตรวจสอบเชิงประจักษ์ (Empiricism) เป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ซึ่งบรรจบกับแนวคิด “เจตจำนงเสรี” ตามกฎศีลธรรมของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ที่เน้นว่าจริยธรรมต้องเป็นสากลและไม่ขึ้นกับบุญคุณส่วนตัว (Kant, 1998) ผู้วิจัยพบสภาวะย้อนแย้งที่แหลมคม: ในขณะที่คนรุ่นใหม่ถูกมองว่า “ก้าวร้าว” แท้จริงแล้วพวกเขาคือกลุ่มที่พยายามเรียกร้อง “สัจจะเชิงระบบ” (Systemic Truth) เพื่อต่อต้านสิ่งที่พวกเขาเห็นว่าเป็นการสมรู้ร่วมคิด

ทางศีลธรรม (Moral Complicity) ของระบบราชการเดิม ภาวะนี้สอดคล้องกับข้อวิพากษ์ของ มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) เกี่ยวกับกลไกการ “ฝึกหัดและลงโทษ” (Discipline and Punish) ที่พยายามกำราบร่างกายและใจให้สยบยอมต่อวินัยราชการแนวดิ่ง (Foucault, 1977) แต่คนรุ่นใหม่กลับได้ตอบด้วยการใช้ “เทคโนโลยีแห่งตน” (Technologies of the Self) เพื่อดึงอำนาจปกครองตนเอง (Autonomy) กลับคืนมา

3) รอยแยกทางญาณวิทยาเชิงสังคม: สมรรถนะแห่งการสื่อสารที่ชะงักงัน (Social Epistemological Fissure and Communicative Stagnation)

จากการวิเคราะห์ภาพรวม พบว่าความขัดแย้งใน อปท. มิใช่เพียงความเห็นที่ต่างกัน แต่คือ “รอยแยกทางญาณวิทยาเชิงสังคม” (Social Epistemological Fissure) ที่แหลมคม เมื่อคนสองกลุ่มมีเกณฑ์การตรวจสอบความจริง (Justification Criteria) ที่ต่างชุดกัน โดยรุ่นเก่าอาศัย “จารีตนิยมเชิงสถาบัน” (Institutional Traditionalism) ขณะที่รุ่นใหม่อาศัย “ประจักษ์นิยมและสากลนิยม” (Empiricism and Universalism)

สภาวะดังกล่าวนำไปสู่สิ่งที่ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) เรียกว่าวิกฤตของ “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ที่บั่นทอนทฤษฎีภายในองค์กรกลายเป็นเพียงละครตบตาทางศีลธรรม (Habermas, 1984) ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ภาวะ “หมดไฟ” (Burnout) ของพนักงานรุ่นใหม่มิใช่เพียงปัญหาความเหนื่อยล้าทางกาย แต่คือ “ความแปลกแยกเชิงภววิทยา” (Ontological Alienation) จากระบบที่พวกเขาไม่สามารถมองเห็นความสมเหตุสมผลเชิงตรรกะได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ กิลส์ เดอเลซ (Gilles Deleuze) เกี่ยวกับความซับซ้อนของอำนาจใน “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ที่พยายามใช้ระบบตรวจสอบเป็นเครื่องมือสร้างระเบียบ มากกว่าการสร้างจริยธรรมที่แท้จริง (Deleuze, 1992)

รอยแยกนี้ยังสะท้อนถึงการปะทะระหว่างโลกทัศน์แบบ “ยูโรเซนตริก” (Eurocentrism) ที่เน้นปัจเจกนิยมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่เน้นความเกรงใจ ผู้วิจัยเห็นว่าการที่บุคลากรรุ่นใหม่พยายามใช้ “สิทธิและความโปร่งใส” มิใช่การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาอย่างไร้ราก แต่คือพยายามปกป้องศักดิ์ศรีเชิงภววิทยาของตนเองภายใต้พิภพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่ง จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ชี้ว่าความสำเร็จของสังคมขึ้นอยู่กับความที่มนุษย์สามารถใช้ “ปัญญาเชิงวิพากษ์” ในการปรับปรุงเครื่องมือทางสังคมให้เท่าทันต่อวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นจริง (Dewey, 1938)

อภิปรายผล

ผลการวิจัยที่เผยให้เห็น “รอยแยกทางญาณวิทยาเชิงสังคม” ระหว่างบุคลากรต่างรุ่นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) มิได้เป็นเพียงภาพสะท้อนของความขัดแย้งในเชิงพฤติกรรมศาสตร์ระดับปัจเจก หากแต่คือวิกฤตการณ์แห่งความชอบธรรมในระนาบภววิทยา ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอประเด็นการวิพากษ์เชิงลึกดังนี้:

ในมิติของการปะทะกันระหว่างจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานและเสรีภาพเชิงปัญญา ข้อค้นพบที่ชี้ว่าบุคลากรรุ่นเก่ายึดโยงอยู่กับภาวะจำยอมเชิงภววิทยาต่ออำนาจนำเชิงสถาบันนั้น วางอยู่บนบรรทัดฐานทางทฤษฎีเดียวกับแนวคิด “ฮาบิทัส” (Habitus) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ที่อธิบายว่า ความคุ้นชินเชิงโครงสร้างมักถูกผลิตซ้ำผ่านการปฏิบัติที่ขาดการวิพากษ์ (Bourdieu, 1990) ภาวะที่รุ่นเก่ายึดมั่นในความภักดีและลำดับชั้นจึงมิใช่เรื่องส่วนตัว แต่คือการธำรงไว้ซึ่งสถาบันวินัยที่ มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) วิพากษ์ว่าเป็นกลไกที่พยายามควบคุมเจตจำนงของปัจเจกให้อยู่ภายใต้ระเบียบแนวตั้ง (Foucault, 1977) ซึ่งประเด็นนี้ บรรจบสอดคล้องกับข้อเสนอแนะเชิงวิพากษ์ของ ฮีโอดอร์ อะดอร์โน (Theodor Adorno) ที่เตือนว่าการสยบยอมต่ออำนาจอาจไร้ข้อกังขาย่อมนำไปสู่การล่มสลายของความเป็นมนุษย์เชิงจริยศาสตร์ (Adorno et al., 1950)

ในขณะที่ความพยายามสถาปนา “สังคมเชิงระบบ” ของบุคลากรรุ่นใหม่ผ่านคุณค่าความโปร่งใส นั้น สอดรับกับพลวัตทางญาณวิทยาที่ปรากฏในงานวิจัยของ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) ซึ่งชี้ว่าสำนึกจริยธรรมร่วมสมัยกำลังเคลื่อนตัวไปสู่ “สังคมแห่งความโปร่งใส” ที่ขัดแย้งกับจารีตแห่งความปิดลับของระบบราชการเดิม (Han, 2015) ทศนะของคนรุ่นใหม่ที่มองว่าความเรียบง่ายคือการสมรู้ร่วมคิดทางศีลธรรม มีความสอดคล้องอย่างมีนัยสำคัญกับภวศาสตร์ของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ที่ว่าจริยธรรมที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บน “เจตจำนงเสรี” และความรับผิดชอบที่เป็นสากล มิใช่เพียงการทำตามบุญคุณส่วนตัว (Kant, 1998)

สำหรับการแสวงหาทางออกผ่าน “ญาณวิทยาเชิงจริยศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่าน” ผู้วิจัยเห็นว่าการจะสมานรอยแยกนี้มีอาจใช้วิธีการบริหารจัดการแบบเน้นคำสั่ง แต่ต้องอาศัย “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ตามทศนะของ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) ที่มุ่งสร้างพื้นที่เจรจาเชิงปัญญาที่ไร้อคติทางอำนาจ (Habermas, 1984) ซึ่งบรรทัดฐานนี้ เข้ากันได้ดีกับแนวคิด “โยนิโสมนสิการ” และ

“กัลยาณมิตตตา” ในพุทธจริยศาสตร์วิพากษ์ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) ที่ชี้ให้เห็นว่าคุณภาพของสังคมต้องเริ่มจากการตรวจสอบโครงสร้างการรับรู้ของตนเอง (Cognitive Reflection) เพื่อสลายการยึดติดในอัตตาเชิงสถาบัน (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2024)

นอกจากนี้ การเปลี่ยนผ่านจาก “ผู้สยบยอม” ไปสู่ “พลเมืองจริยธรรม” ยังวางฐานคิดอยู่บนตรรกะความยุติธรรมที่เป็นธรรม (Justice as Fairness) ของ จอห์น รอร์ลส์ (John Rawls) ที่เน้นการปกป้องศักดิ์ศรีของบุคคลในระนาบที่เท่าเทียม (Rawls, 1999) ผู้วิจัยขออภิปรายปิดท้ายว่า ญาณวิทยาแห่งการเปลี่ยนผ่านที่งานวิจัยนี้เสนอนั้นมิใช่เพียงข้อตกลงทางธุรการ แต่คือ “เครื่องมือทางปัญญา” ในการจัดการประสบการณ์ทางสังคมตามแนวคิดของ จอห์น ดีวี่ (John Dewey) เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำรงตนอยู่ในสภาวะรอยต่อของยุคสมัยได้อย่างทรงพลังและมีศักดิ์ศรีเชิงภววิทยา (Dewey, 1938)

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการวิพากษ์รอยแยกทางญาณวิทยาข้ามรุ่นผ่านทัศนะของปรัชญาประยุกต์ งานวิจัยชิ้นนี้ได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในฐานะนวัตกรรมเชิงมนทัศน์ที่เรียกว่า “ต้นแบบปัญญาญาณร่วมพึ่งพา: กรอบแนวคิดจริยศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่าน” (Interdependent Sapience Model: A Framework for Transitional Ethics) ซึ่งมีใช้เพียงข้อตกลงทางธุรการ แต่คือการสถาปนาระบบนิเวศทางปัญญาใหม่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1. การสถาปนาพื้นที่เจรจาเชิงปัญญา (Establishing the Communicative Action Space)

นวัตกรรมนี้เสนอให้รื้อถอนโครงสร้าง “อำนาจนำเชิงสถาบัน” (Institutional Hegemony) ที่เน้นการสยบยอมแนวดิ่ง แล้วแทนที่ด้วยพื้นที่การสื่อสารที่ปราศจากอำนาจบังคับตามแนวคิด “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ของ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) พื้นที่นี้ถูกออกแบบมาเพื่อเปลี่ยนสถานะของบุคลากรจาก “ผู้ใต้บังคับบัญชา” ให้กลายเป็น “ประธานร่วมทางญาณวิทยา” (Epistemological Co-subjects) ที่สามารถแลกเปลี่ยนเกณฑ์การตรวจสอบความจริงร่วมกันได้โดยไม่สน

ลำดับชั้น (Habermas, 1984)

2. กระบวนทัศน์โยนีโสมนสิการเชิงวิพากษ์ (Critical Reflection Paradigm)

องค์ความรู้ที่บูรณาการหลัก “โยนีโสมนสิการ” (Critical Reflection) เข้ามาในฐานะ “เทคโนโลยีแห่งตน” (Technologies of the Self) เพื่อให้บุคลากรทุกระดับสามารถตรวจสอบ “โครงสร้างการรับรู้” (Cognitive Structures) ของตนเอง การฝึกฝนนี้ช่วยคลายการยึดติดในอัตตาเชิงสถาบันของรฐบงเก่า และคลายอคติแบบปัจเจกนิยมสุดโต่งของรฐบงใหม่ นำไปสู่สิ่งที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เรียกว่าดุลยภาพระหว่าง “อิสรภาพทางปัญญา” และ “ความรับผิดชอบเชิงความสัมพันธ์” (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2024)

3. คุณค่าทางทฤษฎีและศักยภาพในการเปลี่ยนผ่าน (Theoretical Value and Transitional Potential)

นวัตกรรมนี้ชี้ให้เห็นคุณค่าเชิงภววิทยาในการเปลี่ยนผ่านจาก “จริยธรรมสยบยอม” (Subjugated Ethics) ไปสู่ “จริยธรรมพลเมือง” (Civic Ethics) ที่ตั้งอยู่บนความโปร่งใสเชิงโครงสร้างและสัมมาคารวะเชิงปัญญา ศักยภาพของโมเดลนี้คือการลดทอนภาวะ “หมดไฟ” (Burnout) และ “ความแปลกแยก” (Alienation) โดยสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันผ่านสัจจะเชิงระบบ มิใช่ผ่านตัวบุคคล อันเป็นกุญแจสำคัญในการกอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในระบบราชการไทย (Rawls, 1999; Dewey, 1938)

"แบบจำลองปัญญาร่วมสัมพันธ์: กรอบแนวคิดจริยศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่าน" (Interdependent Sapience Model: A Framework for Transitional Ethics) คือการเสนอทางเลือกเชิงภววิทยา (Ontological Alternative) เพื่อรื้อถอนโครงสร้างอำนาจแนวดิ่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผ่านการบูรณาการ "ปฏิบัติการสื่อสาร" (Communicative Action) (Habermas, 1984) เข้ากับ "โยนีโสมนสิการเชิงวิพากษ์" (Critical Reflection) (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2024) นวัตกรรมนี้มุ่งสร้าง "พื้นที่ระหว่างประธาน" (Intersubjective Space) ที่ช่วยกอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) และลดความแปลกแยก (Alienation) ของบุคลากรต่างรุ่นวัยในระบบราชการไทย (Rawls, 1999; Dewey, 1938) โดยโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงระบบทั้งหมดได้ถูกประมวลไว้ในแผนภาพที่ 1 (Figure 1)

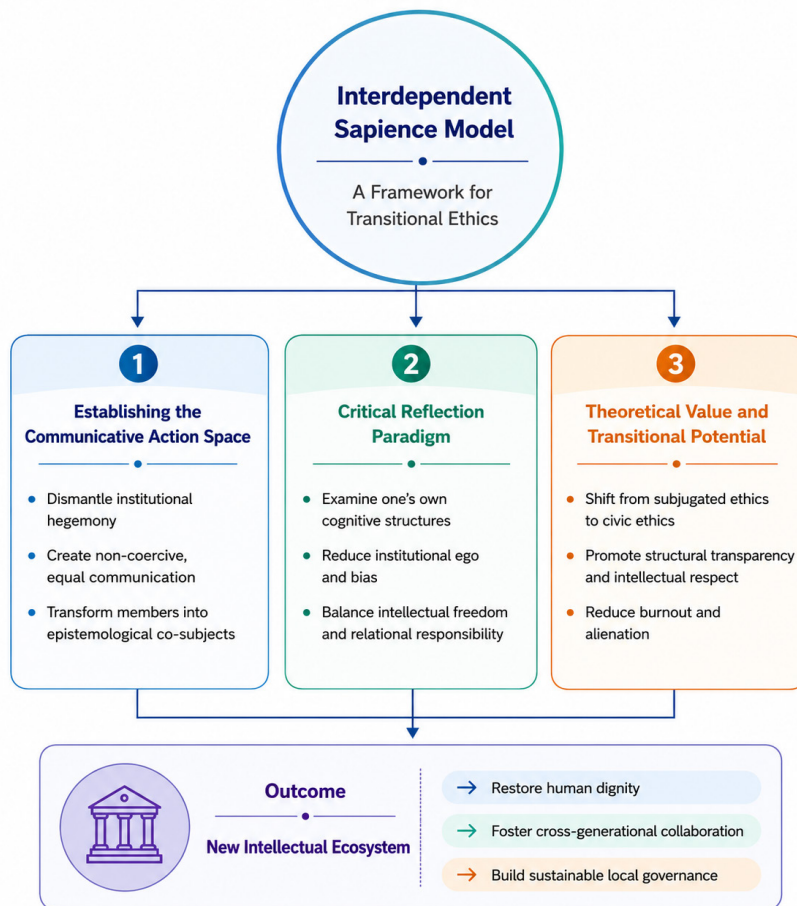

Figure 1: Conceptual Framework of the Interdependent Sapience Model for Transitional Ethics.

สรุป

การวิเคราะห์ “สมรภูมิอุดมการณ์” ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นผ่านเลนส์ปรัชญาประยุกต์ได้สถาปนาข้อสรุปที่แหลมคมว่า รอยแยกที่เกิดขึ้นระหว่างคนต่างรุ่นมิใช่เพียงความขัดแย้งเชิงพฤติกรรมศาสตร์ในระดับปรากฏการณ์ แต่คือวิกฤตการณ์ทางภววิทยาที่เกิดจากการปะทะกันของโครงสร้างการรับรู้ความจริงที่ต่างชุดกันอย่างสิ้นเชิง การศึกษาพบว่ากลุ่มบุคลากรรุ่นเก่าตกอยู่ภายใต้ “ภาวะจำยอมเชิงภววิทยาต่ออำนาจนำเชิงสถาบัน” (Ontological Subjugation) ที่ผลิตซ้ำสำนักจริยธรรมแบบสยบยอมผ่านระบบเครือญาติจำลอง ในขณะที่กลุ่มบุคลากรรุ่นใหม่ได้สถาปนา “ความแปลกแยกเชิงอัตลักษณ์”

(Identity Alienation) เพื่อตอบโต้ต่ออำนาจราชการแนวตั้งที่ขาดความสมเหตุสมผลเชิงตรรกะ

แก่นสารทางปัญญาของงานวิจัยชิ้นนี้คือการพิสูจน์ให้เห็นว่า การจะก้าวพ้นสถานะทางตันของระบบราชการไทย มีอาจอาศัยเพียงการปรับปรุงระเบียบธุรการแบบผิวเผิน แต่ต้องอาศัย “ญาณวิทยาเชิงจริยศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่าน” (Transitional Ethical Epistemology) ที่มุ่งสร้างพื้นที่เจรจาเชิงปัญญาข้ามรุ่นวัย บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าดุลยภาพใหม่จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการบูรณาการ “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Habermas, 1984) เข้ากับ “โยนิโสมนสิการเชิงวิพากษ์” (Phra Brahmamagunabhorn [P. A. Payutto], 2024) เพื่อรื้อถอนอัตตาเชิงสถาบันและสร้างสัจจะเชิงระบบที่ตรวจสอบได้จริง

ในระนาบสุดท้าย บทความนี้สรุปว่าทิศทางขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยในศตวรรษที่ 21 คือการเปลี่ยนผ่านจาก “พหุสังคมแห่งการสยบยอม” ไปสู่ “ประชาคมแห่งพลเมืองจริยธรรม” (Ethical Citizens) ที่เคารพในเจตจำนงเสรี (Free Will) และศักดิ์ศรีเชิงภววิทยาของเพื่อนมนุษย์โดยไม่จำกัดพิกัดทางอายุหรือตำแหน่ง การสถาปนา “ต้นแบบปัญญาญาณร่วมพึ่งพา” จึงเป็นข้อเสนอเพียงหนึ่งเดียวที่จะปกป้องระบบราชการส่วนท้องถิ่นไม่ให้ล่มสลายเชิงจริยศาสตร์ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่านที่เชี่ยวกรากของยุคสมัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ขนาดใหญ่ควรยกเลิกระบบประเมินผลจริยธรรมที่อิงอยู่กับความพึงพอใจส่วนบุคคลหรือความภักดีต่อลำดับชั้น (Personal Loyalty) และเปลี่ยนไปใช้ “ระบบคุณธรรมเชิงประจักษ์” (Systemic Merit System) ที่ตั้งอยู่บนความโปร่งใสเชิงข้อมูล นอกจากนี้ต้องสถาปนา “กลไกแจ้งเบาะแส” (Whistleblowing Mechanism) ที่มีกฎหมายคุ้มครองความปลอดภัยอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อรองรับสำนึกความถูกต้องของคนรุ่นใหม่และสกัดกั้นการสมรู้ร่วมคิดทางศีลธรรม (Moral Complicity) ในองค์กร อันเป็นการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างการบริหารงานบุคคลไปสู่ระบบนิเวศจริยธรรมที่เปิดกว้างและเป็นธรรมอย่างแท้จริง (Ethical Ecosystem)

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา (Philosophical Research Recommendations)

ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบในมิติ “จริยศาสตร์เชิงความสัมพันธ์” (Relational Ethics) ระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยกับปรัชญาสังคมตะวันตก เพื่อสถาปนาจริยศาสตร์สายเอเชียที่ก้าวพ้นภาวะยูโรเซนทริก (Eurocentrism) โดยเฉพาะการนำแนวคิดกัลยาณมิตรตาไปบูรณาการกับทฤษฎีความรับผิดชอบต่อผู้อื่น (Ethics of the Other) ของเลวินาส เพื่อสร้างดุลยภาพทางอำนาจใหม่ในองค์กรปกครอง

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป (Recommendations for Future Research)

ควรดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณขยายผลเพื่อสร้าง “ค่าดัชนีแนวโน้มอุดมการณ์ทางการเมือง” ของบุคลากรภาครัฐในโลกเสมือน (Digital/Virtual Identity) ซึ่งกำลังส่งผลกระทบอย่างหนักต่อสำนักทางจริยศาสตร์ในโลกประจักษ์ เพื่อเตรียมรับมือกับภาวะความแปลกแยกที่อาจรุนแรงขึ้นจากการครอบงำของปัญญาประดิษฐ์และระบบการจัดการแบบอัลกอริทึมในอนาคต

References

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. Harper & Brothers.
- Aristotle. (2009). *Nicomachean ethics*. (D. Ross, Trans.). Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Charoenrungruang, W. (2021). Generational friction in Thai local public administration: Conflict, culture, and structural constraints. *Journal of Local Governance*, 14(3), 89-104.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3-7.

- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. (A. Sheridan, Trans.). Pantheon.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society*. (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society*. (E. Butler, Trans.). Stanford Briefs.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason*. (P. Guyer & A. W. Wood, Trans.). Cambridge University Press.
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority*. (A. Lingis, Trans.). Duquesne University Press.
- Mannheim, K. (1952). The problem of generations. In P. Kecskemeti (Ed.), *Essays on the sociology of knowledge* (pp. 276-322). Routledge & Kegan Paul.
- Office of the Public Sector Development Commission [OPDC]. (2003). *The criteria and methods for good public governance*. OPDC Press.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2024). *Buddhist ethics for the contemporary world: A critical reflection*. Buddhadhamma Foundation.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Revised ed.). Belknap Press.
- Raksadee, A. (2023). Digital socialization and the shift in ethical consciousness among new-generation civil servants. *Thai Administration Review*, 21(1), 45-62.
- Ruanpan, C. (2020). Management of community welfare funds for self-reliance in contemporary society. *Journal of Humanities and Social Sciences*, 11(1), 249-288.
- Thai Tripiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition). (1996). Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

โครงสร้างเชิงพื้นที่และการควบคุมทางจิตวิทยา: การวิเคราะห์เชิงพฤติกรรมศาสตร์และปรัชญาการเมืองในสถานฝึกอบรมข้าราชการ

Spatial Structure and Psychological Control: A Behavioral and Political Philosophical Analysis in Official Training Centers

ภูเบศร์ ทิพย์ปะ

Phubate Tiphpa

เทศบาลตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

Pa Sak Municipality Mueang

Lamphun District, Lamphun Province

ศรีจันทร์ พูใจ

Srijan Fujai

วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี เชียงใหม่

Boromarajonani College of Nursing Chiang Mai

Corresponding Author, E-mail : phubate.tippha@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างการออกแบบเชิงพื้นที่กับพฤติกรรมตอบสนองทางจิตวิทยาในสถานฝึกอบรมข้าราชการ และ 2) เพื่อตรวจสอบข้อจำกัดของเจตจำนงเสรีภายใต้ระบบการควบคุมแบบปิด และพัฒนานวัตกรรมวิจัยจริยธรรมจำลองภายใต้โครงสร้างจงจำ

การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่พิทักษ์จริยธรรมการวิจัยอย่างเคร่งครัดผ่านกระบวนการสืบสอบเชิงปรากฏการณ์วิทยาและการสัมภาษณ์เชิงลึกอดีตผู้เข้ารับการอบรมจำนวนสิบคนโดยมีการปกปิดข้อมูลส่วนบุคคลและใช้วิธีเข้ารหัสแทนชื่อจริงเพื่อความปลอดภัยสูงสุด ผลการวิจัยพบว่าการจัดสรรพื้นที่ทางกายภาพในสถานฝึกอบรมทำหน้าที่เป็นเครื่องมือควบคุมเบ็ดเสร็จที่สถาปนาอำนาจสอดส่องเพื่อสร้างร่างกาย

ที่ว่าง่ายตามทัศนพาโนปติคอน โดยสถาปัตยกรรมร่วมกับตารางเวลาปีคับคั่งได้ร่วมกันลดทอนศักยภาพประธานเชิงจริยธรรมและนำไปสู่ภาวะเจตจำนงเสรีจำลอง ซึ่งผู้รับการอบรมจะแสดงพฤติกรรมตามกรอบศีลธรรมเพียงหน้าฉากเพื่อความปลอดภัยเชิงวิชาชีพเท่านั้น

ภาวะดังกล่าวสะท้อนวิกฤตการณ์ทางจริยธรรมในมิติสีลัพตปรามาสหรือการสมาทานศีลภายนอกด้วยความกลัวต่อระบบตรวจสอบสอดส่องของสังคมซึ่งขัดแย้งกับศีลที่แท้จริงอันควรเกิดจากปัญญาและเจตจำนงที่ตื่นรู้จากภายใน ข้อค้นพบเหล่านี้นำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้แบบเปิดเพื่อทบทวนค่านิยมและเสรีภาพทางปัญญาที่ถูกกดทับภายใต้เทคโนโลยีแห่งอำนาจของรัฐสมัยใหม่ อันจะเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาพลเมืองจริยธรรมที่มีสำนึกรับผิดชอบอย่างแท้จริงและยั่งยืนในสังคมไทย

คำสำคัญ: โครงสร้างเชิงพื้นที่, อำนาจสอดส่อง, เจตจำนงเสรี, สถาบันเบ็ดเสร็จ, สีลัพตปรามาส

Abstract

This research aims to: 1) analyze the structural relationship between spatial design and psychological behavioral responses within official training centers; and 2) examine the limitations of free will under closed control systems while developing the concept of simulated ethical agency under carceral structures.

Utilizing a qualitative research methodology compliant with strict ethical standards through phenomenology and encrypted in-depth interviews with ten former trainees to ensure anonymity, the findings reveal that physical architecture functions as a mechanism of total control, establishing panopticism to produce docile bodies. Spatial design combined with coercive scheduling systematically diminishes individual moral agency, leading to a state of simulated free will where ethical conduct is exhibited primarily for professional survival.

This phenomenon represents an academic crisis characterized by the concept of *Sīlabbataparāmāsa*, or formalistic moral adherence driven by fear of surveillance rather than internal wisdom and awakened will. These discoveries provide strategic policy recommendations for the Office of the Civil Service Commission to advocate for open-learning spaces to reclaim human dignity and cognitive autonomy suppressed by state power technologies. Such a framework serves as a vital pathway for fostering authentic ethical citizens with genuine moral responsibility in the contemporary landscape of public administration.

Keywords: Spatial Structure, Panopticism, Free Will, Total Institution, *Sīlabbataparāmāsa*

บทนำ

พื้นที่ทางกายภาพภายในสถานฝึกอบรมข้าราชการของรัฐบาลมีใช้ปัจจัยทางวัสดุที่เป็นกลาง (Neutral Space) ในการเอื้ออำนวยความสะดวกแก่นุชย์ หากแต่ทำหน้าที่เป็น “สนามพลังเชิงอำนาจ” (Power Field) ในการกำกับร่างกายและบงการจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของส่วนรวม ปฏิบัติการเหล่านี้สถาปนาขึ้นเพื่อจัดระเบียบพฤติกรรมผ่านผังโครงสร้างของสถาปัตยกรรมและกฎเกณฑ์ทางเวลา นำไปสู่การเผชิญหน้าเชิงคุณค่า (Value Confrontation) ระหว่างความต้องการควบคุมเบ็ดเสร็จของรัฐและความเป็นอิสระเชิงภววิทยาของปัจเจกบุคคลในสถาบันปิด

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การจัดกิจกรรมเพื่อเตรียมความพร้อมและขัดเกลาจรรยาบรรณข้าราชการ มักถูกสถาปนาขึ้นผ่านระบบและสถานที่ที่แยกขาดจากสังคมภายนอกอย่างเป็นรูปธรรม สถานฝึกอบรมข้าราชการจึงมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ทางวิชาการ หากแต่ดำรงฐานะเป็น “สถาบันเบ็ดเสร็จ” (Total Institution) ที่ใช้กลไกการออกแบบเชิงพื้นที่เพื่อบังคับใช้เทคโนโลยีการควบคุมเชิงอำนาจ (Disciplinary Technology) ในการปรับประสานบุคลิกภาพ ค่านิยม และเจตจำนงของปัจเจกบุคคลให้สอดคล้องกับอำนาจนำ (He-

gemony) ของรัฐ มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) วิพากษ์ว่าสถาปัตยกรรมและการจัดวางเชิงพื้นที่มีฐานะเป็นเทคโนโลยีการสอดส่องที่ทำให้ผู้ถูกส่องมองเกิดการปรับตัวภายใน และยอมรับระเบียบวินัยเข้ามาประทับในระนาบจิตสำนึกของตนเอง (Foucault, 1977/1995, p. 201) ภาวะดังกล่าวสอดรับกับมโนทัศน์ของ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) เรื่อง “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ที่อำนาจซึมลึกผ่านระบบตรวจสอบเชิงพื้นที่จนสลายพรมแดนความเป็นส่วนตัวของข้าราชการบรรจุใหม่ (Deleuze, 1992)

การแทรกแซงผ่านสัญญาของจำเชิงพื้นที่นี้ นำไปสู่การปะทะกับหลักการพื้นฐานของปรัชญาจริยศาสตร์และอภิปรัชญา โดยเฉพาะประเด็นการมีอยู่ของเจตจำนงเสรี (Free Will) แฮร์รี แฟรงก์เฟิร์ต (Harry Frankfurt) ได้แย้งว่าเจตจำนงเสรีจะปรากฏชัดเมื่อบุคคลมีความสามารถในการประเมินคุณค่าและความต้องการสะท้อนกลับขั้นที่สอง (Second-order Desires) เพื่อกำหนดทิศทางชีวิตโดยปราศจากแรงบีบคั้นภายนอก (Frankfurt, 1971, p. 8) ทว่าการจัดสรรพื้นที่ในศูนย์ฝึกอบรมมักมุ่งจำกัดเสรีภาพในการเลือกขั้นพื้นฐานเพื่อบังคับให้ปัจเจกชนปรับพิภพทางจริยธรรมเข้าหาความต้องการของรัฐ สอดรับกับข้อสังเกตของ สัจจา อารีสมบุญ (Satja Areesomboon) ที่ว่าพื้นที่ทางกายภาพในหน่วยงานราชการไทยมักทำหน้าที่ลดทอนความเป็นส่วนตัวเพื่อสถาปนาการควบคุมที่เอื้อต่อพฤติกรรมยอมรับกฎเกณฑ์โดยคุชณี (Areesomboon, 2022, p. 148)

วิกฤตเชิงอัตลักษณ์นี้จึงนำไปสู่ความกังขาเชิงปรัชญาว่า พฤติกรรมที่ดั่งกายหลังการฝึกอบรมนั้น เกิดขึ้นจากเจตจำนงเสรีที่ประจักษ์ในคุณค่าความจริง หรือเป็นเพียง “ปฏิบัติการเชิงสัญญา” ที่ถูกบีบคั้นเชิงสถาปัตยกรรม การจัดระเบียบความคิดข้าราชการมักสร้างการสยบยอมเชิงพฤติกรรม (Behavioral Conformity) มากกว่าการประจักษ์แจ้งเชิงศีลธรรมที่เป็นอิสระ (Maneerat, 2024, p. 205) ในมิติพุทธปรัชญา ภาวะนี้อาจถูกจัดประเภทเป็น สิลพพตปรามาส (Sīlabbataparāmaṣa) หรือการสมาทานศีลเพียงหน้าฉากด้วยความกลัวต่อระบบตรวจสอบสอดส่อง ซึ่งขัดแย้งกับศีลที่แท้จริงอันควรเกิดจากวิจลณญาณและปัญญาภายใน (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) การตั้งคำถามเชิงวิพากษ์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสนอแนวทางให้แก่ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) ในการปฏิรูปหลักสูตรการขัดเกลาพฤติกรรมข้าราชการภายใต้อำนาจรัฐส่วนกลางให้ตั้งอยู่บนฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างการออกแบบเชิงพื้นที่กับพฤติกรรมตอบสนองทางจิตวิทยาในสถานฝึกอบรมข้าราชการ
- 2) เพื่อตรวจสอบข้อจำกัดของเจตจำนงเสรีภายใต้ระบบการควบคุมแบบปิดและพัฒนาโมเดล “วิถีจริยธรรมจำลองภายใต้โครงสร้างจองจำ” (simulated ethical agency under carceral structures)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อเจาะลึกถึงพฤติกรรมและการตีความเชิงคุณค่าภายใต้โครงสร้างจองจำของสถาบัน โดยมีส่วนขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants): คณะผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากอดีตข้าราชการพลเรือนบรรจุใหม่ที่เคยผ่านกระบวนการฝึกอบรมในสถาบันปิดของรัฐเป็นเวลาต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 2 สัปดาห์ จำนวน 10 ท่าน ทั้งนี้ ผู้วิจัยยึดถือมาตรฐานจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (Human Research Ethics) อย่างเคร่งครัด โดยทำการปกปิดข้อมูลระบุตัวตน (Anonymity) ทั้งชื่อจริง นามสกุล และหน่วยงานสังกัดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด และดำเนินการเข้ารหัสแทนชื่อจริง (Data Encryption/Coding) อาทิ ข้าราชการผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1 ถึง 10 เพื่อคุ้มครองความลับ ความเป็นส่วนตัว และความปลอดภัยขั้นสูงสุดของผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน

2. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล: ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured In-depth Interview) มุ่งเป้าศึกษาพฤติกรรมตอบสนองต่อลักษณะพื้นที่กายภาพ (Spatial Responses) และปฏิกิริยาทางอารมณ์ภายใต้การสอดส่องของเจ้าหน้าที่ เพื่อตรวจสอบ “เครื่องมือทางปัญญา” ในการจัดการประสบการณ์ทางสังคม (Dewey, 1938)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล: ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปรากฏการณ์วิทยาเชิงวิพากษ์ (Critical Phenomenological Content Analysis) โดยสกัดถ้อยคำสัมภาษณ์และเหตุการณ์เชิงประจักษ์มายกระดับเป็นประเด็นเชิงปรัชญาเกี่ยวกับการสูญเสีย

เสียเจตจำนงเสรีและการสร้างตัวตนจำลอง (Simulated Subjectivity) ตามแนวคิดของ
ฟูโกต์และแฟรงก์เฟิร์ต

ผลการวิจัย

กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์เชิงลึก เผยให้เห็นกลไกเชิง
พลวัตกรรมศาสตร์และมิติทางปรัชญาที่สำคัญ จากการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปรากฏการณ์
วิทยาเชิงวิพากษ์ (Critical Phenomenological Analysis) ผู้วิจัยพบรอยแยกเชิงโครงสร้าง
ที่ซับซ้อนระหว่างระเบียบวินัยของรัฐและเจตจำนงเสรีของปัจเจกบุคคล โดยสามารถจำแนก
ข้อค้นพบเชิงทฤษฎีออกเป็น 3 ด้านหลัก ดังนี้

1. สถาปัตยกรรมสอดส่องและการสลายบุคลิกภาพ (Panoptic Architecture and De-individuation)

ผลการวิจัยในระนาบแรกเผยให้เห็นว่า การจัดสรรพื้นที่ในสถานฝึกอบรมมิได้
เป็นเพียงเรื่องของความสะดวกสบาย แต่คือปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์เพื่อสลายความเป็น
ประธาน (Subjectivity) ของข้าราชการบรรจุใหม่ การออกแบบอาคารนอนแบบรวม
(Common Dormitory) ที่ไร้ผนังกั้นส่วนตัว ทำหน้าที่เป็น “เทคโนโลยีการทำให้โปร่งใส”
(Technologies of Transparency) ตามข้อวิพากษ์ของ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han)
ที่ชี้ว่าในสังคมปัจจุบัน ความโปร่งใสถูกใช้เป็นเครื่องมือในการรัดเค้นความสอดคล้อง
กลมกลืนเชิงระบบ (Han, 2015)

ข้อมูลเชิงประจักษ์ชี้ให้เห็นว่า การถูกจ้องมองตลอด 24 ชั่วโมง ทั้งจากเพื่อน
ร่วมรุ่นและสายตาของผู้คุมผ่านช่องกระจกอาคาร สถาปนาภาวะที่ปัจเจกบุคคลต้อง
“ขัดเกลิตนเอง” (Self-policing) อยู่ตลอดเวลา ภาวะนี้สอดคล้องกับแนวคิด “ฮาบิทัส”
(Habitus) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ที่อธิบายว่าโครงสร้างพื้นที่ที่สามารถ
ประทับพฤติกรรมและการรับรู้ลงในร่างกายของมนุษย์จนกลายเป็นความคุ้นชินเชิงสถาบัน
(Bourdieu, 1990) ส่งผลให้ข้าราชการสูญเสียบุคลิกภาพเฉพาะตัวและเปลี่ยนสถานะเป็น
เพียง “ส่วนประกอบที่วางง่าย” (Docile Components) ในกลไกขนาดใหญ่ของรัฐ

2. ภาวะจำยอมเชิงชีวภาพและการปิดกั้นเจตจำนงเสรี (Biological Subjugation and Free Will Blockade)

การศึกษาพบปฏิบัติการที่เรียกว่า “การควบคุมเชิงพื้นที่-เวลา” (Spatio-temporal Control) ที่บีบคั้นร่างกายอย่างรุนแรง การกำหนดเวลาซับซ้อน รับประทาน และพักผ่อนอย่างเบ็ดเสร็จ ทำหน้าที่ลดทอนศักยภาพของมนุษย์ให้เหลือเพียง “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) ตามมโนทัศน์ของ จอร์โจ อาแกมเบน (Giorgio Agamben) ที่มองว่าในสถานการณ์วิกฤตหรือในสถาบันปิด รัฐมีกระบวนปฏิบัติพื้นฐานของปัจเจกเพื่อสถาปนาอำนาจอธิปไตยเหนือร่างกาย (Agamben, 1998)

ผู้วิจัยวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ว่า เมื่อร่างกายถูกจำกัดภายใต้คำสั่งทางสัญญาอย่างต่อเนื่อง เจตจำนงเสรี (Free Will) ในระนาบญาณวิทยาจะถูกปิดกั้นลงทันที เนื่องจากพลังงานทางปัญญาถูกดึงไปใช้เพียงเพื่อการตอบสนองต่อสัญญาณบีบบังคับทางชีวภาพ ภาวะนี้บรรจบกับข้อสังเกตของ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เกี่ยวกับการที่มนุษย์ถูกทำให้กลายเป็นเพียง “ทรัพยากรพร้อมใช้” (Standing-reserve) ที่ไร้อำนาจในการกำหนดความหมายของการดำรงอยู่ด้วยตนเอง (Heidegger, 1977) พฤติกรรมที่ปรากฏจึงมิใช่ผลผลิตของจริยธรรมที่ตื่นรู้ หากแต่เป็นเพียง “กระแสพฤติกรรมที่ถูกจัดการ” (Managed Behavior) เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของสถาบันวินัย

3. ปรากฏการณ์เจตจำนงเสรีจำลองและสภาวะสืลพตปรามาส (Simulated Free Will and Formalistic Moral Adherence)

ข้อค้นพบในระนาบสุดท้ายชี้ให้เห็นถึงความลึกลับที่รุนแรงที่สุด คือการปฏิบัติของ “เจตจำนงเสรีจำลอง” (Simulated Free Will) ข้าราชการบรรจุใหม่ส่วนใหญ่เลือกที่จะ “สวมบทบาท” (Performance) เป็นข้าราชการที่ดีตามอุดมคติของรัฐ ทว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นเพียงสิ่งที่ ฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) เรียกว่า “ซิมูลาครัม” (Simulacrum) หรือการจำลองความจริงที่ไม่มีตัวตนจริงอยู่เบื้องหลัง (Baudrillard, 1981) กล่าวคือ เป็นจริยธรรมหน้าฉากที่สร้างขึ้นเพื่อความปลอดภัยและผลประโยชน์เชิงวิชาชีพเท่านั้น

ในมิติพุทธจริยศาสตร์วิพากษ์ ภาวะนี้ถูกจัดประเภทเป็น สืลพตปรามาส (Sīlabbataparāmāsa) หรือการยึดถือศีลและวัตรปฏิบัติเพียงรูปแบบภายนอกด้วยความ

เข้าใจผิดหรือความกลัวต่ออำนาจตรวจสอบ ซึ่ง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ยืนยันว่าเป็นการขัดขวางการเข้าถึงปัญหาที่แท้จริง (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) การที่รัฐพยายามรีดเค้นจรรยาบรรณผ่านสถาปัตยกรรมจองจำจึงเป็นการทำลาย “เจตจำนงที่ตื่นรู้” (Awakened Will) และสร้างความน่าเชื่อถือคดโกงสถาบัน (Institutional Hypocrisy) ขึ้นในระบบราชการ สภาพการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่ายังมีการควบคุมเชิงพื้นที่เข้มข้นเพียงใด จริยธรรมที่เกิดจากวิจรรณญาณที่อิสระ (Autonomy) ตามทัศนะของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ก็ยังจางหายไปเท่านั้น (Kant, 1998)

อภิปรายผล

การวิเคราะห์พลวัตของการปะทะกันของคุณค่าที่พบจากการศึกษานี้ เผยให้เห็นภาวะย่อนแอ้งที่แหลมคมระหว่างความพยายามสถาปนา “ระเบียบวินัยข้าราชการ” ผ่านเทคโนโลยีการควบคุมเชิงพื้นที่ กับการทำลายรากฐานของสำนักรับผิดชอบทางศีลธรรมที่ควรจะออกมาจากเสรีภาพ ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นการอภิปรายเชิงวิพากษ์ในระนาบปรัชญาประยุกต์ ดังนี้:

ในมิติของการสลายความเป็นประธานเชิงจริยธรรมผ่านสถาปัตยกรรม ข้อค้นพบเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการควบคุมร่างกายในสถาบันปิด สอดคล้องกับกรอบคิดเชิงวิพากษ์ของ มิเชล ฟูก็อดต์ (Michel Foucault) ในหนังสือ Discipline and Punish ที่เตือนให้ตระหนักว่า อำนาจที่แฝงฝังอยู่ในสถาปัตยกรรมจะสลายความเป็นเจ้าของเรือนร่างของผู้ถูกสอดส่อง และเปลี่ยนผ่านร่างกายเหล่านั้นให้กลายเป็นกลไกที่สยบยอม (Docile Bodies) เพื่อรับใช้อุดมการณ์ของรัฐโดยอัตโนมัติ (Foucault, 1977/1995, p. 203) สภาวะนี้บรรจบกับมโนทัศน์ของ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) เรื่อง “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ที่ชี้ว่าในยุคสมัยใหม่ อำนาจมิได้ใช้การกักขังในคุกแบบเดิมเพียงอย่างเดียว แต่ใช้การทำให้พื้นที่ทั้งหมดกลายเป็นระนาบของการตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง (Deleuze, 1992) ส่งผลให้ข้าราชการในค่ายฝึกอบรมตกอยู่ในสถานะที่ จอร์โจ อากัมเบน (Giorgio Agamben) เรียกว่า “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) หรือชีวิตที่ถูกกระงับสิทธิการตัดสินใจเชิงจริยธรรมเพื่อรองรับอำนาจอธิปไตยของรัฐ (Agamben, 1998)

เมื่อพิจารณาในระนาบของเจตจำนงเสรีและน้ำหนักของการเลือก ข้อค้นพบเรื่อง “เจตจำนงเสรีจำลอง” (Simulated Free Will) มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับข้อโต้

แย้งของ แฮร์รี แฟรงก์เฟิร์ต (Harry Frankfurt) ที่ระบุว่าเจตจำนงที่แท้จริงต้องเกิดจากการประเมินคุณค่าสะท้อนกลับ (Second-order Volition) มิใช่เพียงพฤติกรรมยอมตามที่เกิดจากแรงบีบคั้น (Frankfurt, 1971, p. 19) พฤติกรรมที่ดังามในสถานฝึกอบรมจึงมิใช่จริยธรรมที่ออกมาจากภายใน แต่คือสิ่งที่ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เรียกว่า “จริยธรรมภายนอก” (Heteronomy) ที่ปัจเจกปฏิบัติเพียงเพื่อหลีกเลี่ยงโทษหรือแสวงหารางวัล (Kant, 1785/1997) ภาวะดังกล่าว ตอกย้ำข้อสังเกตในงานวิจัยของ สัจจา อารีสมบุญ (Satja Areesomboon) ที่ชี้ว่าการบังคับให้สยบยอมผ่านพื้นที่สถาปนาสิ่งที่เรียกว่า “ความน่าเชื่อถือคดเคี้ยวสถาบัน” (Institutional Hypocrisy) ซึ่งข้าราชการจะแสดงออกถึงคุณธรรมเฉพาะยามที่มีสายตาของ “พานอปปิคอน” จ้องมองอยู่เท่านั้น (Areesomboon, 2022, p. 155)

สำหรับการวิพากษ์ผ่านทัศนะทางปรัชญาเปรียบเทียบและพุทธจริยศาสตร์ ข้อค้นพบเรื่องสภาวะจริยธรรมหน้าฉาก ประสานรับกับมโนทัศน์เรื่อง สิลพพตปราชญ์ (Silab-bataparāmāsa) ในงานเขียนของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (สมณศักดิ์ในขณะนั้น ปัจจุบันคือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) ซึ่งอธิบายถึงการยึดมั่นในศีลและวัตรปฏิบัติเพียงในระนาบของพิธีกรรมหรือการถูกบังคับ โดยปราศจากปัญญาที่ตื่นรู้ (Awakened Wisdom) ภาวะนี้ขัดแย้งกับ “ศีล” ที่แท้จริงซึ่งควรเป็นเครื่องมือนำพาไปสู่อิสรภาพทางจิตวิญญาณ (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) ภาวะจำยอมเชิงชีวภาพที่รัฐรีดเค้นจากข้าราชการจึงเป็นการทำลายสิ่งที่ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เรียกว่า “ความสัตย์จริงต่อการดำรงอยู่” (Authenticity) และเปลี่ยนข้าราชการให้กลายเป็นเพียง “ทรัพยากรพร้อมใช้” (Standing-reserve) ที่ไร้ตัวตนเชิงจริยศาสตร์ (Heidegger, 1962; 1977)

ในประเด็นผลกระทบระยะยาวหลังสิ้นสุดการอบรม ข้อค้นพบที่ว่าจริยธรรมจำลองจะสลายตัวไปเมื่อหลุดพ้นจากการสอดส่อง สอดคล้องกับข้อสรุปในงานวิจัยของ อัครพล มณีรัตน์ (Akarapon Maneerat) ที่ระบุว่าพฤติกรรมเสแสร้งจะแปรสภาพสู่การทุจริตเชิงอำนาจในพื้นที่ปกติ (Maneerat, 2024, p. 214) ภาวะนี้ สะท้อนทัศนะของ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เกี่ยวกับความล้มเหลวของ “สังคมแห่งความโปร่งใส” (Transparency Society) ที่ความโปร่งใสเชิงเทคนิคกลับทำลายความไว้วางใจและความซื่อสัตย์ที่แท้จริง (Han, 2015) ผู้วิจัยเห็นว่าทางออกเดียวที่จะกอบกู้ดุลยภาพนี้ได้ คือการนำมโนทัศน์ เครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) มาใช้ปรับปรุง

พื้นที่การเรียนรู้ให้กลายเป็น “พื้นที่จัดการประสบการณ์” ที่เคารพในเสรีภาพและการสืบสอบด้วยปัญญา (Dewey, 1938) เพื่อให้ข้าราชการสามารถสถาปนาตัวตนเชิงจริยธรรมที่มั่นคงและยั่งยืนอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอเชิงมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยชิ้นนี้ มิใช่เพียงการรายงานผลพฤติกรรมศาสตร์ทั่วไป แต่คือการสถาปนากระบวนทัศน์ใหม่ทางปรัชญาการเมืองและจริยศาสตร์ประยุกต์ที่เรียกว่า “โมเดลวิถียุทธธรรมจำลองภายใต้โครงสร้างจองจำ” (Simulated Ethical Agency under Carceral Structures Model) ซึ่งอธิบายกระบวนการสลายตัวตนและการผลิตซ้ำศีลธรรมจอมปลอมผ่านเทคโนโลยีเชิงพื้นที่ โดยสามารถจำแนกรายละเอียดเชิงวิพากษ์ออกเป็น 3 ด้านหลัก ดังนี้

1) ด้านกายภาพสัญลักษณ์: สถาปัตยกรรมจองจำในฐานะสถาบันบดขยี้ปัจเจกภาพ (Carceral Architecture as a De-individuation Apparatus)

องค์ความรู้นี้เผยให้เห็นว่า ผังโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมในสถานฝึกอบรมข้าราชการทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือสลายความเป็นประธาน” (De-subjectification Apparatus) อย่างเป็นระบบ การออกแบบพื้นที่ที่นอนร่วมขนาดใหญ่และการสอดส่องแบบสว่านไสวตลอด 24 ชั่วโมง มิใช่การจัดสรรพื้นที่เพื่อความคุ้มค่าเชิงปริมาณ แต่คือการสถาปนา “พื้นที่สอดส่องอันเบ็ดเสร็จ” (Panoptic Space) ที่ลดทอนมนุษย์ให้กลายเป็นเพียง “ร่างที่ว่างง่าย” (Docile Bodies) ตามข้อวิพากษ์ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ว่าโครงสร้างจองจำมักกำราบจิตสำนึกผ่านผังพิภพทางกายภาพ (Foucault, 1977/1995)

การจัดสรรพื้นที่ลักษณะนี้สอดคล้องกับคุณลักษณะของสถาบันปิด (Total Institution) ที่พยายามล้างระบบพฤติกรรมเดิมและแทนที่ด้วย “กลุ่มพฤติกรรมมาตรฐานที่ว่างง่ายเชิงระบบ” ส่งผลให้ความโปร่งใสที่รัฐกล่าวอ้างแปรสภาพไปสู่สิ่งที่ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เรียกว่า “สังคมแห่งการควบคุมและการทำให้ไร้ความเป็นส่วนตัว” (Transparency and Control Society) ที่บังคับให้มนุษย์ต้องปรับสภาพพฤติกรรมของตนเองตลอดเวลาเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกตราหน้าว่านอกกรีต (Han, 2015)

2) ด้านจริยศาสตร์เชิงสัญญา: เจตจำนงเสรีจำลองและกับดักศีลพทปรามาส (Simulated Free Will and the Trap of Silabbataparāmāsa)

องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นภาวะย้อนแย้งของการสถาปนาพฤติกรรมจริยธรรมผ่านระบบบีบคั้น พฤติกรรมที่ติงามของข้าราชการบรรจุใหม่ภายในสถานฝึกอบรมมิได้เกิดจากเจตจำนงเสรีที่แท้จริงตามแนวคิดของคุณค่าสะท้อนกลับขั้นที่สอง (Second-order Desires) ของ แฮร์รี แฟรงก์เฟิร์ต (Harry Frankfurt) ที่ระบุว่า การกระทำที่มีคุณค่าทางศีลธรรมต้องตั้งอยู่บนเสรีภาพในการเลือกปฏิเสธแรงผลักดันภายนอก (Frankfurt, 1971)

ทว่า พฤติกรรมยอมตามที่ปรากฏในค่ายฝึกอบรมกลับเป็นเพียงปฏิบัติการทางสัญญาที่จำลองคุณธรรมขึ้นมาเพื่อความปลอดภัยและการเลื่อนตำแหน่งเชิงวิชาชีพ ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องอย่างยิ่งกับวิกฤตการณ์ทางพุทธจริยศาสตร์ประยุกต์ในระนาบ ศีลพทปรามาส (Silabbataparāmāsa) หรือการสมทานศีลและวัตรปฏิบัติเพียงรูปแบบภายนอกด้วยความขาดกล้วต่อการลงทัณฑ์และการตรวจสอบสอดส่องของสังคม ซึ่ง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ชี้ให้เห็นว่าเป็นการบ่อนทำลาย “ปัญญาภายใน” และขัดขวางการเจริญสติที่แท้จริง (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) จริยธรรมในสถานอบรมจึงเป็นเพียงภาพตัวแทนจำลองจริยศาสตร์ (Ethical Simulacrum) ที่ไร้แก่นสารทางภววิทยาและขาดความตระหนักรู้ทางศีลธรรมอย่างแท้จริง

3) ปฏิบัติการหลังพ้นการจองจำ: การสลายตัวของตัวตนเชิงหน้าที่ (Post-incarceration Decay and Identity Fragmentation)

องค์ความรู้ใหม่นี้อธิบายสภาวะสูญเสียคุณธรรมยามเมื่อปัจเจกบุคคลหลุดพ้นจากระบบการควบคุมเบ็ดเสร็จ เมื่อข้าราชการเดินทางกลับไปปฏิบัติงานในสภาพพื้นที่ปกติที่ปราศจากการเฝ้าระวังเชิงพาโนปติคอน พฤติกรรมสยบยอมเชิงจริยศาสตร์จะเกิด “การสลายตัวเชิงโครงสร้าง” (Structural Decay) ลงทันทีเนื่องจากขาดการทำความเข้าใจด้วยปัญญาภายในเชิงระบบ

พฤติกรรมเสสสร้างทางศีลธรรมนี้จะแปรสภาพไปสู่ปัญหาการทุจริตเชิงอำนาจในหลากหลายรูปแบบ (Maneerat, 2024) ซึ่งสอดคล้องกับข้อสังเกตของ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) เกี่ยวกับความเหลวแหลกของโครงสร้างจริยธรรมใน “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ที่ระบบพยายามกักขังพฤติกรรมมนุษย์ด้วยกติกาแต่ไร้การพัฒนาสำนึกภายใน (Deleuze, 1992) ทฤษฎีนี้ยืนยันว่าการขัดเกลาพฤติกรรม

ข้าราชการของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นเพียง “โรงงานผลิตมนุษย์จำลองหน้าซีจืด” ที่ส่งผลเสียระยะยาวต่อสังคม และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องปฏิรูปไปสู่การใช้ดุลยพินิจเชิงจริยธรรมที่เป็นอิสระ (Autonomy) ตามหลักการนิติธรรมและมาตรฐานสากล

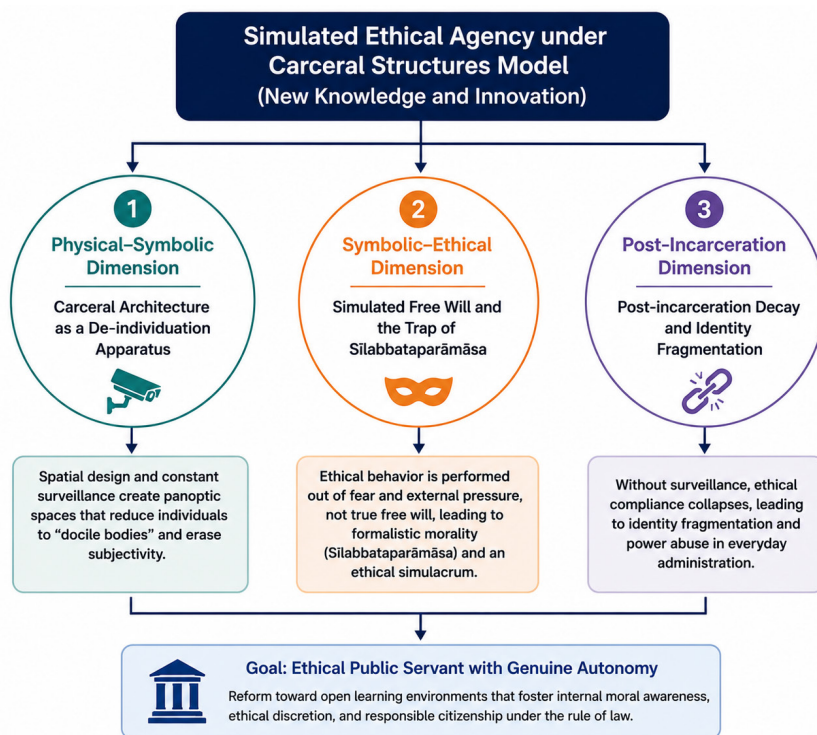

Figure 1: Conceptual Framework of the Simulated Ethical Agency under Carceral Structures Model.

สรุป

การวิเคราะห์วิพากษ์เชิงโครงสร้างพื้นที่และการควบคุมทางจิตวิทยาในสถานฝึกอบรมข้าราชการ ชี้ให้เห็นว่าระบบการอบรมข้าราชการของรัฐบาลในปัจจุบันมักพึ่งพิงอำนาจสอดส่องเชิงพื้นที่ตามแนวความคิดพาโนปติคอนของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ในการขัดเกลาดำเนินการและพฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรม (Foucault, 1977/1995, p. 205) การออกแบบห้องพักแบบเปิดและผังอาคารที่เอื้อต่อการตรวจตราอย่างต่อเนื่อง ได้แปรสภาพพื้นที่เรียนรู้ให้กลายเป็นสถาบันควบคุมเบ็ดเสร็จที่ลดทอนพื้นที่ส่วนตัวอย่างรุนแรง

การแทรกแซงเชิงพื้นที่ดังกล่าวไม่เพียงควบคุมร่างกาย แต่ยังส่งผลกระทบต่ออันกัลป์เชิงลบต่อมิติทางจิตวิทยาและการใช้เจตจำนงเสรีเชิงจริยศาสตร์ตามทฤษฎีของแฮร์รี แฟรงก์เฟิร์ต (Harry Frankfurt) การปิดกั้นเสรีภาพในการเลือกร่วมกับการบังคับใช้เวลาเชิงชีวภาพ บีบเค้นให้ปัจเจกบุคคลไม่เหลือช่องทางสำหรับใช้วิจารณ์ญาณส่วนตนอย่างเป็นอิสระ (Frankfurt, 1971, p. 17) พฤติกรรมที่ยอมตามอย่างราบคาบในสถานฝึกจึงมิใช่ผลลัพธ์ของสำนักทางจริยธรรมที่องกาม แต่เป็นเพียงกลไกการปรับตัวเพื่อการเอาตัวรอดเชิงจิตวิทยา อันสะท้อนสภาวะ “สีลพตปารามาส” (Sīlabbataparāmāsa) หรือการสมาทานศีลภายนอกด้วยความกลัวต่อระบบตรวจสอบสอดส่อง ซึ่งขัดแย้งกับคุณค่าของศีลที่แท้จริงอันควรเกิดจากวิจารณ์ญาณและปัญญาจากภายใน (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

ท้ายที่สุด การศึกษานี้สรุปได้ว่า ระบบการฝึกอบรมข้าราชการในปัจจุบันกำลังสร้าง “วิถีจริยธรรมจำลองภายใต้โครงสร้างจ้องจ๋า” ซึ่งเป็นผลผลิตที่ไร้เสถียรภาพและไม่ยั่งยืน พฤติกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้ความสงบเรียบร้อยหน้าฉากจะสลายตัวลงเมื่อหลุดพ้นจากระบบการควบคุมแบบปิด หากสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องการเพาะบ่มจริยธรรมของข้าราชการอย่างแท้จริง รัฐจำเป็นต้องปฏิเสธรูปแบบการสถาปนาพฤติกรรมแบบจ้องจ๋า และหันมาสร้างพื้นที่ฝึกอบรมที่เปิดรับคุณค่าและกระตุ้นการใช้ดุลยพินิจเชิงจริยธรรมที่เป็นอิสระของปัจเจกชนเป็นรากฐานสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations)

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะหน่วยงานที่มีบทบาทหลักในการกำหนดมาตรฐานการฝึกอบรมภาครัฐ ควรพิจารณายกเลิกแนวปฏิบัติแบบจำกัดขอบเขตชีวิตขั้นพื้นฐานในระบบปิด และเปลี่ยนผ่านโครงสร้างการอบรมสู่ระบบพื้นที่เปิด (Open-learning Space) ที่ให้อิสระแก่ผู้เข้ารับการอบรมในการบริหารจัดการเวลาและการใช้อุปกรณ์สื่อสาร เพื่อรักษาบุคลิกภาพเชิงปัจเจกภาพและการใช้สติปัญญาที่เป็นอิสระในการพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา (Philosophical Research Recommendations)

ควรมีการศึกษาเชิงทฤษฎีขยายพรมแดนเพิ่มเติมในหัวข้อเรื่องสิทธิเชิงภววิทยาของร่างกายมนุษย์ในพื้นที่สาธารณะของรัฐ โดยสืบค้นผ่านแว่นขยายทางทฤษฎีชีวการเมือง (Biopolitics) เพื่อวิเคราะห์การแปลงร่างกายของพนักงานรัฐให้กลายเป็นสินทรัพย์ทางการเมืองของระบบอำนาจนิยม

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป (Recommendations for Future Research)

การศึกษาในอนาคตควรปรับใช้การสัมภาษณ์เชิงพฤติกรรมแบบติดตามผลระยะยาว (Longitudinal Study) เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมการตัดสินใจเชิงจริยศาสตร์ของข้าราชการที่ผ่านการอบรมระบบปิดเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมที่ไม่ผ่านการจองจำเชิงพื้นที่ เพื่อชี้ให้เห็นประสิทธิภาพที่แท้จริงของการควบคุมเชิงสถาปัตยกรรมต่อค่านิยมการบริการประชาชนในระยะยาว

References

- Adorno, T. W. (1950). *The Authoritarian Personality*. Harper & Brothers.
- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life* (D. Heller-Roazen, Trans.). Stanford University Press.
- Areesomboon, S. (2022). Spatial politics and institutional architecture: Mapping power in Thai government offices. *Journal of Social Architecture*, 18(4), 145–160.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3-7.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books. (Original work published 1977).

- Frankfurt, H. G. (1971). Freedom of the will and the concept of a person. *Journal of Philosophy*, 68(1), 5-20.
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society* (E. Butler, Trans.). Stanford Briefs.
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1927).
- Heidegger, M. (1977). *The question concerning technology, and other essays* (W. Lovitt, Trans.). Harper & Row.
- Kant, I. (1997). *Groundwork of the metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans. & Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1785).
- Maneerat, A. (2024). Constructing the ideal bureaucrat: Training camps, spatial discipline, and ideological conformity. *Public Administration Quarterly*, 30(2), 201-218.
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The expanded and revised edition* [In Thai]. Buddhadhamma Foundation.

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการกองทุน
สวัสดิการชุมชน ตำบลน้ำชำ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
The Application of Buddhist Dhamma Principles in the
Management of the Nam Chum Community Welfare Fund,
Sung Men District, Phrae Province: A Philosophical Analysis

ประดิษฐ์ สี่เหลื่อง

รวิโรจน์ ศรีคำภา

พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์ เณริม บังเมฆ

Pradid Seelueang

Raweerose Sricompa

Phrakhru Soontorndhammanithas Chalerm Bangmek

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

Graduate Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus

Corresponding Author, E-mail: phrom.1969@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการตามแนวทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาสภาพบริบท ปัญหา และอุปสรรคในการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำชำ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ 3) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำชำ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสืบสอบเชิงตีความ จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า (1) หลักพุทธธรรมที่เป็นแกนกลางคือ ไตรสิกขา ซึ่งมีได้ทำหน้าที่เป็นเพียงชุดศีลธรรมส่วนบุคคล แต่คือสถาปัตยกรรมทางจริยศาสตร์ ในการจัดระเบียบสังคม (2) บริบทของกองทุนน้ำชำเผชิญกับสภาวะลักลั่นระหว่างภาวะจำยอมเชิงโครงสร้าง และความพยายามสถาปนาอธิปไตยของชุมชน โดยมีอุปสรรคสำคัญคือภาวะผิดเคื่องเชิงญาณวิทยา ในการสื่อสารสารของสวัสดิการ และ (3) การประยุกต์ใช้พุทธธรรม

สามารถแปรสภาพ “ทุนเงินตรา” ให้กลายเป็น “ทุนทางจริยธรรม” ผ่านกลไกธรรมาภิบาล ที่เปลี่ยนนิยามสวัสดิการจากการสงเคราะห์เชิงเทคนิคสู่การสร้าง ความมั่นคงเชิงภววิทยา อันส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ท่ามกลางความผันผวนของ โลกสมัยใหม่ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ไตรสิกขา, ธรรมาภิบาล, ทุนทางจริยธรรม, ความมั่นคงเชิงภววิทยา, อธิปไตยของชุมชน

Abstract

The objectives of this research are: 1) to study the Buddhist principles applied to community welfare fund management according to Buddhist perspectives; 2) to investigate the contextual conditions, problems, and obstacles in managing the Nam Chum Community Welfare Fund, Sung Men District, Phrae Province; and 3) to analyze the application of Buddhist principles in the administration of the Nam Chum Community Welfare Fund. This qualitative study employed interpretive inquiry, gathering data from 15 key informants through in-depth interviews.

The findings reveal that: (1) the core Buddhist principle applied is the Threefold Training (Tisikkhā), which functions not merely as a private moral code but as a socio-ethical architecture for community regulation; (2) the Nam Chum fund operates within a tension between structural constraints and the pursuit of communitarian sovereignty, where the primary obstacles are identified as epistemological poverty in conceptualizing welfare and administrative alienation; and (3) the strategic application of Dhamma transforms financial assets into “Ethical Capital” through a framework of Dharmic Governance. This transformation redefines welfare from a mere technical distribution of resources to the establishment of ontological security, empowering the community to safeguard human dignity against the precarity of contemporary economic crises.

Keywords: Threefold Training, Dharmic Governance, Ethical Capital, Ontological Security, Communitarian Sovereignty

บทนำ

ท่ามกลางกระแสธารของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ที่รุกคืบเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต สวัสดิการในโลกสมัยใหม่มีลักษณะที่ล้าสมัยและเสี่ยงต่อการถูกท้าทายทางสถิติและการจัดการ “ชีวมวล” (Biomass) ผ่านระบบประกันตนที่ไร้หัวใจ ภาวะดังกล่าวนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “วิกฤตการณ์แห่งภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ” (Crisis of Ontological Subjugation) ที่ปัจเจกบุคคลถูกทอดทิ้งให้เผชิญกับความเปราะบางในการดำรงอยู่เพียงลำพัง (Biological Precarity) ในบริบทนี้ การอุบัติขึ้นของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำคำ จังหวัดแพร่ จึงมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะกลไกการออมเงินเชิงประจักษ์ แต่คือการสถาปนา “พื้นที่ทางจริยศาสตร์” (Ethical Space) เพื่อปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) กลับคืนมาจากระบบเศรษฐกิจที่เน้นเพียงผลกำไรส่วนเกิน

ในทางปรัชญา พุทธธรรมมิได้เป็นเพียงชุดคำสอนเชิงอุดมคติที่ลอยตัวเหนือปัญหาความยากจน แต่คือ “เครื่องมือทางปัญญา” (Intellectual Tools) ที่ใช้ในการจัดการประสบการณ์ทางสังคม จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เคยย้ำเตือนว่า ความรู้และความจริงต้องถูกพิสูจน์ผ่านศักยภาพในการแก้ไขปัญหาการดำรงอยู่ (Dewey, 1938) สอดคล้องกับพุทธทศน์ที่มองว่า “ความสงบที่แท้จริงจะเกิดขึ้นไม่ได้หากสังคมปราศจากดุลยภาพแห่งความเอื้ออาทร” ดังพุทธพจน์ที่ว่า นตถิ สนฺติปรํ สุขํ (สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี) (Thai Tripitaka, Vol. 25, Sutta 203, p. 55) ซึ่งในระนาบสังคมศาสตร์ ปรากฏการณ์นี้สะท้อนผ่านกลไกความสามัคคีที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่าเป็นรากฐานแห่งสุขภาวะส่วนรวม (Thai Tripitaka, Vol. 24, Sutta 40, pp. 79–80) การบริหารจัดการสวัสดิการชุมชนจึงเป็นรูปธรรมของการนำหลักธรรมมาแปรสภาพเป็น “เทคโนโลยีทางสังคม” (Social Technologies) เพื่อสร้างความมั่นคงเชิงภววิทยา (Ontological Security) ให้แก่สมาชิกชุมชน

อย่างไรก็ตาม การจะรักษาความยั่งยืนของกองทุนท่ามกลางความผันผวนของโลกดิจิทัล จำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างการจัดการที่ซับซ้อนกว่าการอาสาสมัครแบบดั้งเดิม สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (Somdet Phra Buddhaghosacariya [P. A.

Payutto]) ได้ชี้ให้เห็นว่า พุทธธรรมสามารถบูรณาการเข้ากับการพัฒนาสังคมได้อย่างเป็นองค์ภาพ โดยเฉพาะการสร้าง “สถาปัตยกรรมทางจริยธรรม” ที่เชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทางกายภาพและเสรีภาพทางจิตวิญญาณ (Somdet Phra Buddhaghosacariya [P. A. Payutto], 2019) บทความวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ว่า หลักสูตรไตรสิกขา (Threefold Training) ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา สามารถแปรสภาพเป็น “เครื่องมือบริหารจัดการ” (Governance Tools) ที่มีประสิทธิภาพได้อย่างไร โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีบริบทเฉพาะตัวอย่างตำบลน้ำคำ ซึ่งกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านทางโครงสร้างอำนาจระหว่างรัฐและท้องถิ่น (Pongsapich, 2018)

ด้วยความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมุ่งสำรวจการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในฐานะ “นวัตกรรมเชิงมนทัศน์” (Conceptual Innovation) ที่จะเข้ามาอุดช่องว่างของ รัฐสวัสดิการที่ล้มเหลว การศึกษานี้จะไม่ได้หยุดอยู่เพียงการรายงานตัวเลขทางการเงิน แต่จะมุ่งรื้อถอน (Deconstruct) และสร้างความหมายใหม่ให้กับคำว่า “สวัสดิการ” ในฐานะพันธสัญญาทางจริยธรรมของชุมชนพุทธ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอเชิงทฤษฎีว่าด้วย “สวัสดิการพุทธชีวชุมชน” (Buddhist Bio-Communitarian Welfare) อันจะเป็นแนวทางสำคัญในการปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ท่ามกลางความเปราะบางของโลกสมัยใหม่สืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษาสภาพบริบท ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำคำ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
- 3) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการ ชุมชนตำบลน้ำคำ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งเน้นการสืบสอบเชิงตีความ (Interpretive Inquiry) และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิง

พฤติกรรมศาสตร์ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยออกเป็น 6 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. การสร้างฐานรากเชิงญาณวิทยาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Documentary Analysis): ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (Thai Tripitaka) อรรถกถา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสกัดหลักพุทธธรรมและไตรสิกขา (Threefold Training) มาสถาปนาเป็นโครงสร้างพื้นฐานในการวิเคราะห์ (Thai Tripitaka, Vol. 25, p. 55)

2. การกำหนดกรอบมโนทัศน์และกระบวนทัศน์ในการวิจัย (Conceptual Framework Formulation): ดำเนินการสร้างดุลยภาพระหว่างทฤษฎีสวัสดิการสากลและพุทธปรัชญา เพื่อกำหนดทิศทางในการสำรวจพฤติกรรมทางจริยธรรมของชุมชนตำบลน้ำคำ ในฐานะพื้นที่การจัดการประสบการณ์ทางสังคม (Pongsapich, 2018)

3. การออกแบบเครื่องมือเพื่อการสืบสอบเชิงตีความ (Instrument Design): ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) โดยแบ่งโครงสร้างคำถามออกตามมิติของไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสกัด “ความหมายเชิงซ้อน” จากประสบการณ์จริงของผู้บริหารและสมาชิกกองทุน

4. การตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Expert Validation): ผู้วิจัยนำร่างเครื่องมือเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงพินิจ (Face Validity) และความสอดคล้องเชิงมโนทัศน์ (Triangulation) พร้อมปรับปรุงตามข้อเสนอแนะเพื่อคุณภาพทางปัญญาที่สมบูรณ์

5. การรวบรวมข้อมูลประจักษ์ผ่านการสืบสอบเชิงลึก (Empirical Data Acquisition): ผู้วิจัยลงพื้นที่ปฏิบัติการภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 15 ท่าน ประกอบด้วยพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำชุมชน และสมาชิกกองทุน โดยใช้เทคนิคการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จนเข้าสู่สภาวะอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation)

6. การสังเคราะห์ภาพรวมและ Interpretation เชิงปรัชญา (Data Analysis and Presentation): ดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยเชื่อมโยงข้อมูลดิบเข้ากับกรอบแนวคิดทางปรัชญาและพฤติกรรมศาสตร์ จากนั้นจึงทำการพรรณนา

วิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่และโมเดลการบริหารจัดการสวัสดิการที่ยั่งยืน (Somdet Phra Buddhaghosacariya [P. A. Payutto], 2019)

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยในส่วนนี้ มิใช่เพียงการรายงานข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ (Empirical Data) ที่ปรากฏในพื้นที่ตำบลน้ำคำเพียงระนาบเดียว หากแต่คือการพยายามฉายภาพพลวัต (Dynamics) ของการปะทะกันระหว่าง “วิถีชีวิตดั้งเดิม” และ “ระเบียบอำนาจทางเศรษฐกิจสมัยใหม่” ผ่านมุมมองของพุทธจริยศาสตร์ ผู้วิจัยมุ่งสังเคราะห์ข้อมูลจากการสืบสอบเชิงลึกเพื่อพิสูจน์ว่า พุทธธรรมสามารถแปรสภาพจากหลักการทางศาสนาสู่การเป็น “เทคโนโลยีทางสังคม” (Social Technologies) ที่จัดการความเปราะบางของชีวิตได้อย่างไร โดยผลการวิจัยที่ถูกสกัดผ่านกระบวนการวิเคราะห์เชิงตีความ (Interpretive Analysis) โดยสอดคล้องตามลำดับวัตถุประสงค์การวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ผลการวิจัยพบว่าแกนกลางเชิงมโนทัศน์ที่สำคัญคือ ไตรสิกขา (Threefold Training) ซึ่งในบริบทการบริหารจัดการมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงชุดศีลธรรมส่วนบุคคล แต่แปรสภาพเป็น “สถาปัตยกรรมทางบรรทัดฐาน” (Normative Architecture) ที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพมนุษย์อย่างเป็นองค์รวม กระบวนการนี้สอดคล้องกับมโนทัศน์ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่มองว่าประสบการณ์และการเรียนรู้คือเครื่องมือสำคัญในการจัดการชีวิต (Dewey, 1938) โดยมี ศีล (Sīla) ทำหน้าที่เป็นสัญญาประชาคมเชิงจริยธรรม (Ethical Social Contract) ที่สร้างพื้นที่แห่งความไว้วางใจ ลดต้นทุนทางสังคมในการตรวจสอบ ขณะที่ สมาธิ (Samādhi) ถูกยกระดับสู่ความจดจ่อเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Concentration) เพื่อรักษานโยบายที่มั่นคง และมี ปัญญา (Paññā) เป็นญาณวิทยาเชิงปฏิบัติ (Practical Epistemology) ในการบริหารความเสี่ยงและจัดสรรทรัพยากรตามหลักความยุติธรรมเชิงกระจาย (Distributive Justice) ซึ่งเมื่อบูรณาการเข้ากับหลัก ธรรมนาภิบาล (Dharmic Governance) จึงส่งผลให้การพึ่งพาตนเองของชุมชนตั้งอยู่บนฐานรากที่มั่นคงและยั่งยืน (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012, pp. 144-146) ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ข้อ 1 ที่มุ่งเน้นการศึกษาหลักพุทธธรรมรากฐานสำหรับการจัดการสวัสดิการ

2) ข้อค้นพบชี้ให้เห็นสภาวะรอยต่อ (Liminality) ที่แหลมคมระหว่างอุดมคติและโลกประจักษ์ แม้กองทุนจะสร้างสายสัมพันธ์แห่งความเอื้ออาทรผ่านกลไกสวัสดิการตลอดช่วงชีวิต แต่ผู้วิจัยพบว่าอุปสรรคที่แท้จริงมิใช่เพียงปัจจัยทางการเงินเชิงปริมาณ หากแต่คือ ภาวะฝืดเคืองเชิงญาณวิทยา (Epistemological Poverty) ในกลุ่มสมาชิกบางส่วนที่ยังติดขัดกับการรอรับการสงเคราะห์ (Philanthropy) มากกว่าการสร้างอธิปไตยทางปัญญา สภาวะดังกล่าวบรรจบกับข้อวิพากษ์ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) เรื่อง “ฮาบิทัส” (Habitus) หรือความคุ้นชินเชิงโครงสร้างที่ทำให้บุคคลติดอยู่กับแบบแผนเดิมจนยากจะสลัดพ้น (Bourdieu, 1990) ภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ (Ontological Subjugation) จากข้อจำกัดด้านงบประมาณที่เข้าไม่ถึงความต้องการที่หลากหลาย อันเป็นผลพวงจากนโยบายรวมศูนย์อำนาจที่ลดทอนศักยภาพของท้องถิ่น เมื่อพิจารณาในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ซึ่งว่าด้วยบริบทและอุปสรรคเชิงโครงสร้างในพื้นที่ตำบลน้ำขำ นอกจากนี้ การที่บุคลากรมีจำนวนจำกัดและการสื่อสารที่ยังไม่ครอบคลุม (Pongsapich, 2018, p. 89) สะท้อนถึงภาวะชะงักงันของการผลิตความหมายร่วม (Intersubjective Meaning-making) ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัล ซึ่งเป็นสัญญาณของสิ่งที่ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เรียกว่า “สังคมแห่งความโปร่งใส” ที่กลับสร้างความเห็นทางในสายสัมพันธ์มนุษย์ (Han, 2015)

3) งานวิจัยได้นำเสนอทางออกผ่าน “นวัตกรรมเชิงมโนทัศน์” (Conceptual Innovation) ในการสร้างดุลยภาพใหม่ โดยผู้วิจัยพบว่าการบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับธรรมาภิบาลอย่างเป็นรูปธรรม สามารถสถาปนาโมเดล “สวัสดิการพุทธชีวชุมชน” (Buddhist Bio-Communitarian Welfare) ที่มุ่งเน้นการสะสม ทุนทางจริยธรรม (Ethical Capital) แทนที่ทุนนิยมสถิติ โมเดลนี้เป็นการใช้พุทธธรรมในฐานะ “เทคโนโลยีแห่งตน” (Technologies of the Self) ตามนิยามของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เพื่อกอบกู้ศักดิ์ศรีของปัจเจกจากการถูกควบคุม (Foucault, 1988) โดยเปลี่ยนบทบาทคณะกรรมการสู่การเป็น “กลายณมิตรเชิงโครงสร้าง” (Structural Kalayanamitta) ที่สร้างพื้นที่ให้สมาชิกเข้ามากำหนดนโยบายได้อย่างโปร่งใส (Narandawamsa, 2022, pp. 12–15) การสร้างความหมายใหม่ให้กับคำว่า “ความมั่นคง” ซึ่งมีได้หมายถึงเพียงเงินในบัญชี แต่คืออิสรภาพเชิงภววิทยา สอดคล้องกับการสังเคราะห์แนวทางตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 อันเป็นต้นแบบของการบริหารจัดการที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา (Office of the Public Sector Development Commission [OPDC], 2003, pp. 42-45)

ข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำชำ มิได้ดำเนินไปภายใต้ตรรกะของประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ที่มุ่งเน้นเพียงความคุ้มค่าเชิงปริมาณ แต่คือการสถาปนา “พื้นที่ทางจริยศาสตร์” (Ethical Space) ที่ใช้หลักไตรสิกขาเป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลตนเองและส่วนรวม ผลการวิจัยได้ยืนยันสถานะการเปลี่ยนผ่านของชุมชน จากการเป็นเพียงผู้อนุเคราะห์ในระบบรัฐสวัสดิการ สู่การเป็น “ประธานทางจริยธรรม” (Ethical Subjects) ที่มีอำนาจในการนิยามความมั่นคงเชิงภววิทยาด้วยตนเอง ซึ่งข้อค้นพบเหล่านี้จะนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในฐานะนวัตกรรมโมเดลที่จะถูกนำเสนอในหัวข้อถัดไป

อภิปรายผล

ผลการศึกษากระบวนการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำชำ เผยให้เห็นถึงพลวัตการอุบัติขึ้นของ “สถาปัตยกรรมทางจริยศาสตร์” (Ethical Architecture) ที่ท้าทายต่อตรรกะของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ โดยสามารถอภิปรายผลเชิงวิพากษ์ได้ดังนี้

ในประเด็นการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารจัดการ ข้อค้นพบที่ชี้ว่าไตรสิกขา (Threefold Training) คือแกนกลางของโครงสร้างอำนาจตัดสินใจนั้น พบบรรทัดฐานทางทฤษฎีที่สอดคล้องกับแนวคิดของ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) เรื่องปฏิบัติการเชิงสื่อสาร (Communicative Action) ที่มุ่งเน้นความเข้าใจร่วมกัน (Habermas, 1984) สอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto]) ที่ชี้ให้เห็นว่า พุทธธรรมมิใช่เพียงชุดคำสอนเพื่อความสงบส่วนบุคคล แต่คือ “เทคโนโลยีทางสังคม” (Social Technologies) ที่สร้างดุลยภาพระหว่างความมั่นคงทางชีวภาพและเสรีภาพทางจิตวิญญาณ (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2006, pp. 18-19) ขณะเดียวกัน กระบวนการเปลี่ยนผ่านจาก “ผู้อนุเคราะห์” สู่การเป็น “ประธานทางจริยธรรม” (Ethical Subjects) ยังช่วยตอบย้ำข้อค้นพบเชิงพื้นที่ของ พระครูสังฆรักษ์บุญเสริม กิตติวัฒนโธ (Phrakhru Sangkharak Bunsoem Kittivanno) ที่ยืนยันว่าการจัดการพุทธธรรมช่วยสร้างสายสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่เหนือการทำธุรกรรม (Phrakhru Sangkharak Bunsoem Kittivanno et al., 2018, pp. 45-48)

เมื่อพิจารณาถึงสภาวะลึกลับและอุปสรรคเชิงโครงสร้าง ข้อค้นพบเรื่องภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ (Ontological Subjugation) และความเปราะบางของสมาชิก สะท้อนภาพของ “Homo Sacer” หรือชีวิตเปลือยเปล่าในนิยามของ จอร์โจ อากัมเบน (Giorgio Agamben) ที่ถูกละเลยจากระบบรัฐ (Agamben, 1998) บรรจบกับกรอบคิดเชิงวิพากษ์ของ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (Borwornsak Uwanno) ที่ระบุว่า ชุมชนมักตกอยู่ใต้วิกฤตหาคา “ธรรมาภิบาล” (Good Governance) ในการจัดการตนเอง (Uwanno, 1999, pp. 24–28) ปัญหาการสื่อสารที่ยังไม่ครอบคลุมสะท้อนทัศนะเดียวกับงานวิจัยของ จันทรแรม เรือนแป้น (Chanram Ruanpan) เรื่องความไม่เท่าทันต่อการสื่อสารความหมายในโลกสมัยใหม่ (Ruanpan, 2020, pp. 260-265)

สำหรับการสถาปนาต้นแบบความยั่งยืนเชิงภววิทยา ข้อเสนอเรื่องการสร้าง “ทุนทางจริยธรรม” (Ethical Capital) เพื่อตอบโต้ต่อประโยชน์นิยมที่เย็นชา วางฐานคิดอยู่บนจริยศาสตร์ความสัมพันธ์ของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) ที่เน้นความรับผิดชอบต่อ “ผู้อื่น” (Levinas, 1969) สอดคล้องกับตรรกะความยุติธรรมเชิงกระจาย (Distributive Justice) ของ จอห์น รอร์ลส์ (John Rawls) (Rawls, 1971) และยังประสานรับกับข้อสรุปของ พระจุลภาควัฒน์ อคฺควโร (Phra Chulaphakkhawat Akkhavaro) ที่ยืนยันว่าประสิทธิภาพสวัสดิการพุทธมิได้วัดด้วยผลกำไรแต่คือความโปร่งใส (Phra Chulaphakkhawat Akkhavaro et al., 2024, pp. 155–158) ซึ่งภาพสะท้อนนี้ปรากฏชัดในความพยายามของกองทุนที่บูรณาการไตรสิกขาเข้ากับมาตรฐานของ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (Office of the Public Sector Development Commission [OPDC]) เพื่อก้าวข้ามความจำยอมเชิงโครงสร้างสู่การเป็นสถาบันทางจริยศาสตร์ที่สมบูรณ์ (OPDC, 2008, pp. 42-45) พิสูจน์ให้เห็นว่า กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำคำคือ “พื้นที่ทางจริยธรรม” ที่พุทธธรรมได้ถูกแปรสภาพเป็นเครื่องมือจัดการความเปราะบางในการดำรงอยู่ได้อย่างทรงพลัง สภาวะการณ์ที่พึ่งพาตนเองที่เกิดขึ้นจึงมิใช่เพียงการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจ แต่คือการกอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลับคืนมาจากระบบสถิติที่ไร้หัวใจ

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์เข้ากับกรอบแนวคิดทางปรัชญา งานวิจัยฉบับนี้ได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ในฐานะนวัตกรรมเชิงมนทัศน์ที่เรียกว่า “โมเดลสวัสดิการ

พุทธชีวชุมชนยั่งยืน” (The Bio-Communitarian Buddhist Welfare Model) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านระบบสวัสดิการจากการเป็นเพียง “กลไกสงเคราะห์เงินตรา” สู่การเป็น “สถาปัตยกรรมทางจริยศาสตร์” (Ethical Architecture) เพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1. การสรุปข้อเสนอเชิงปรัชญา: สวัสดิการคือเทคโนโลยีแห่งตน (Welfare as Technologies of the Self)

งานวิจัยนำเสนอว่า ความสำเร็จของกองทุนสวัสดิการชุมชนน้ำขำมิได้ขึ้นอยู่กับจำนวนตัวเลขในบัญชี แต่ขึ้นอยู่กับกระบวนการที่สมาชิกใช้หลัก ไตรสิกขา (Threefold Training) ในฐานะเครื่องมือจัดการตนเองเพื่อให้พ้นจากภาวะพึ่งพิงอำนาจภายนอก (Dependency) ศีล สมาธิ และปัญญา ได้แปรสภาพเป็น “เทคโนโลยีเชิงจริยธรรม” ที่ทำให้คนธรรมดากลายเป็น “ผู้กำหนดโชคชะตาทางเศรษฐกิจ” ของตนเองได้จริง

2. การบูรณาการพุทธปรัชญากับสวัสดิการศาสตร์ (Integration of Dhamma and Social Welfare)

โมเดลนี้ได้เชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเข้ากับแนวคิดความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) อย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยเปรียบเทียบโครงสร้างความสำเร็จเป็นแผนผังองค์กรรวม ดังนี้:

1) รากแก้วแห่งสัจจะ (Ethical Infrastructure): คือการใช้ ศีล (Sīla) เป็นฐานรากในการสร้าง “ทุนทางจริยธรรม” (Ethical Capital) ซึ่งช่วยลดต้นทุนในการตรวจสอบและสร้างความไว้วางใจที่หาไม่ได้ในระบบทุนนิยมสกลิต

2) ลำต้นแห่งธรรมนาภิบาล (Governance Stability): คือการใช้ สมาธิ (Samādhi) เป็นความจดจ่อเชิงนโยบาย (Strategic Focus) เพื่อให้การบริหารจัดการมีความซื่อตรงและมั่นคงต่อเจตนารมณ์ดั้งเดิมของชุมชน

3) ดอกผลแห่งอธิปไตยทางปัญญา (Intellectual Sovereignty): คือการใช้ ปัญญา (Paññā) เป็นญาณวิทยาในการแก้ปัญหาชีวิต ทำให้ชุมชนมีอำนาจนำ (Hegemony) ในการนิยามความสุขและความยั่งยืนด้วยตนเอง

3. คุณค่าทางทฤษฎีและศักยภาพในการประยุกต์ใช้ (Theoretical Value and Application)

องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า พุทธปรัชญาประยุกต์สามารถเป็นทางออกให้กับ

วิกฤตการณ์ “ความเปราะบางของชีวิต” (Precarity of Life) ในศตวรรษที่ 21 ได้ โดยเปลี่ยนนิยามของสวัสดิการจากการเป็น “ภาระของรัฐ” ให้กลายเป็น “พลังของชุมชน” ซึ่งศักยภาพนี้สามารถนำไปขยายผล (Scale-up) ในบริบทการศึกษาและการปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น ๆ เพื่อทอประกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลับคืนมาจากกระแสเสรีนิยมใหม่ (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2006; Rawls, 1971)

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้มิได้หยุดอยู่เพียงข้อค้นพบเชิงเทคนิคของการจัดการทุนทรัพย์ แต่คือการสถาปนา “สวัสดิการพุทธชีวชุมชน” ที่พิสูจน์ให้เห็นว่าระเบียบวินัยภายใน (ไตรสิกขา) สามารถแปรสภาพเป็นอำนาจนำภายนอก (Communitarian Sovereignty) ได้อย่างเป็นรูปธรรม โมเดลนี้ทำหน้าที่เป็น “สะพานทางจริยศาสตร์” ที่นำพาชุมชนก้าวข้ามระนาบของการเป็นเพียง “วัตถุรองรับการสงเคราะห์” (Objects of Welfare) ไปสู่การเป็น “ประธานทางจริยธรรม” (Ethical Subjects) ผู้มีอำนาจในการจัดการความมั่นคงเชิงภววิทยาของตนเองอย่างแท้จริง ข้อเสนอเชิงมโนทัศน์นี้จึงมิใช่เพียงทางเลือกในการแก้ปัญหาความยากจน แต่คือการสถาปนาคำตอบเชิงปรัชญาต่อวิกฤตการณ์ความแปลกแยกและความเปราะบางของชีวิตในโลกสมัยใหม่ได้อย่างทรงพลัง

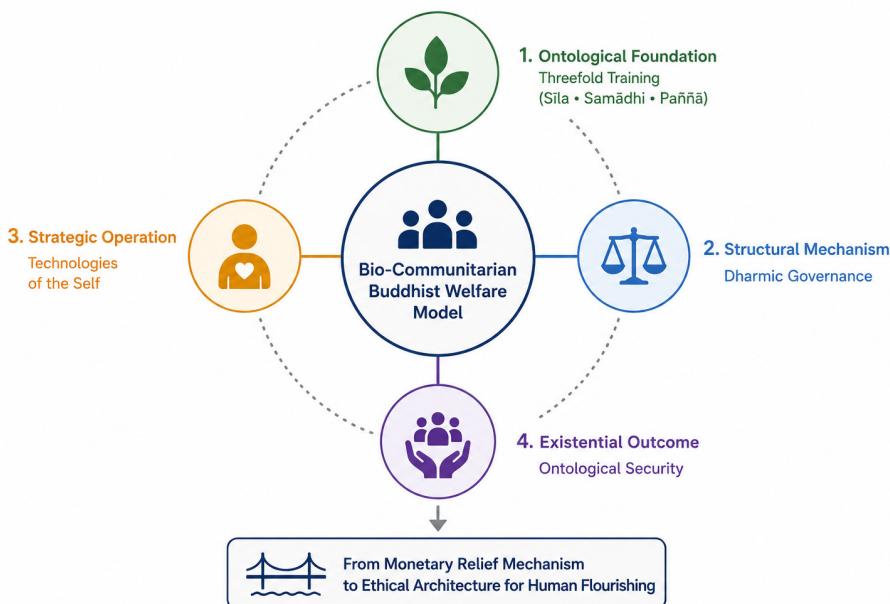

Figure 1: Research-Derived Knowledge and Conceptual Innovation:
The Bio-Communitarian Buddhist Welfare Model

สรุป

การศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำชำภายใต้เลนส์พุทธปรัชญา ได้สถาปนาข้อสรุปที่สำคัญว่า สวัสดิการในระนาบพุทธมิใช่เพียงกลไกการแจกจ่ายทรัพยากรเชิงปริมาณที่มุ่งเน้นผลกำไร (Biological Profit) แต่คือการสถาปนา “สถาปัตยกรรมทางจริยศาสตร์” (Ethical Architecture) ที่ใช้หลักไตรสิกขา (Threefold Training) เป็นเครื่องมือในการจัดการประสบการณ์ทางสังคม ข้อค้นพบยืนยันว่าการบูรณาการ ศีล สมาธิ และปัญญา เข้าสู่ระบบธรรมาภิบาล สามารถแปรสภาพกองทุนจากสถานะ “หน่วยงานธุรการ” ให้กลายเป็น “พื้นที่แห่งอำนาจนำทางจริยธรรม” (Ethical Hegemony) ที่ส่งผลให้สมาชิกชุมชนสามารถอภิศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลับคืนมาจากระบบเศรษฐกิจที่เน้นเพียงความคุ้มค่าทางสถิติ

ยิ่งไปกว่านั้น งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าสภาวะรอยต่อของปัญหาที่ชุมชนเผชิญ ทั้งภาวะผิเคื่องเชิงญาณวิทยา (Epistemological Poverty) และภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ (Ontological Subjugation) มิอาจเยียวยาได้ด้วยการเพิ่มงบประมาณเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการเปลี่ยนผ่านเชิงมโนทัศน์ (Paradigm Shift) ไปสู่การสร้าง “ทุนทางจริยธรรม” (Ethical Capital) กองทุนสวัสดิการน้ำชำได้พิสูจน์ให้เห็นว่า การนำพุทธธรรมมาเป็น “เทคโนโลยีแห่งตน” (Technologies of the Self) ช่วยให้ชาวบ้านหลุดพ้นจากการเป็นเพียง “วัตถุรองรับการสงเคราะห์” สู่การเป็น “ประธานทางจริยธรรม” (Ethical Subjects) ผู้มีเจตจำนงเสรีในการกำหนดโชคชะตาของการดำรงอยู่ร่วมกันภายใต้สัญญาประชาคมแห่งสัจจะและความเอื้ออาทร (Ethics of Care)

อย่างไรก็ตาม กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำชำมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะกรณีศึกษาเฉพาะพื้นที่ แต่คือ “ต้นแบบเชิงมโนทัศน์” ของการสถาปนาอธิปไตยของชุมชน (Communitarian Sovereignty) ท่ามกลางกระแสเสรีนิยมใหม่ที่ลดทอนคุณค่าของชีวิต ความสำเร็จที่แท้จริงของการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในงานวิจัยนี้จึงมิใช่เพียงความมั่นคงทางการเงิน แต่คือการสร้าง “ความมั่นคงเชิงภววิทยา” (Ontological Security) ที่ยืนยันว่ามนุษย์มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างยั่งยืนตราบเท่าที่ระเบียบวินัยทางจริยศาสตร์ยังทำงานสอดประสานไปกับปัญญาที่เท่าทันโลก สวัสดิการที่สมบูรณ์ตามทัศนะพุทธปรัชญาจึงคืออิสรภาพจากการครอบงำของความยากจนและความแปลกแยกทางวิญญาณอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ปรากฏในหัวข้อนี้ มิใช่เพียงมาตรการในระดับเทคนิค (Technical Measures) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการบริหารจัดการเพียงลำพัง หากแต่คือการพยายามขยายผลจาก “สถาปัตยกรรมทางจริยศาสตร์” ที่งานวิจัยชิ้นนี้ได้สถาปนาไว้สู่การนำไปปฏิบัติการจริงในระนาบสังคมและปรัชญาการเมืองร่วมสมัย เพื่อให้โมเดลสวัสดิการพุทธชีวชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็นเกราะกำบังเชิงภววิทยา (Ontological Shield) ให้แก่สมาชิกชุมชนได้อย่างสัมฤทธิ์ผล ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางการต่อยอดใน 3 มิติสำคัญ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations)

1) หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรปรับเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ส่งเคราะห์ทรัพยากร” (Resource Provider) สู่การเป็น “ผู้สนับสนุนเชิงโครงสร้าง” (Structural Facilitator) โดยการนำดัชนีชี้วัด “ทุนทางจริยธรรม” (Ethical Capital Index) มาเป็นเกณฑ์ในการจัดสรรงบประมาณสมทบกองทุน เพื่อส่งเสริมความมั่นคงที่ยั่งยืนมากกว่าการวัดผลเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว

2) ควรมีการสถาปนา “มาตรฐานธรรมาภิบาลชุมชน” (Dharmic Governance Standard) โดยบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับระเบียบวินัยทางการเงิน เพื่อสร้างความโปร่งใสและตรวจสอบได้ (Transparency and Accountability) ซึ่งจะเป็

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา (Philosophical Research Recommendations)

1) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเชิงวิพากษ์ระหว่าง “จริยศาสตร์แห่งความเอื้ออาทร” (Ethics of Care) ในพุทธปรัชญากับ “ทฤษฎีความยุติธรรมเชิงกระจาย” (Distributive Justice) ของ จอห์น รอว์ลส์ (John Rawls) เพื่อแสวงหาจุดบรรจบเชิงมโนทัศน์ที่จะนำมาจัดการกับความเปราะบางของชีวิตในบริบทสังคมท้องถิ่นไทย

2) ควรตั้งคำถามเชิงปรัชญาการเมืองว่า “อธิปไตยของชุมชน” (Communitarian Sovereignty) ภายใต้ร่มเงาของพุทธธรรม สามารถดำรงอยู่อย่างอิสระจาก “อำนาจนำของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่” (Neoliberal Hegemony) ได้อย่างไรในระนาบภววิทยา

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป (Recommendations for Future Research)

1) ควรศึกษาวิจัยเชิงพหุกรรมศาสตร์เกี่ยวกับผลกระทบของ “เทคโนโลยีการเงินดิจิทัล” (FinTech) ที่มีต่อสายสัมพันธ์ทางจริยธรรม (Ethical Bonds) ในกองทุนสวัสดิการชุมชน เพื่อเตรียมรับมือกับภาวะความแปลกแยก (Alienation) ที่อาจเกิดขึ้นจากการลดทอนความเป็นมนุษย์ให้เหลือเพียงข้อมูลดิจิทัล

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อทดลองใช้ “โมเดลสวัสดิการพุทธชีวชุมชน” ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา เพื่อพิสูจน์ความเป็นสากล (Universality) ของหลักไตรสิกขาในการจัดการสวัสดิการสังคม

ข้อเสนอแนะทั้ง 3 ด้านนี้ทำงานประสานกันในฐานะองค์ประกอบเพื่อการปกป้องศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคลและอธิปไตยของชุมชน (Communitarian Sovereignty) การขับเคลื่อนนโยบายที่กำกับด้วยระเบียบวินัยทางจริยศาสตร์ และการเปิดพรมแดนการวิจัยเชิงปรัชญาใหม่ ๆ ย่อมเป็นหลักประกันว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนจะไม่หยุดนิ่งอยู่กับการเป็นเพียงกลไกทางการเงิน แต่จะวิวัฒน์สู่การเป็น “สถาบันทางจริยศาสตร์” ที่สามารถหยั่งรากลึกและสร้างเสริมภาพทางปัญญาให้แก่สังคมท่ามกลางความเปราะบางของวิถีโลกในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างแท้จริง

References

- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.
- Aristotle. (2009). *Nicomachean ethics*. Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press Community.
- Organizations Development Institute [Public Organization]. (2015). *Manual for community welfare funds operations*. CODI.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.

- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action, Vol. 1: Reason and the rationalization of society*. Beacon Press.
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society*. Stanford Briefs.
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity*. Duquesne University Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition)*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Narandawamsa, P. N. (2022). Application of the principle of Dīṭṭhadhamma-hi tattha projects to the management of community welfare funds. *Dhammasarn Journal*, 1(1), 1-16.
- Office of the Public Sector Development Commission. (2003). *Principles of good governance for good public administration*. OPDC.
- Office of the Public Sector Development Commission. (2008). *The developmental guidelines for bureaucratic resource management*. OPDC.
- Patsin, T. (2024). Management of the community welfare fund of Hong Saeng Sub-district, Loeng Nok Tha District, Yasothon Province. *Journal of Innovation in Administration and Educational Management*, 2(1), 1-14.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2006). *The perfect life* (11th ed.). Rakkhangthong Press.
- Phra Chulaphakkawat Akkhavaro et al. (2024). The application of Buddhist principles in the administration of Buachet Sub-district administrative organization, Buachet District, Surin Province. *Chaiyaphum Review Journal*, 7(3), 153-163.

- Phrakhru Sangkharak Bunsoem Kittivanno et al. (2018). The application of Buddhist principles for management of Highland Development Center, Phrae Province. *Journal of MCU Lampang*, 7(1), 41–50.
- Pongsapich, A. (2018). Culture, religion, and ethnicity: *An anthropological analysis of Thai society* (8th ed.). Chulalongkorn University Press.
- Rattanapiean, W. (2019). *Social welfare: Concepts and social service provision* (2nd ed.). Thammasat University Press.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Ruanpan, C. (2020). Management of community welfare funds for self-reliance in Suphanburi Province. *Journal of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani University*, 11(1), 249-288.
- Somdet Phra Buddhaghosacariya (P. A. Payutto). (2019). *Buddhism and the development of people and society*. Buddhadhamma Foundation.
- Uwanno, B. (1999). *Building good governance in Thai society*. Winyuchon.

ความย้อนแย้งแห่งอัตลักษณ์: มนุษย์ในฐานะภาวะทางจริยธรรม จากมุมมองพุทธปรัชญาและอัตถิภาวนิยม

The Paradox of Identity: Humanity as a Moral Condition from Buddhist Philosophy and Existentialist Perspectives

วิรสันต์ วิรุพท์สกุลภิบาล

Wirasant Wirunsakunphibān

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Chiang Mai Rajabhat University

Corresponding Author, E-mail : Wirasant_wir@cmru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ทัศนะของภพภูมิอื่นตามคติจักรวาลวิทยาตามทัศนะทางพุทธปรัชญา ที่แสดงความปรารถนาอยากเกิดเป็นมนุษย์ และ 2) วิพากษ์ความย้อนแย้งของมนุษย์ในฐานะผู้มีความรู้สึกสภาพสูงสุดในการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร แต่กลับเลือกเส้นทางแห่งกิเลส ความทะยานอยาก และวัตถุนิยม ซึ่งใช้กรอบแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก และระเบียบวิธีวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ทางปรัชญาโดยการบูรณาการจริยศาสตร์อัตถิภาวนิยมและเครื่องมือนิยม

ผลการศึกษาพบว่า ความเป็นมนุษย์มิใช่สถานะทางชีวภาพที่หยุดนิ่งหรือนิยามด้วยสังคมวิทยาเพียงระนาบเดียว แต่คือพื้นที่ทางจริยธรรมที่ดำรงอยู่ในสภาวะรอยต่อระหว่างความจำยอมเชิงโครงสร้างและเจตจำนงเสรี ในขณะที่ภพภูมิอื่นถูกจำกัดด้วยภาวะสยบยอมต่อสัจยัตถญาณหรือแรงขับทางกามสุขและทุกขเวทนาที่ล้นเกิน มนุษย์กลับดำรงอยู่ในจุดสมดุลเชิงวิพากษ์ที่เอื้อต่อการใช้โยนิโสมนสิการเพื่อริ่สร้างอัตลักษณ์และก้าวพ้นมายาการของตัวตน ด้วยความสามารถในการใช้เหตุผล การไตร่ตรอง และการกระทำที่มีจริยธรรมอย่างมีสติ เหตุนี้ ความเป็นมนุษย์จึงมิใช่เพียงโอกาส แต่เป็น “ภาวะที่ต้องรับผิดชอบ” ในระดับสูงสุด

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอหลักของบทความคือ การตระหนักในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ผ่านกรอบเสรีภาพ และการเลือกอย่างมีสติ อาจเป็นกุญแจสำคัญต่อการยกระดับตนเองทั้งในทางพุทธและทางปรัชญาสากล และเป็นแนวทางแห่งการคืนความหมายให้แก่การมีชีวิตอย่างแท้จริงในโลกปัจจุบัน

คำสำคัญ: ความเป็นมนุษย์, เจตจำนงเสรี, ภพภูมิ, พุทธจริยศาสตร์, อัตถิภาวนิยม

Abstract

This article aims to 1) analyze the perspectives of non-human realms within Buddhist cosmology expressing an existential desire for human rebirth, and 2) critique the paradox in which human beings despite possessing the highest potential for liberation from the cycle of suffering tend toward paths driven by desire and materialism. This inquiry utilizes Western philosophical frameworks and a descriptive philosophical analysis methodology, integrating existentialist ethics and instrumentalism.

The findings demonstrate that humanity is not merely a static biological category or a sociological construct but a unique “moral space” situated in the liminality between structural determinism and free will. While other realms remain subjugated to instinctual drives or the extremes of sensory pleasure and pain, the human condition provides a critical equilibrium conducive to transformative reflection and the deconstruction of the illusory self. Through the exercise of reason, contemplation, and mindful ethical action, humanity ceases to be a mere opportunity and is instead recognized as an “existential responsibility” of the highest order.

Ultimately, the central proposition of this article suggests that realizing human potential through the frameworks of freedom and mindful choice is the key to self-elevation within both Buddhist and universal philosophical contexts. This realization serves as an essential pathway for reclaiming true existential meaning in the contemporary world.

Keywords: Humanity, Free Will, Realms of Existence, Buddhist Ethics, Existentialism

บทนำ

วิกฤตการณ์แห่งอัตลักษณ์ในโลกวัตถุนิยมร่วมสมัย (Contemporary Materialism) ได้จัดตั้งมนุษย์ให้ตกอยู่ภายใต้สภาวะความแปลกแยก (Alienation) เมื่อคุณค่าดั้งเดิมของการดำรงอยู่ถูกลดทอนให้เหลือเพียงฟันเฟืองในระบบบริโภคนิยมและ “ชีวมวล” (Biomass) ที่ถูกจัดประเภทโดยอำนาจนาเชิงสถาบัน มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) วิพากษ์ว่าโครงสร้างอำนาจสมัยใหม่ทำงานผ่านกลไกการ “ฝึกหัดและลงโทษ” (Discipline and Punish) เพื่อกำราบเจตจำนงเสรี (Free Will) ของปัจเจกให้สยบยอมต่อระเบียบวินัยทางสังคม (Foucault, 1977) ภาวะดังกล่าวนำไปสู่ความย้อนแย้งเชิงภววิทยาที่ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เคยตั้งข้อสังเกตผ่านมโนทัศน์เรื่อง “ปรากฏการณ์” (Phenomena) ที่ปิดกั้นมนุษย์จากสัจจะสูงสุด (Noumena) และกักขังเจตจำนงไว้ภายใต้ข้อจำกัดของผัสสะ (Kant, 1785/1997)

ในระนาบของพุทธปรัชญา ภววิทยาของการเกิดถูกอธิบายผ่านโครงสร้างของภพภูมิ (Realms of Existence) ซึ่งมีใช่เพียงคติเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด แต่คือ “พื้นที่ทางญาณวิทยา” ที่เชื่อมโยงกับเจตจำนงและผลของการกระทำ (Kamma) โดยมี “ภพมนุษย์” เป็นจุดตัดที่สำคัญที่สุด (Phra Phaisan Visalo, 2018) พุทธจักรวาลวิทยานิยามมนุษย์ว่าเป็น “ภูมิที่เหมาะสมที่สุด” (Rahula, 1978) เนื่องจากดำรงอยู่ในสถานะ “จุดตัดเชิงโครงสร้าง” (Structural Intersection) ระหว่างความจำยอมเชิงโครงสร้าง (Structural Determinism) และความสามารถในการปลดแอกตนเอง ในขณะที่ภพภูมิอื่น เช่น เทวภูมิ หรืออบายภูมิ มักถูกกักขังอยู่ในสภาวะสุดโต่งของความพึงพอใจหรือความทุกข์ทรมานจนสูญเสียศักยภาพในการใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ (Gethin, 1998; Harvey, 2013) ภาวะย้อนแย้งที่น่าสนใจคือ แม้ภพภูมิอื่นจะปรารถนาการอุบัติขึ้นเป็นมนุษย์เพื่อโอกาสในการหลุดพ้น ทว่ามนุษย์ในสังคัมร่วมสมัยกลับมีแนวโน้มที่จะใช้ชีวิตสยบยอมต่อกิเลสและวัตถุนิยม (Williams, 2009) อันเป็นการลดทอนศักยภาพเชิงภววิทยาของตนเองให้เหลือเพียงการดำรงอยู่เชิงชีวิภาพ

มิติความย้อนแย้งนี้บรรจบกับปรัชญาตะวันตกสายอัตถิภาวนิยม (Existentialism) โดยเฉพาะมโนทัศน์เรื่อง “การถูกโยนเข้ามาในโลก” (Dasein/Thrownness) ของ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) ที่มองว่ามนุษย์ต้องเผชิญกับภาระในการสถาปนาความหมายของการดำรงอยู่ด้วยตนเองท่ามกลางความว่างเปล่า (Heidegger, 1962) ฌอง-ปอล ซาร์ท (Jean-Paul Sartre) และ เซอเรน เคียร์เคอการ์ด (Søren Kierkegaard) ได้ตอกย้ำว่า “ภาวะของการดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ” (Existence precedes essence) หมายถึงความเป็นมนุษย์มิใช่สิ่งที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า แต่คือ “ความรับผิดชอบในเสรีภาพ” (Responsibility in Freedom) (Sartre, 1946/2007) ภาระทางจริยธรรมที่หนักหน่วงนี้เองที่ทำให้มนุษย์มักเผชิญกับวิกฤตการณ์ในการเลือกวิถีทางชีวิต (Frankl, 1946/2006)

อย่างไรก็ตาม ความย้อนแย้งที่แหลมคมที่สุดในปัจจุบันคือ การที่มนุษย์ครอบครองศักยภาพสูงสุดในการบรรลุอิสรภาพทางปัญญา (Epistemic Freedom) แต่กลับเลือกเสื่อมถอยสู่ความเป็นวัตถุ (Objectification) จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ชี้ให้เห็นว่าความรู้และความจริงต้องถูกใช้ในฐานะ “เครื่องมือ” (Instrumentalism) เพื่อจัดการกับประสบการณ์ทางสังคมที่แปรเปลี่ยน (Dewey, 1938) หากมนุษย์ขาดเจตจำนงที่ตื่นรู้ (Awakened Will) ปัญญาย่อมถูกกลดทอนลงเหลือเพียงเครื่องมือสนองตัณหา ภาวะหลอกลวงตนเอง (Bad Faith) หรือการทรยศต่อภววิทยาของตนเอง บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เพื่อรื้อถอนมายาการของอัตลักษณ์ โดยนำพุทธปรัชญามานบูรณาการกับอัตถิภาวนิยม เพื่อสถาปนา “พื้นที่ทางจริยธรรม” (Ethical Space) ที่จะนำพาปัจเจกไปสู่ความมั่นคงเชิงภววิทยา (Ontological Security) และอิสรภาพทางปัญญาอย่างแท้จริง (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนี้จึงมิใช่เพียงการแลกเปลี่ยนทางความคิด แต่คือความพยายามนิยามความหมายของการมีชีวิตอย่างมีสติและความรับผิดชอบท่ามกลางวิกฤตการณ์แห่งยุคสมัย (Nagel, 1971; Dreyfus & Thompson, 2007)

เนื้อเรื่อง

ภพภูมิอื่นกับความปรารถนาใน “มนุษย์” : โอกาสที่ไม่มีใครเทียบ

แนวคิดเรื่อง “ภพภูมิ” (realms of existence) ในจักรวาลวิทยาตามพุทธศาสนานั้น ไม่ได้เป็นเพียงโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ แต่ทำหน้าที่เป็นกรอบอธิบายความหลากหลายของสภาพการดำรงอยู่ ซึ่งแต่ละภพภูมิมีทั้งข้อจำกัด (limitations) และโอกาส (op-

portunities) ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง (Harvey, 2013) ภาพภูมิจึงเปรียบเสมือน “สนามเงื่อนไข” ที่กำหนดศักยภาพของจิตและการกระทำในมิติทางกายภาพและจิตวิญญาณ

บรรดาภาพภูมิเหล่านี้ เทวดาเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความสุขสมบูรณ์และอิสระจากความลำบากทางกายภาพ พวกเขามีฤทธิ์เดชและอายุยืนยาวกว่ามนุษย์หลายเท่า ทว่าในอีกด้านหนึ่ง ความสุขนั้นกลับกลายเป็นพันธนาการ (fetters) ที่ทำให้ขาดแรงจูงใจในการ “พิจารณาธรรม” อย่างลึกซึ้ง (Gethin, 1998) เพราะไม่มีทุกข์มาท้าทายให้ต้องขวนขวายแสวงหาความจริง ซึ่งในเชิงศาสตร์ของภาพภูมิ (Semiotics of Realms) เทวภูมิถูกจัดวางไว้ในสถานะที่กักขังจิตสำนึกด้วย ‘กับดักแห่งความสุข’ (Pleasure Trap) แม้จะมีความสุขสมบูรณ์ทางกายภาพ แต่ภาวะดังกล่าวนำไปสู่สิ่งที่ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) เรียกว่า ‘สังคมแห่งการควบคุม’ (Societies of Control) ที่อำนาจของความพึงพอใจเข้าบงการเจตจำนงจนสูญเสียศักยภาพในการวิพากษ์ (Deleuze, 1992) ความสุขในเทวภูมิจึงกลายเป็นพันธนาการ (Fetters) ทางภววิทยาที่หน่วงเหนี่ยวการเข้าถึงสัจจะสูงสุด” (Gethin, 1998; Harvey, 2013)

ในภาพภูมิของพญานาคหรือสัตว์เดรัจฉาน แม้จะมีชีวิตที่ยืนยาวหรือมีปัญหาในระดับใดระดับหนึ่ง แต่ข้อจำกัดด้านร่างกายและโครงสร้างสังคมกลับทำให้ไม่สามารถบวชหรือปฏิบัติธรรมได้อย่างเป็นระบบ (Rahula, 1978) ปัญหาที่มีถูกใช้เพื่อความอยู่รอดมากกว่าการก้าวข้ามวิภวภูติ ยิ่งไปกว่านั้น ในภาพภูมิของเปรตและสัตว์นรก ความทุกข์ทรมานทั้งทางกายและจิตมีความรุนแรงจนบดบังความสามารถในการใช้สติปัญญาเพื่อพัฒนาตนเอง (Williams, 2009) พวกเขาอยู่ในสภาพของการถูกจองจำด้วยกรรมหนักและวิบากที่กดทับทุกลมหายใจ ทำให้ “ความเป็นมนุษย์” กลายเป็นความใฝ่ฝันสูงสุด เพราะมนุษย์มีโอกาสนหนีจากความเสื่อมโทรมทางจิตวิญญาณ และมีเสรีภาพในการบวช ปฏิบัติธรรม และบรรลุเป้าหมายทางพุทธธรรม

ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบทั้งจักรวาลแห่งการเกิดดับ “มนุษย์” จึงมิได้เป็นเพียงภูมิหนึ่งในหก แต่เป็น “จุดตัดเชิงปรัชญา” ระหว่างทุกข์กับสุข ระหว่างข้อจำกัดกับศักยภาพ และระหว่างการผลิตกับการรู้แจ้ง (Nagel, 1971) มนุษย์มีทั้งความเปราะบางของร่างกายและความซับซ้อนของจิตใจ แต่ในเวลาเดียวกันก็มีความสามารถที่จะสร้างบุญกุศลและปัญญาในระดับที่ภาพภูมิอื่นไม่อาจเทียบได้

หากมองในเชิงจริยศาสตร์ (ethics) และอภิปรัชญา (metaphysics) โอกาสในการเกิดเป็นมนุษย์จึงไม่เพียงเป็นผลแห่งกรรมดีในอดีต แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งความรับผิดชอบ ที่มีเพียงครั้งคราวในวัฏฏสงสาร โอกาสนี้เป็นทั้งสิทธิ์และภาระ สิทธิ์ในการเลือกเส้นทางชีวิต และภาระในการใช้โอกาสนั้นเพื่อพ้นจากวัฏฏะแห่งความเกิดดับ

มนุษย์กับ “เสรีภาพ” ที่ถูกละเลย : เส้นทางของกิเลสและวัตถุนิยม

ถึงแม้มนุษย์จะถูกยกย่องในฐานะภพภูมิที่ “ดีที่สุด” ทั้งในมิติทางพุทธศาสนา และในเชิงปรัชญาเชิงอัตถิภาวนิยม (existentialism) แต่ข้อเท็จจริงของสังคมกลับสวนทางกับอุดมคติอย่างน่าสลดใจ (Frankl, 1959) ในทางทฤษฎี มนุษย์คือผู้มีความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดในการเปลี่ยนแปลงชะตากรรมของตนเอง แต่ในทางปฏิบัติ กลับมีมนุษย์จำนวนมากเลือกใช้ชีวิตในลักษณะหมกมุ่น (preoccupation) และหลงติดอยู่กับกิเลส (defilements) ไม่ว่าจะเป็นความรักเชิงยึดติด ความมั่งคั่งที่ไม่รู้จักพอ อำนาจที่ขับเคลื่อนด้วยอัตตา หรือสถานะทางสังคมที่ทำหน้าที่เพียงสร้างภาพลักษณ์ (Williams, 2009) ปรากฏการณ์นี้ไม่เพียงสะท้อนความบกพร่องทางจริยธรรม แต่ยังชี้ให้เห็นการเพิกเฉยต่อศักยภาพเชิงจิตวิญญาณที่มนุษย์มีแต่ไม่ใช้ (Sartre, 1946)

ในเชิงปรัชญา “เจตจำนงเสรี” (free will) หมายถึงความสามารถของมนุษย์ในการเลือกเส้นทางชีวิตบนฐานของความเป็นอิสระจากการกำหนดล่วงหน้า (determinism) (Kierkegaard, 1843) เสรีภาพในความหมายนี้ไม่ใช่เพียงสิทธิ์ (right) แต่ยังเป็นความรับผิดชอบ (responsibility) ที่ต้องแบกรับผลลัพธ์ของการตัดสินใจทุกครั้ง ซึ่งในมิติพุทธศาสนาก็สอดคล้องกับหลัก “กรรม” ที่เน้นว่าทุกการกระทำมีผลต่อทั้งปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตาม เสรีภาพเช่นนี้มีได้ยากต่อการใช้ประโยชน์ เพราะมันมาพร้อมกับความไม่แน่นอน (uncertainty) ความกลัวต่อความผิดพลาด (fear of failure) และแรงกดดันทางสังคม (social pressures) ซึ่งทำให้ผู้คนจำนวนมากหันไปพึ่งพาเส้นทางที่ง่ายกว่าและให้ความมั่นคงในเชิงวัตถุ มากกว่าการเดินบนเส้นทางที่นำไปสู่ความตื่นรู้ (awakening) และคุณธรรม (virtue) (Dreyfus & Thompson, 2007)

ยิ่งไปกว่านั้น ในโลกยุคโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจบริโภคนิยม (consumerism) กลไกของตลาดและสื่อมวลชนมักส่งเสริมการเติมเต็มความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด มากกว่าการขึ้นไปสู่การสำรวจภายในและการพัฒนาจิตใจ ผลที่ตามมาคือเสรีภาพถูกลดทอนเหลือเพียง “เสรีภาพในการเลือกซื้อ” หรือ “เสรีภาพในการบริโภค” ขณะที่เสรีภาพเชิงจิต

วิญญาณถูกละเลยอย่างสิ้นเชิง การละเลยเสรีภาพที่แท้จริงในฐานะเครื่องมือแห่งการตื่นรู้ จึงอาจเป็น “โศกนาฏกรรมทางปรัชญา” ของมนุษยชาติ—โศกนาฏกรรมที่ไม่ได้เกิดจากการขาดโอกาส แต่เกิดจากการไม่ใช้โอกาสที่มีอยู่แล้วอย่างมีคุณค่า

ความเป็นมนุษย์ในฐานะ “ภาวะ” : ความรับผิดชอบและโอกาสที่ไร้ขอบเขต

ในปรัชญาเชิงปรากฏการณ์ (phenomenology) และอภิปรัชญาตะวันตก มนุษย์มักถูกมองว่าเป็น “ภาวะ” (existence) ที่ต้องเผชิญหน้ากับความว่างเปล่า (nothingness) และความไม่แน่นอนของโลก ซึ่งบีบให้เราต้องสร้างความหมาย (meaning) ให้กับชีวิตด้วยตนเอง (Heidegger, 1927; Sartre, 1946) มนุษย์จึงไม่ใช่เพียงสิ่งมีชีวิตที่ “มีอยู่” ในเชิงชีววิทยา แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้อง “กำหนดตัวตน” (self-definition) อยู่ตลอดเวลา กระบวนการนี้มีได้หยุดนิ่งหลังการตัดสินใจครั้งใหญ่ครั้งใดครั้งหนึ่ง แต่เป็นการเลือกอย่างต่อเนื่องในทุกขณะของชีวิต ทั้งในสิ่งเล็กน้อยและสิ่งสำคัญ (Frankl, 1959)

ในมุมนี้ “ความเป็นมนุษย์” จึงคล้าย “งานที่ไม่มีวันเสร็จ” (perpetual task) ซึ่งแต่ละคนต้องรับผิดชอบทำด้วยตนเอง ไม่มีใครมอบความหมายให้เราได้โดยตรง แม้จะมีศาสนา ปรัชญา หรือระบบคุณค่ามากมายเป็นกรอบ แต่การเลือกจะเดินไปทางไหนยังคงเป็นภาระของเราเอง ความรับผิดชอบนี้ยิ่งทวีความหนักหน่วง เพราะทุกการเลือกของเราจะส่งผลกระทบต่ออนาคต ไม่เพียงต่อตัวเรา แต่รวมถึงสังคมและโลกโดยรวมด้วย

ในบริบทของพุทธปรัชญา ความคิดนี้มีความสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับหลัก “สติ” และ “ปัญญา” ที่มุ่งให้มนุษย์ตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะ และใช้ปัญญาในการปลดปล่อยตนเองจากกิเลสและทุกข์ (Rahula, 1978) การเกิดในภพมนุษย์จึงถือเป็นโอกาสพิเศษที่หายากยิ่ง พุทธจักรวาลวิทยาฉายภาพความยากลำบากของการอุบัติขึ้นของตัวตนมนุษย์ผ่าน ‘ฉิคคพสูตร’ หรืออุปมาเรื่องเต่าตาบอด (Thai Tripitaka, Vol. 18, Sutta 476, p. 476) ว่าการได้เกิดเป็นมนุษย์นั้นเปรียบเสมือนการที่เต่าตาบอดโผล่หัวขึ้นจากมหาสมุทร แล้วสวมเข้าไปในท่วงไม้เพียงครั้งเดียว เป็นเหตุการณ์ที่แทบจะเป็นไปไม่ได้ในเชิงสถิติ (Harvey, 2013) ซึ่งมีใช้เพียงนิทานสอนใจ แต่คือการวิเคราะห์เชิงความน่าจะเป็นทางญาณวิทยา ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์คือ ‘จุดตัดเชิงโครงสร้าง’ (Structural Intersection) ที่มีดุลยภาพระหว่างทุกข์และสุขเพียงพอต่อการใช้โยนิโสมนสิการ” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996)

ความพิเศษนี้อยู่ที่ว่า ภพมนุษย์เปิดกว้างให้กับความเป็นไปได้ที่ชั่วตรงข้ามกันได้อย่างสุดขีด มนุษย์สามารถบรรลุการตื่นรู้ (enlightenment) และพ้นทุกข์ได้ในชาตินี้ แต่ก็สามารถตกต่ำจนกลายเป็นเหตุให้เวียนว่ายไปสู่ภพภูมิที่ต่ำกว่าได้เช่นกัน การมีโอกาสูงสุดนี้จึงมาพร้อมกับความเสี่ยงสูงสุด และที่สำคัญคือ “ภาระ” ที่ต้องรับผิดชอบต่อเส้นทางชีวิตของตนเองอย่างเต็มที่

ในเชิงปรัชญาอัตถิภาวนิยม (existentialism) ภาวะย้อนแย้งที่แหลมคมที่สุดคือ ในขณะที่มนุษย์มีเสรีภาพเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Freedom) เหนือกว่าภพภูมิอื่น แต่เสรีภาพนี้กลับกลายเป็นภาระที่หนักหน่วง ฌอง-ปอล ซาร์ท (Jean-Paul Sartre) ระบุว่า การที่มนุษย์ถูกสาปให้มีอิสระ (Man is condemned to be free) บังคับให้เราต้องสถาปนาความหมายให้กับการดำรงอยู่ด้วยตนเอง (Sartre, 1946/2007) หากมนุษย์เลือกที่จะสยบยอมต่อวัตถุนิยม ภาวะดังกล่าวถือเป็น ภาวะหลอกลวงตนเอง (Bad Faith) หรือ การสมรู้ร่วมคิดทางศีลธรรม (Moral Complicity) ต่อความไม่รู้ของตนเอง

ในพุทธศาสนา แม้จะไม่ได้ใช้ถ้อยคำแบบเดียวกัน แต่หลัก “กรรม” (karma) และ “ปัจจุสมุปบาท” (dependent origination) ก็ชี้ไปในทิศทางเดียวกัน คือการตกย้ำว่าผลลัพธ์ในชีวิตเราคือผลของการกระทำและการเลือกในปัจจุบันและอดีต การไม่เลือกก็เป็นการเลือกในรูปแบบหนึ่ง และย่อมมีผลตามมาเช่นกัน

ดังนั้น “ความเป็นมนุษย์” ในฐานะภาวะจึงไม่ใช่เพียงสถานะทางชีววิทยาหรือสังคม แต่คือพื้นที่ที่เต็มไปด้วยทั้งโอกาสไร้ขอบเขตและความรับผิดชอบที่ไม่อาจปฏิเสธได้ เป็นสนามที่เราทุกคนต้องลงแข่งอย่างต่อเนื่อง ไม่มีการถอนตัว ไม่มีการเว้นวรรค และไม่มีใครแทนที่เราได้

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

จากการสำรวจความไม่ลงรอยของอัตลักษณ์มนุษย์ผ่านทัศนะพุทธปรัชญาและอัตถิภาวนิยม จึงขอเสนอประเด็นการวิพากษ์เชิงวิชาการใน 3 ระนาบหลัก เพื่อชี้ให้เห็นว่าความเป็นมนุษย์มิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่โดยธรรมชาติ (Natural Given) แต่คือสิ่งที่ต้องถูกสถาปนาขึ้นผ่านกระบวนการทางจริยธรรม ดังนี้

1. สภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา: มนุษย์ในฐานะวิกฤตการณ์ของการเลือก (Ontological Liminality: Humanity as a Crisis of Choice)

พุทธจักรวาลวิทยาจัดวางตำแหน่งของมนุษย์ไว้ในสภาวะรอยต่อ (Liminality) ที่แหลมคมที่สุด ระหว่างภาวะสยบยอมต่อสัจยาคติญาณ (Determinism) และการสถาปนาอิสรภาพ (Freedom) ผู้วิจัยวิพากษ์ว่า อุปมาเรื่อง “เต้าตาทอด” (Thai Tripitaka, Vol. 18, Sutta 476, p. 476) มีใจเพียงการแสดงความยากลำบากเชิงสถิติ แต่คือสัญญาณของ “วิกฤตการณ์ทางญาณวิทยา” (Epistemological Crisis) มนุษย์คือสถานะเดียวที่ต้องเผชิญกับสิ่งที่ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เรียกว่า “ความกังวลพื้นฐาน” (Angst) จากการตระหนักถึงความว่างเปล่าของการดำรงอยู่ (Heidegger, 1962)

ภาวะย้อนแย้งที่พบคือ ในขณะที่พุทธปรัชญาเสนอให้มนุษย์ใช้ “โยนิโสมนสิการ” เพื่อสลายอัตตา แต่มนุษย์ในโลกวัตถุนิยมกลับใช้เสรีภาพที่มีไปในการผลิตซ้ำอัตตาผ่านการบริโภค ภาวะนี้คือสิ่งที่ ฌอง-ปอล ซาร์ท (Jean-Paul Sartre) เรียกว่า “ภาวะสับสน” (Bad Faith) หรือการที่มนุษย์สร้างทำเป็นพื้นเพองของระบบเพื่อหลีกเลี่ยงภาระอันหนักหน่วงของเจตจำนงเสรี (Sartre, 1946/2007)

2. เทคโนโลยีแห่งตนกับการจัดการกรรม: การปะทะระหว่างเครื่องมือนิยมและวินัยเชิงสถาบัน (Technologies of the Self vs. Institutional Discipline)

เมื่อพิจารณาหลักกรรม (Kamma) ผ่านกรอบคิด เครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ผู้วิจัยขอโต้แย้งว่า พุทธธรรมมิใช่เพียงชุดข้อห้ามทางศีลธรรม แต่คือ “เครื่องมือทางปัญญา” (Intellectual Tools) ที่ใช้จัดการกับประสบการณ์ (Dewey, 1938) ทว่าในโลกสมัยใหม่ “เทคโนโลยีแห่งอำนาจ” ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ได้เข้ามาแทรกแซงกระบวนการสร้างตัวตน มนุษย์ถูกทำให้สยบยอมผ่านระบบวินัย (Discipline) ที่ลดทอน “เจตจำนงที่ตื่นรู้” ให้เหลือเพียงการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเชิงวัตถุ (Foucault, 1977/1988)

การจะกอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงต้องอาศัยสิ่งที่ฟูโกต์เรียกว่า “เทคโนโลยีแห่งตน” (Technologies of the Self) ซึ่งบรรจบกับมิติของไตรสิกขา (Three-fold Training) ในฐานะกระบวนการที่ปัจเจกบุคคลใช้ในการปรับแต่งและดูแลจิตสำนึกของตนเอง (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) กรรมในที่นี้จึงต้องถูกมองใหม่ในฐานะ “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ระหว่างเจตจำนงเสรีและเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง มิใช่เป็นเพียงชะตากรรมที่ต้องก้มหน้ารับ (Habermas, 1984)

3. จริยศาสตร์ต่อผู้อื่น: การก้าวพ้นมายาการของอัตลักษณ์สู่ความรับผิดชอบ (Ethics for the Other: Transcending Identity towards Responsibility)

ในระนาบสุดท้าย ผู้วิจัยขอวิพากษ์ว่า ความย้อนแย้งของอัตลักษณ์มนุษย์จะถูกคลี่คลายได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ก้าวพ้นจากการยึดมั่นใน “ตัวตนที่เป็นวัตถุ” (Objectified Self) ไปสู่ “จริยศาสตร์เชิงความสัมพันธ์” (Relational Ethics) ตามแนวคิดของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) ความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงจะอุบัติขึ้นเมื่อเราเผชิญหน้ากับ “ผู้อื่น” (The Other) และตระหนักถึงความรับผิดชอบที่มีอาจปฏิเสธได้ (Levinas, 1969) พุทธปรัชญาขยายความมิตินี้ผ่านหลัก “อิทัปปัจจยตา” (Idappaccayatā) ที่ชี้ให้เห็นว่าไม่มีอัตลักษณ์ใดดำรงอยู่ได้อย่างเอกเทศ การที่มนุษย์เลือกวิถีทางวัตถุนิยมจึงมิใช่เพียงความเสื่อมถอยส่วนบุคคล แต่คือการทำลาย “นิเวศวิทยาทางปัญญา” ของสังคมร่วมกัน การกอบกู้ความหมายของการมีชีวิตจึงมิใช่การแสวงหาความสุขเชิงสถิติ (Statistical Pleasure) แบบเทวภูมิ แต่คือการสถาปนา “พลเมืองจริยธรรม” (Ethical Citizens) ที่กล้าเผชิญหน้ากับสัจจะของความไม่เที่ยงและใช้เจตจำนงที่ตื่นรู้เป็นเข็มทิศในการกำหนดทิศทางจริยธรรมของโลก (Rawls, 1999; Keown, 2001)

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบที่ชี้ว่ามนุษย์ดำรงอยู่ในสถานะ “จุดสมดุลแห่งจักรวาล” (The Equilibrium Point of the Cosmos) นั้น พบบรรทัดฐานทางทฤษฎีที่สอดคล้องกับแนวคิดของ จอห์น รอว์ลส์ (John Rawls) ในเรื่องความยุติธรรมของโอกาสพื้นฐาน (Equality of Opportunity) มนุษย์คือสถานะเดียวที่มี “ทุนทางญาณวิทยา” ครบถ้วนในการเลือกทิศทางจริยธรรมของตนเอง (Rawls, 1999) ทว่าผู้วิจัยขอวิพากษ์เพิ่มเติมผ่านมโนทัศน์ของ จอร์โจ อาแกมเบน (Giorgio Agamben) ว่าหากมนุษย์ละทิ้งเสรีภาพในการเลือกและสยบยอมต่อสัจยัตถญาณดั้งเดิม มนุษย์ย่อมลดทอนสถานะของตนลงเหลือเพียง “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) หรือชีวิตทางชีวภาพที่ปราศจากคุณค่าทางการเมืองและจริยธรรม (Agamben, 1998)

สภาวะย้อนแย้งที่มนุษย์มักเลือก “เส้นทางเสื่อม” มากกว่าการพัฒนาปัญญา บรรจบกับกรอบคิดเชิงวิพากษ์ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ในเรื่อง “ฮาบิทัส” (Habitus) หรือความคุ้นชินเชิงโครงสร้างที่ถูกผลิตซ้ำผ่านวัฒนธรรมบริโภคนิยม (Bourdieu, 1990) สภาพสังคมร่วมสมัยได้สถาปนาสิ่งที่ อิริค ฟรอมม์ (Erich Fromm) เรียกว่า โครงสร้างการดำรงอยู่แบบ “การมี” (To Have) ซึ่งลดทอนศักยภาพของมนุษย์ให้กลายเป็น

เป็นเพียงวัตถุที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าเชิงปริมาณ (Fromm, 1976) ภาวะดังกล่าวส่งผลให้ “เจตจำนงที่ตื่นรู้” (Awakened Will) ถูกแทนที่ด้วยสิ่งที่ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) วิพากษ์ว่าเป็นกลไกของ “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ที่อำนาจซึมลึกผ่านความพึงพอใจชั่วคราว (Deleuze, 1992)

นอกจากนี้ การสูญเสียอำนาจปกครองตนเอง (Autonomy) ในยุคปัจจุบัน สะท้อนทัศนคติเกี่ยวกับงานวิจัยของ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เกี่ยวกับสภาวะหมดไฟของตัวตน (The Burnout Society) เมื่อมนุษย์ใช้เสรีภาพที่มีไปในการกดขี่ตนเอง ผ่านการเร่งรีบทางเศรษฐกิจจนขาดเวลาแห่งการใคร่ครวญ (Han, 2015) ผู้วิจัยเห็นว่าการกอบกู้ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์มีอาจบรรลุได้ด้วยการเพิ่มพูนวัตถุ แต่ต้องอาศัยสิ่งที่ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) เรียกว่า “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ระหว่างสติและโลกประจักษ์เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้กับการดำรงอยู่ (Habermas, 1984) ซึ่งให้เห็นว่า ความเป็นมนุษย์ในฐานะ “พื้นที่ทางจริยธรรม” มิใช่สิ่งที่ได้มาอย่างถาวร แต่คือกระบวนการที่ต้องอาศัยสิ่งที่ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เรียกว่า “ความกล้าที่จะใช้ปัญญาของตนเอง” (Sapere Aude) สอดรับกับหลักการพัฒนาดนเองในพุทธจริยศาสตร์ที่มองว่าการเกิดเป็นมนุษย์คือโอกาสที่ต้องแลกมาด้วยความรับผิดชอบเชิงภววิทยาอย่างสูงสุด (Kant, 1997; Keown, 2005)

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

ในโลกที่ความหมายของความเป็นมนุษย์กำลังถูกลดทอนลงเหลือเพียงการบริโภค ผลิต และเปรียบเทียบ มนุษย์กำลังหลงลืมรากเหง้าทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งที่สุดของตน นั่นคือ “ความสามารถในการเลือกโดยเจตจำนงเสรี” ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นอำนาจทางปรัชญาเท่านั้น แต่ยังเป็นพันธะทางศีลธรรมอย่างเจียบงันด้วย

บทความนี้เสนอองค์ความรู้ที่ประสานระหว่างพุทธปรัชญาเรื่องวิภูสสารและทางออกแห่งทุกข์ กับปรัชญาตะวันตกที่ตั้งคำถามถึง “เสรีภาพในความไม่มีคำตอบ” ของชีวิต การดำรงอยู่ในฐานะมนุษย์จึงไม่ใช่สิ่งที่ควรเฉลิมฉลองโดยอัตโนมัติ หากแต่เป็นสิ่งที่ต้อง “แบกรับ” อย่างมีสติ ในระนาบของปรัชญาร่วมสมัยที่สารถะของความเป็นมนุษย์ถูกทำให้กลายเป็นเพียงวัตถุ (Objectification) ภายใต้กลไกของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ บทความวิชานี้มุ่งสถาปนาข้อเสนอเพื่อกอบกู้ “ประธานเชิงจริยธรรม” (Ethical Subject)

ผ่านการรื้อฟื้นรอยต่อระหว่างพุทธญาณวิทยากับเสรีภาพเชิงอัตถิภาวะ การดำรงอยู่ในฐานะมนุษย์จึงมิใช่สถานะที่หยุดนิ่งหรือสถานะที่ควรเฉลิมฉลองอย่างไร้ความหมาย แต่คือภาระทางจริยศาสตร์ที่ต้อง “แบกรับ” (Burden of Being) เพื่อสถาปนาอธิปไตยทางจิตวิญญาณกลับคืนมาจากภาวะความแปลกแยก จากการสังเคราะห์รอยแยกของอัตลักษณ์ ดังนั้นจึงขอนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ในฐานะ “นวัตกรรมเชิงมนทัศน์เพื่ออิสรภาพทางปัญญา” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. องค์ความรู้เชิงปรัชญา: มนุษย์ในฐานะวิถีแห่งการสถาปนาตนเอง (Humanity as a Path of Self-Formation)

1) ภาวะรับผิดชอบเชิงภววิทยา (Ontological Responsibility): ความเป็นมนุษย์มิใช่สถานะที่ได้มาโดยธรรมชาติ แต่คือกระบวนการที่ต้องสร้างขึ้นผ่านการเลือกท่ามกลางความว่างเปล่า สอดคล้องกับมโนทัศน์ของ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เรื่อง “สภาวะรอยต่อของตัวตน” (Dasein) ที่บังคับให้มนุษย์ต้องเลือกพิกัดแห่งการดำรงอยู่ด้วยเจตจำนงเสรี (Heidegger, 1962; Sartre, 1946/2007)

2) จุดตัดเชิงโครงสร้างแห่งปัญญาญาณ (Structural Intersection of Sapience): ภาพมนุษย์ถูกนิยามใหม่ในฐานะ “พิกัดเชิงสัญลักษณ์” ที่เอื้อต่อการเปลี่ยนผ่านจากแรงขับทางสัญชาตญาณไปสู่การใช้ โยนิโสมนสิการ เพื่อสลายมายาการของอัตลักษณ์ที่ระบบบริโภคนิยมหยิบยื่นให้ (Harvey, 2013; Rahula, 1978)

3) ความย้อนแย้งของเจตจำนงที่ตื่นรู้ (Paradox of the Awakened Will): การตระหนักว่าเสรีภาพที่ปราศจากสติคือกลไกของ “สังคมแห่งความโปร่งใส” ที่ลวงหลอกให้มนุษย์กดขี่ตนเอง องค์ความรู้นี้จึงเสนอการสร้าง “วินัยเชิงภววิทยา” เพื่อรักษาอธิปไตยทางปัญญา (Han, 2015; Deleuze, 1992)

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติการทางปัญญา (Strategic Recommendations)

1) การปฏิรูปพิกัดทางจริยธรรม (Ethical Agency Re-orientation): สถาบันทางสังคมควรเปลี่ยนผ่านจากการสอนจริยธรรมแบบบรรทัดฐานนิยม (Normative Ethics) ไปสู่ “จริยศาสตร์เชิงวิพากษ์” เพื่อให้พลเมืองตระหนักว่าการเลือกทุกขณะจิตคือ “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ที่กำหนดคุณค่าของการดำรงอยู่ร่วมกัน (Habermas, 1984)

2) การบูรณาการสติในฐานะเครื่องมือจัดการประสบการณ์ (Mindfulness as an Instrumental Tool): นามโนทัศน์ เครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) มาประสานกับหลักไตรสิกขา เพื่อใช้สติเป็นเทคโนโลยีในการตรวจสอบเครื่องมือทางปัญญา และใช้ปัญญาเป็นเข็มทิศในการนำพาตนเองออกจากสภาวะความเปราะบาง (Dewey, 1938; Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

3) จริยศาสตร์แห่งความรับผิดชอบต่อผู้อื่น (Ethics of Responsibility for the Other): การสร้างนิเวศวิทยาทางจริยธรรมที่ก้าวพ้นอัตตาไปสู่การแบกรับภาระของ “ผู้อื่น” ตามทัศนะของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) อันจะนำไปสู่ความมั่นคงเชิงภววิทยาที่แท้จริง (Levinas, 1969; Keown, 2001)

ข้อเสนอทางปรัชญานี้ คือการวาง “ความเป็นมนุษย์” ไว้บนระนาบของ “สนามที่ความจริงปะทะกับความรับผิดชอบ” ผู้ที่ดำรงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริงคือผู้ที่ปฏิเสธภาวะจำยอมเชิงชีวภาพและกล้ำกลืนความหมายของการมีชีวิตผ่านเจตจำนงที่ตื่นรู้ อันเป็นภารกิจอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ต้องเป็นผู้รับประกันความสำเร็จด้วยตนเอง

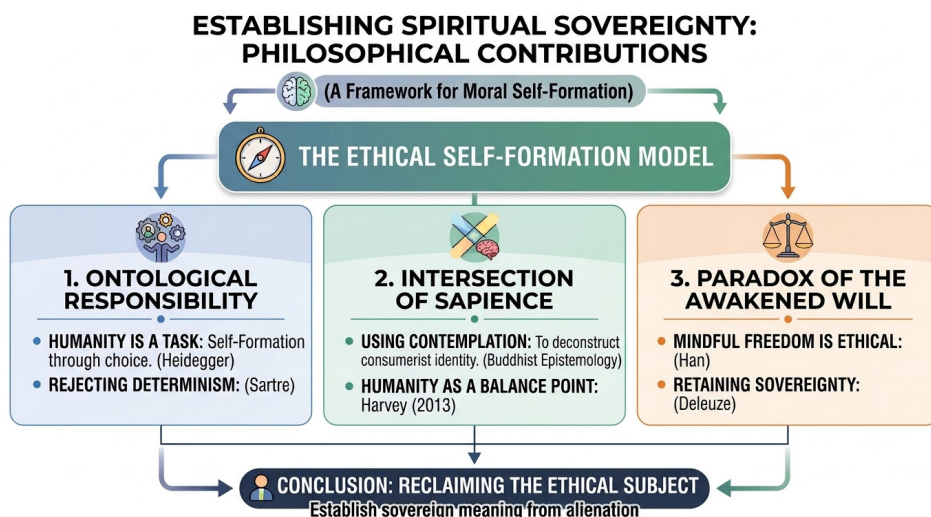

Figure 1: Diagram showing the Three Pillars Model of Ethical Self-Formation.

สรุป

มนุษย์ในฐานะภพภูมิพิเศษสุด เป็นทั้งโอกาสและความรับผิดชอบที่ใหญ่หลวง (Harvey, 2013) ซึ่งให้เห็นว่าแม้มนุษย์จะถูกยกย่องในเรื่องศักยภาพสูงสุดในการหลุดพ้น แต่ความจริงกลับแสดงให้เห็นว่าเสรีภาพที่มนุษย์มีนั้นถูกละเลยหรือเลือกใช้ในทางที่ก่อให้เกิดทุกข์มากกว่า การนำกรอบแนวคิดปรัชญาตะวันตกเรื่องเสรีภาพและเจตจำนงเสรีมาเสริมความเข้าใจทางพุทธปรัชญา เราพบว่า “ความเป็นมนุษย์” คือภาวะที่ต้องเผชิญหน้ากับความว่างเปล่าและรับผิดชอบในการเลือกเส้นทางชีวิตอย่างมีสติ (Sartre, 1946; Frankl, 1959)

การวิเคราะห์ความย้อนแย้งแห่งอัตลักษณ์ผ่านพุทธปรัชญาและอัตถิภาวนิยม ได้ข้อสรุปเชิงภววิทยาว่า ความเป็นมนุษย์มิใช่รางวัลความดีในอดีตหรือสถานะทางชีววิทยาที่หยุดนิ่ง แต่คือ “ภาวะทางจริยธรรม” (Moral Condition) ที่มีความเสี่ยงและภาระรับผิดชอบอย่างมหาศาล (Harvey, 2013) แม้พุทธจักรวาลวิทยาจะยกย่องภพมนุษย์ว่าเป็นพิกัดแห่งโอกาสสูงสุดในการหลุดพ้น ทว่าในโลกปัจจุบัน มนุษย์กลับเผชิญกับสภาวะความแปลกแยกเมื่อเจตจำนงเสรีถูกทำให้กลายเป็นเพียงเครื่องมือรับใช้ตัณหาและวัตถุนิยม ภาวะความเป็นมนุษย์จึงตั้งอยู่บนความเปราะบางของเสรีภาพที่ต้องเผชิญหน้ากับความว่างเปล่าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง (Sartre, 1946/2007; Frankl, 1946/2006) ซึ่งให้เห็นว่า มนุษย์คือภพภูมิเดียวในสังสารวัฏที่ดำรงอยู่ในสภาวะรอยต่อ (Liminality) ของจิตสำนึกที่สมบูรณ์ที่สุด การที่ภพภูมิอื่นปรารถนาการเกิดเป็นมนุษย์นั้นหาใช่เพราะความสุขทางผัสสะ แต่คือการโหยหา “พื้นที่แห่งการเลือก” (Space of Choice) ที่กว้างขวางที่สุด สภาพการณ์ “เลือกเป็น” (Choosing to Be) ในทุกขณะจิตนี้เองคือมาตรวัดความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง เราไม่มีข้ออ้างเชิงกรรมกำหนด (Determinism) ใดๆ มาบิดพลิ้วต่อผลสะท้อนกลับทางจริยธรรมของการเลือกนั้นได้ เพราะแม้การ “ไม่เลือก” ก็ถูกนับเป็นปฏิบัติการทางจริยธรรมรูปแบบหนึ่งไปเรียบร้อยแล้ว

ดังนั้น ความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่ของขวัญที่ควรเฉลิมฉลองเฉย ๆ แต่คือการบ้านที่ต้องทำให้ดีที่สุดในทุกวัน เราถูกวางอยู่ตรงเส้นแบ่งระหว่างสวรรค์และนรก มีเสรีภาพเท่ากับความเปราะบาง มีศักยภาพเท่ากับความรับผิดชอบ จะขึ้นหรือจะตก ไม่ใช่เพราะกรรมเก่าเท่านั้น แต่เพราะการเลือกของเรา ที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบันทุกขณะ มนุษย์ไม่ใช่แค่ผู้เลือกได้ แต่คือผู้ต้องรับผิดชอบในทุกการเลือก นั่นคือ “ภาวะของการเป็นมนุษย์” อย่างแท้จริง ภ “มนุษย์” จึงไม่ใช่เพียงชื่อของสปีชีส์ หากแต่เป็นภาวะทางจริยธรรมที่ต้องรับผิดชอบ

ชอบต่อการใช้ชีวิตของตนเองอย่างลึกซึ้ง และหากจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดที่มนุษย์ควรเคารพมากที่สุด ก็คงไม่ใช่เทพเจ้า แต่คือ “เสรีภาพของตนเอง” ที่ต้องใช้อย่างมีสติ การตระหนักถึงศักยภาพนี้และการเลือกทางแห่งปัญญาและศีลธรรม จึงเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่การยกระดับชีวิตทั้งในมิติส่วนตัวและสังคม และช่วยคืนความหมายแท้จริงให้กับการดำรงอยู่ในโลกยุคปัจจุบัน (Nagel, 1971; Rahula, 1978)

References

- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign power and bare life* (D. Heller-Roazen, Trans.). Stanford University Press.
- Aristotle. (2009). *The Nicomachean ethics* (D. Ross, Trans.). Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3–7.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Dreyfus, H. L., & Thompson, E. (2007). *Mindful inquiry*. In *Self, no self? Perspectives from analytical, phenomenological, and Indian traditions*. Oxford University Press.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Pantheon.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault* (L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton, Eds.). University of Massachusetts Press.
- Frankl, V. E. (2006). *Man's search for meaning* (I. Lasch, Trans.). Beacon Press. (Original work published 1946).
- Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press.

- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society* (E. Butler, Trans.). Stanford Briefs.
- Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1927).
- Kant, I. (1997). *Groundwork of the metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans. & Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1785).
- Keown, D. (2001). *The nature of Buddhist ethics*. Palgrave Macmillan.
- Keown, D. (2005). *Buddhism and ethics*. In *Buddhist ethics: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (A. Lingis, Trans.). Duquesne University Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition)*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Nagel, T. (1971). The absurd. *The Journal of Philosophy*, 68(20), 716–727.
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The expanded and revised edition* [In Thai]. Buddhadhamma Foundation.
- Phra Phaisan Visalo. (2018). *The middle way of life in the digital age* [In Thai]. Buddhadasa Indapanno Archives.
- Rahula, W. (1978). *What the Buddha taught* (Revised ed.). Grove Press.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Revised ed.). Belknap Press.
- Sartre, J.-P. (2007). *Existentialism is a humanism* (C. Macomber, Trans.). Yale University Press. (Original work published 1946).

- Walpola, R. (2003). *The Buddha's philosophy of mind: An introduction*. Buddhist Publication Society.
- Williams, P. (2009). *Mahayana Buddhism: The doctrinal foundations* (2nd ed.). Routledge.

จริยศาสตร์หน้าที่นิยมปะทะประโยชน์นิยม:
ภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกทางศีลธรรม
ของข้าราชการฝ่ายความมั่นคงในสถานการณ์วิกฤต
Deontological vs. Utilitarian Ethics:
The Moral Dilemmas of Security Officials in Crisis Situations

ชนากานต์ ศิริวัฒน์

Chanakarn Siriwat

สภากาชาดไทย

Thai Red Cross Society

Corresponding Author, E-mail : chanakarnopor@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกทางศีลธรรมระหว่างจริยศาสตร์หน้าที่นิยมและลัทธิประโยชน์นิยมของข้าราชการฝ่ายความมั่นคงภายใต้สภาวะวิกฤต 2) เพื่อวิพากษ์ขีดจำกัดเชิงทฤษฎีของกระบวนทัศน์จริยธรรมแบบชั่วคราวที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเชิงยุทธวิธี และ 3) เพื่อเสนอแนะที่ศรัทธาจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤตที่บูรณาการพุทธจริยศาสตร์ในการกำกับดูแลดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐ ผลการศึกษาพบว่า การยึดมั่นในหน้าที่นิยมแบบเคร่งครัดช่วยปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะเป้าหมายในตัวเอง แต่กลับสร้างสภาวะอัมพาตเชิงปฏิบัติการท่ามกลางภัยคุกคามสมัยใหม่ ขณะที่การเลือกใช้เกณฑ์ประโยชน์นิยมช่วยจำกัดความเสียหายในวงกว้างได้อย่างทันท่วงที แต่อาจนำไปสู่การสถาปนาสภาวะยถากรรมที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนและบ่อนทำลายหลักนิติธรรมอย่างถาวร บทความนี้จึงนำเสนอทางออกเชิงจริยศาสตร์ผ่านโมทัศน์กฎธรรมเชิงกลยุทธ์ อันเป็นปฏิบัติการจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งปัญญาและการรักษาประโยชน์สุขส่วนรวมตามหลักมหากรุณาธรรมในพุทธปรัชญา เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่เด็ดขาดกับความอยู่รอดของสังคมโดยรวม ข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่าการปรับโครงสร้างจริยธรรมให้มีลักษณะจำแนกชั้นโดยรักษาเพดานของหน้าที่นิยมควบคู่กับความยืดหยุ่นเชิงสถานการณ์จะช่วยยกระดับมาตรฐานการปฏิบัติงานของข้าราชการ

ฝ่ายความมั่นคงให้สอดคล้องกับหลักการสากลและรักษาเสถียรภาพของสังคมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: หน้าที่นิยม, ประโยชน์นิยม, ภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกทางศีลธรรม, ข้าราชการฝ่ายความมั่นคง, กฎธรรมเชิงกลยุทธ์

Abstract

This article aims to: 1) analyze the moral dilemmas between deontological ethics and utilitarianism faced by security officials in crisis situations; 2) critique the ontological limitations of single-axis ethical paradigms affecting tactical decision-making; and 3) propose a crisis situational ethical order integrated with Buddhist ethics to govern state discretion. The study reveals that strict adherence to Kantian deontology safeguards human dignity as an end in itself but induces operational paralysis in the face of modern threats. Conversely, utilitarianism effectively limits macro-level devastation yet risks establishing a permanent state of exception that violates fundamental human rights and undermines the rule of law. Consequently, this paper advocates for the concept of strategic compassion, defined as an ethical practice grounded in wisdom and the pursuit of collective well-being according to the Great Compassion principle in Buddhist philosophy. This framework serves to balance absolute moral rules with societal survival. The findings suggest that restructuring ethics into a stratified model—retaining deontological constraints while allowing situational flexibility—will enhance the operational standards of security officials. Such a transformation ensures alignment with global norms and sustains social order in an era of increasingly complex threats.

Keywords: Deontology, Utilitarianism, Moral Dilemma, Security Officials, Strategic Compassion

บทนำ

ความผันผวนของระเบียบโลกในศตวรรษที่ 21 ไม่ได้เกิดขึ้นแค่ในระนาบของภัยคุกคามทางกายภาพ หากแต่คือวิกฤตการณ์เชิงบรรทัดฐาน (Normative Crisis) ที่สั่นคลอนรากฐานจริยศาสตร์สากลอย่างรุนแรง ข้าราชการฝ่ายความมั่นคงในฐานะกลไกเชิงสถาบันของรัฐ มักถูกกักขังอยู่ในสภาวะ “อัมพาตเชิงปฏิบัติการ” (Operational Paralysis) เมื่อต้องเผชิญกับภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกทางศีลธรรม (Moral Dilemma) ระหว่างการรักษากฎเกณฑ์เด็ดขาด (Categorical Imperative) กับความจำเป็นในการระงับยับยั้งความวินาศของมหาชน ภาวะบีบคั้นดังกล่าวสะท้อนถึงสิ่งที่ จอร์โจ อาแกมเบน (Giorgio Agamben) นิยามว่าเป็นจุดเปราะบางที่อำนาจอธิปไตยเข้าแทรกแซงกฎหมายเพื่อสถาปนา “ภาวะยกเว้น” (State of Exception) ซึ่งมักส่งผลให้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ถูกลดทอนลงเหลือเพียง “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) ที่ปราศจากหลักประกันทางสิทธิ (Agamben, 1998)

ในมิติของจริยศาสตร์บริสุทธิ์ การตัดสินใจภายใต้สถานการณ์วิกฤตถูกตรึงอยู่ระหว่างสองขั้วโน้ตทัศน์ที่ทรงอิทธิพล ขั้วแรกคือจริยศาสตร์หน้าที่นิยม (Deontological Ethics) ของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ที่ยืนยันว่ามนุษย์ต้องได้รับการปฏิบัติในฐานะเป้าหมายในตัวเอง (Ends in themselves) โดยมีอาจถูกทำให้กลายเป็นเพียงเครื่องมือ (Instrumentality) ของผลลัพธ์ทางการเมืองได้ (Kant, 1785/1998) ทว่าในมิติของอำนาจเชิงโครงสร้าง มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ระบบวินัย (Discipline) ของรัฐมักพยายามกำราบเจตจำนงเสรี (Free Will) ของปัจเจกให้อยู่ภายใต้บรรทัดฐานของสถาบัน ส่งผลให้การยึดมั่นในหน้าที่นิยมแบบเคร่งครัดอาจกลายเป็นภาระเชิงภววิทยาที่ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถตอบโต้ต่อภัยคุกคามที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ (Foucault, 1977)

ในทางตรงกันข้าม ลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ของ จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill) เสนอเกณฑ์ตัดสินความถูกผิดผ่านอรรถประโยชน์สูงสุด (Utility) ของคนจำนวนมาก ซึ่งดูเหมือนจะเป็นเครื่องมือทางปัญญา (Intellectual Tools) ที่ทรงประสิทธิภาพในการจัดการประสบการณ์ทางสังคมตามแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่เน้นความสำเร็จในการแก้ปัญหาเป็นสำคัญ (Dewey, 1938) อย่างไรก็ตาม การยอมรับเกณฑ์ประโยชน์นิยมโดยปราศจากขีดจำกัดย่อมนำไปสู่ความเสี่ยงในการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานและการพังทลายของหลักนิติธรรม (Rule

of Law) ดังที่เห็นได้จากความขัดแย้งในระดับปฏิบัติการของหน่วยงานความมั่นคงไทย (Chanchai, 2023)

บทความวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์รอยร้าวทางจริยศาสตร์ดังกล่าว เพื่อนำเสนอทางออกผ่านมโนทัศน์ “กรุณาธรรมเชิงกลยุทธ์” (Strategic Compassion) ซึ่งเป็นการบูรณาการพุทธจริยศาสตร์ในฐานะระเบียบทางศีลธรรมที่ยืดหยุ่นแต่ไม่ไร้หลักการ การศึกษานี้มิได้มุ่งเพียงการพรรณนาถึงความยากลำบากในการตัดสินใจ แต่ต้องการสถาปนา “ระเบียบจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤต” เพื่อเป็นเข็มทิศทางปัญญาสำหรับข้าราชการฝ่ายความมั่นคงในการปกป้องทั้งชีวิตมหาชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ท่ามกลางพายุแห่งสถานการณ์วิกฤตสลับไป

เนื้อเรื่อง

การวิเคราะห์มิติทางจริยศาสตร์ในการกิจความมั่นคง จำเป็นต้องดำเนินการข้ามทะเลโครงสร้างทางความคิดที่สั่งสมอยู่ในวิธีปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ตึงเครียดสูง ปรัชญาการนี้มีใช้เพียงการตัดสินใจเชิงเทคนิค แต่คือการปะทะกันของ “ระบบคุณค่า” (Value Systems) ที่มีรากฐานลึกซึ้งในระนาบภววิทยา ภายใต้สภาวะบีบคั้น ข้าราชการฝ่ายความมั่นคงมักถูกผลักให้เข้าไปอยู่ในพื้นที่กำกวม (Liminal Space) ที่ซึ่งกฎหมายปกติไม่สามารถให้คำตอบที่เบ็ดเสร็จได้ การทำความเข้าใจทฤษฎีจริยศาสตร์กระแสหลักจึงทำหน้าที่เป็น “การขุดค้นทางญาณวิทยา” (Epistemological Excavation) เพื่อเผยให้เห็นรอยร้าวเชิงบรรทัดฐานที่เจ้าหน้าที่รัฐต้องแบกรับ ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีสำนึกทางศีลธรรมและในฐานะกลไกเชิงสถาบันของรัฐที่ต้องผลิตซ้ำอำนาจอธิปไตย โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบผ่านสองชั่วอุดมการณ์จริยธรรมที่ทรงอิทธิพลที่สุดในโลกตะวันตก คือ จริยศาสตร์หน้าที่นิยมที่เน้นความบริสุทธิ์ของเจตจำนง และลัทธิประโยชน์นิยมที่เน้นผลลัพธ์เชิงสถิติ เพื่อสืบค้นว่าระบบคิดเหล่านี้สร้าง “รอยทางแห่งการตัดสินใจ” และ “กัณฑ์เชิงปฏิบัติการ” อย่างไรในสภาวะวิกฤตความมั่นคงร่วมสมัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) จริยศาสตร์หน้าที่นิยมกับขีดจำกัดของกฎเกณฑ์เด็ดขาด (Deontological Ethics and the Limits of Absolute Rules)

ในระนาบของจริยศาสตร์หน้าที่นิยม อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) สถาปนาบรรทัดฐานที่เน้น “เจตจำนงที่ดี” (Good Will) และการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เด็ด

ขาด (Categorical Imperative) ในฐานะมาตรวัดความถูกต้องสูงสุดทางศีลธรรม คานท์ยืนยันว่ามนุษย์ต้องได้รับการปฏิบัติในฐานะ “เป้าหมายในตัวเอง” (Ends in themselves) เสมอ โดยมีอาจถูกลดทอนฐานะเป็นเพียงเครื่องมือ (Instrumentality) เพื่อบรรลุผลลัพธ์อื่นใดได้ (Kant, 1785/1998, p. 55) สำหรับข้าราชการฝ่ายความมั่นคง การยึดมั่นในหน้าที่นิยมหมายถึงการรักษากฎหมายและสิทธิพื้นฐานของพลเมืองอย่างไม่สั่นคลอน แม้การกระทำนั้นจะนำมาซึ่งความเสียหายเปรียบทางยุทธวิธีหรือความเสี่ยงส่วนบุคคลก็ตาม

ทว่า ในมิติเชิงวิพากษ์ ธีโอดอร์ อะดอร์โน (Theodor Adorno) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการยึดถือระเบียบวินัยและหน้าที่อย่างเคร่งครัดโดยปราศจากการพิจารณาบริบทเชิงโครงสร้าง (Critical Reflection) อาจกลายเป็นจุดเริ่มของการหล่อหลอม “บุคลิกภาพแบบอำนาจนิยม” (Authoritarian Personality) ที่ยอมสยบต่อลำดับชั้นอย่างไร้ข้อกังขา (Adorno et al., 1950) ภาวะนี้ก่อให้เกิดสิ่งที่ผู้วิจัยเรียกว่า “อัมพาตเชิงปฏิบัติการ” (Operational Paralysis) ในสถานการณ์วิกฤต เช่น กรณีปัญหาระเบิดเวลาที่กำลังนับถอยหลัง ซึ่งกฎเกณฑ์หน้าที่นิยมที่ห้ามการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลในทุกกรณี กลับกลายเป็นพันนาการทางจริยศาสตร์ที่ขัดขวางการยับยั้งชั่งน้ำหนักของมหาชน การรักษา “ความบริสุทธิ์ทางศีลธรรม” ของเจ้าหน้าที่รัฐในระบอบนี้ จึงอาจแลกมาด้วยความล้มเหลวในการปกป้องสิทธิการดำรงอยู่ของพลเมืองจำนวนมาก ซึ่งเป็นการแลกที่เจ้าหน้าที่นิยมแบบดั้งเดิมไม่อาจคลี่คลายได้อย่างเป็นธรรม

2) ลัทธิประโยชน์นิยมกับการจัดการความเสี่ยงมหาชน (Utilitarianism and Public Risk Management)

ในทางตรงกันข้าม จอห์น สจิวต์ มิลล์ (John Stuart Mill) นำเสนอกระบวนการทัศน์จริยธรรมที่มุ่งเน้นอรรถประโยชน์สูงสุด (Utility) โดยถือว่าความถูกต้องของการกระทำตัดสินจากผลลัพธ์สุทธิที่สร้างความสุขหรือลดความทุกข์ให้แก่คนจำนวนมากที่สุด (Mill, 1861/2001, p. 28) ในสมรภูมิความมั่นคง ลัทธิประโยชน์นิยมกลายเป็น “เครื่องมือทางปัญญา” (Intellectual Tool) ที่ทรงพลังในการจัดการประสบการณ์ทางสังคมตามแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่มองว่าจริยธรรมต้องทำงานเพื่อแก้ปัญหาความเปราะบางในการดำรงอยู่ได้อย่างประจักษ์ (Dewey, 1938) ภายใต้เลนส์นี้ การละเมิดสิทธิของชนบางกลุ่มหรือการใช้มาตรการรุนแรงในระดับที่จำกัด (Collateral Damage) ถูกตีความว่าเป็น “ความจำเป็นเชิงยุทธศาสตร์” เพื่อรักษาเสถียรภาพของระบบองค์กร

อย่างไรก็ตาม อันตรายเชิงภววิทยาของประโยชน์นิยมคือการสถาปนา “ภาวะยกเว้น” (State of Exception) ตามข้อวิพากษ์ของ จอร์โจ อากัมเบน (Giorgio Agamben) ที่อำนาจอธิปไตยของรัฐมักถูกใช้เพื่อลดทอนพลเมืองให้เหลือเพียง “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) หรือสิ่งที่ไร้หลักประกันทางกฎหมายในนามของความปลอดภัยสาธารณะ (Agamben, 1998) นอกจากนี้ จอห์น รอร์ลส์ (John Rawls) ยังโต้แย้งว่า ความยุติธรรมที่เป็นธรรม (Justice as Fairness) จะพังทลายลงทันทีหากสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลถูกนำไปใช้เป็นแต้มต่อในสมการการคำนวณความสุขของมหาชน (Rawls, 1999) การใช้เกณฑ์ประโยชน์นิยมที่ปราศจากการควบคุมจึงเสี่ยงต่อการนำพาหน่วยงานความมั่นคงไปสู่ภาวะล้มละลายทางจริยธรรม เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐเริ่มคุ้นชินกับการแลกเปลี่ยน “คุณค่าของมนุษย์” กับ “ตัวเลขสถิติทางยุทธวิธี” จนสูญเสียสำนึกในความรับผิดชอบต่อ “ผู้อื่น” (The Other) ในระนาบศีลธรรม

3) ความขัดแย้งเชิงประจักษ์ในบริบทความมั่นคงไทย: พลวัตอำนาจนำและความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ (Empirical Conflicts in Thai Security Context: Hegemonic Dynamics and Ethical Fractures)

พลวัตทางจริยศาสตร์ในพื้นที่ความมั่นคงไทย ไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะปัญหาทางจิตวิทยาเฉพาะบุคคล หากแต่คือภาพสะท้อนของ “วิกฤตการณ์แห่งความชอบธรรม” (Legitimation Crisis) ในระนาบโครงสร้าง ดังที่ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) วิพากษ์ไว้ว่า เมื่อระบบราชการพยายามใช้เหตุผลเชิงเครื่องมือ (Instrumental Reason) เข้ามาแทนที่ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร (Communicative Action) การตัดสินใจในยามวิกฤตย่อมขาดปฏิสัมพันธ์ทางปัญญาและกลายเป็นเพียงการผลิตซ้ำคำสั่งที่ปราศจากวิญญูณ (Habermas, 1984) สภาวะบีบคั้นนี้รุนแรงยิ่งขึ้นในสังคมไทยที่โครงสร้าง “อำนาจนำเชิงสถาบัน” (Institutional Hegemony) ฝังรากลึกอยู่ในระบบราชการแนวดิ่ง ซึ่งให้เห็นว่ามักเกิดจากความลักลั่นระหว่างระเบียบกฎหมายอย่างเป็นทางการกับสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่ตรวจสอบไม่ได้ (Uwanno, 1999)

ในสถานการณ์นี้ ข้าราชการฝ่ายความมั่นคงไทยจึงต้องรับ “ภาระเชิงภววิทยา” (Ontological Burden) จากการพยายามรักษาสถานะข้าราชการที่ดีตามจารีตสถาบันปะทะกับความเรียกร้องเรื่องสิทธิมนุษยชนสากล ภาวะดังกล่าวส่งผลให้เจ้าหน้าที่ถูกลดทอนสถานะจาก “ประธานเชิงจริยธรรม” (Ethical Subject) ให้กลายเป็นเพียงฟันเฟือง

เชิงหน้าที่ตามทัศนะของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ว่าวินัยของรัฐทำงานผ่านการกักกันเจตจำนงเสรี (Free Will) ของปัจเจก (Foucault, 1977) การเผชิญหน้ากับวิกฤตจึงกลายเป็นความล้มเหลวในการตระหนักถึงใบหน้าของ “ผู้อื่น” (The Other) ตามนิยามของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) เนื่องจากระบบได้กำบังความเป็นมนุษย์ให้เหลือเพียงจุดพิชิตเป้าหมายหรือตัวเลขทางสถิติ (Levinas, 1969) ซึ่งความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์นี้ยังถูกซ้ำเติมด้วยสิ่งที่ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เรียกว่า “สังคมแห่งความโปร่งใส” (Transparency Society) ที่เน้นความชัดเจนเชิงปริมาณแต่กลับทำลายมิติความลึกซึ้งของจริยศาสตร์เชิงสถานการณ์ (Han, 2015) สอดคล้องกับงานวิจัยเชิงวิพากษ์ของ อมรา พงศาพิชญ์ (Amara Pongsapich) ที่ระบุว่า สังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านของบรรทัดฐานจริยธรรม เมื่อระบบคิดแบบเดิมที่ไม่เคยถูกตั้งคำถามเริ่มปะทะกับความเรียกร้องเรื่องสิทธิและเสรีภาพของภาคพลเมือง (Pongsapich, 2018)

ภาพสะท้อนเชิงประจักษ์เหล่านี้ยืนยันว่า การพยายามสถาปนา “ภาวะยกเว้น” (State of Exception) โดยอาศัยระบบจริยธรรมชั่วคราว ยิงนำไปสู่การล่มสลายของความเชื่อถือเชิงระบบ (Systemic Trust) ต่อดุลยพินิจของรัฐ การจะก้าวพ้นมายาการทางอำนาจนี้จึงจำเป็นต้องอาศัยดุลยภาพทางปัญญาตามหลักพุทธปรัชญาประยุกต์ ที่มองเห็นความเชื่อมโยงของเหตุปัจจัยในองค์กรรวม เพื่อกอบกู้ศักดิ์ศรีของประธานเชิงจริยธรรมกลับคืนมา (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

ความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ ระหว่างหน้าที่นิยมและประโยชน์นิยมที่ปรากฏในบริบทความมั่นคงไทย มิใช่เพียงความขัดแย้งของตำราปรัชญา แต่อุบัติขึ้นในฐานะ “วิกฤตการณ์เชิงภววิทยา” ของข้าราชการผู้ปฏิบัติงาน เมื่อกฎเกณฑ์เด็ดขาดนำไปสู่อัมพาตเชิงปฏิบัติการ และผลลัพธ์สัมพัทธ์นำไปสู่การสูญเสียความเป็นมนุษย์ ภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกนี้ยืนยันว่า “ระบบคิดชั่วคราว” (Single-axis Logic) ไม่อาจทำหน้าที่เป็นเข็มทิศทางปัญญาในโลกที่ภัยคุกคามมีความลื่นไหลเกินกว่าบรรทัดฐานดั้งเดิมจะครอบคลุมได้ การก้าวพ้นทางตันนี้จึงมิใช่การเลือกข้างระหว่างชั่วอวมการณ์ แต่คือการสถาปนา “ระเบียบจริยธรรมใหม่” ที่ก้าวพ้นมายาการทางอำนาจ นำสู่การสร้างพื้นที่ทางปัญญาที่บูรณาการทั้งวินัยและความเมตตาเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์ภาพ อันเป็นจุดเริ่มของข้อเสนอเชิงพุทธปรัชญาที่จะวิพากษ์ในลำดับถัดไป

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

ความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ระหว่างหน้าที่นิยมและประโยชน์นิยมในสถานการณ์ความมั่นคง มิได้เป็นเพียงปัญหาเชิงทฤษฎี แต่คือ “ภาวะชะงักงันทางญาณวิทยา” (Epistemological Stagnation) ที่ส่งผลต่อปฏิบัติการจริงในพื้นที่วิกฤต สนอผ่านการวิพากษ์ 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1) อัมพาตเชิงปฏิบัติการภายใต้กรงขังของระเบียบวินัย (Operational Paralysis within the Disciplinary Cage)

ข้อจำกัดที่แหลมคมที่สุดของหน้าที่นิยมแบบคานท์ (Kantian Deontology) คือการสถาปนากฎเกณฑ์เด็ดขาดที่ไร้ความยืดหยุ่น ซึ่ง มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) วิพากษ์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “เทคโนโลยีแห่งอำนาจ” (Technologies of Power) ที่รัฐใช้เพื่อกำราบเจตจำนงเสรี (Free Will) ของเจ้าหน้าที่ผ่านระบบวินัย (Discipline) (Foucault, 1977) ในยามวิกฤตที่ต้องการการตัดสินใจที่เท่าทันภัยคุกคามแบบอสมมาตร การยึดติดในกฎเกณฑ์สากลอย่างสุดโต่งกลับกลายเป็น “พันธนาการทางจริยศาสตร์” ที่ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่เพื่อปกป้องชีวิตพลเมืองได้อย่างสัมฤทธิ์ผล ภาวะนี้มีใช้ความผิดพลาดส่วนบุคคล แต่คือความล้มเหลวของ “เครื่องมือทางปัญญา” ที่ไม่สามารถจัดการกับความซับซ้อนของประสบการณ์ทางสังคมที่แปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว (Dewey, 1938)

2) ภาวะยกเว้นและการลดทอนคุณค่าของมนุษย์สู่ชีวมวล (The State of Exception and the Reduction of Humanity to Biomass)

ในทางตรงกันข้าม การพึงพิงลัทธิประโยชน์นิยมเพื่อหาทางออกจากอัมพาตเชิงปฏิบัติการ มักนำไปสู่จุดจบที่อันตรายกว่า คือการสถาปนา “ภาวะยกเว้น” (State of Exception) ตามมโนทัศน์ของ จอร์โจ อากัมเบน (Giorgio Agamben) ที่ลิดีพื้นฐานถูกระงับเพื่อเป้าหมายเชิงสถิติ (Agamben, 1998) ภายใต้เลนส์ประโยชน์นิยม ชีวิตของปัจเจกบุคคลถูกลดทอนลงเหลือเพียง “ชีวมวล” (Biomass) หรือตัวเลขในสมการความมั่นคง ภาวะนี้คือสิ่งที่ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) เรียกว่าความล้มเหลวในการเผชิญหน้ากับ “ผู้อื่น” (The Other) เมื่อเรามองเพื่อนมนุษย์เป็นเพียงเครื่องมือ (Instrumentality) มิใช่เป้าหมายในตัวเอง (Levinas, 1969) การตัดสินใจที่มุ่งเน้นเพียงผลลัพธ์เชิงอรรถประโยชน์จึงเป็นการทำลายรากฐานความยุติธรรมและสร้างรอยแยกที่ไม่อาจประสานได้ระหว่างรัฐและพลเมือง

3) การสถาปนาคุณธรรมเชิงกลยุทธ์ในฐานะระเบียบจริยธรรมใหม่ (Establishing Strategic Compassion as a New Ethical Order)

เพื่อก้าวพ้นทางตันของระบบคิดขั้วเดียว บทความนี้ขอเสนอการบูรณาการพุทธจริยศาสตร์ผ่านโมเดล “คุณธรรมเชิงกลยุทธ์” (Strategic Compassion) ซึ่งมีนิยามเชิงปฏิบัติการคือ ปฏิบัติการจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งปัญญาและการรักษาประโยชน์สุขส่วนรวมตามหลักมหายานพุทธปรัชญา โมเดลนี้มีใช้การประนีประนอมที่อ่อนแอ แต่คือ “ดุลยภาพทางปัญญา” (Intellectual Equilibrium) ที่มองเห็นความเชื่อมโยงของเหตุปัจจัยในองค์รวมตามหลัก อิทัปปัจจยตา (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

การใช้คุณธรรมเชิงกลยุทธ์ช่วยให้เจ้าหน้าที่รัฐสามารถรักษา “เพดานทางศีลธรรม” (Ethical Ceiling) ของหน้าที่นิยมเพื่อปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ขณะเดียวกันก็มีความยืดหยุ่นเชิงยุทธวิธีในการจัดการความเสี่ยงมหาชนโดยมุ่งเน้นการ “เยียวยา” มากกว่าการ “ทำลาย” การปรับเปลี่ยนมุมมองนี้เปลี่ยนสถานะของข้าราชการจาก “ผู้บังคับใช้กฎหมายที่ไร้หัวใจ” สู่การเป็น “ประธานเชิงจริยธรรม” (Ethical Subject) ผู้มีปัญญาในการนำพาสังคมผ่านพ้นสถานการณ์วิกฤตได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเป็นธรรม

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

จากการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกทางศีลธรรมของข้าราชการฝ่ายความมั่นคง บทความวิชาการฉบับนี้ขอเสนอองค์ความรู้ใหม่ในฐานะนวัตกรรมเชิงโมเดลที่เรียกว่า “ระเบียบจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤต” (Crisis-Situational Ethical Order) ซึ่งเป็นการก้าวข้ามระบบคิดขั้วเดียวสู่โครงสร้างจริยธรรมจำแนกชั้น (Stratified Ethical Structure) โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1) องค์ความรู้ใหม่: ดุลยภาพระหว่างบรรทัดฐานและปฏิบัติการ (Knowledge Synthesis: Balancing Norms and Operations)

งานวิจัยชิ้นนี้ค้นพบว่าความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ระหว่างหน้าที่นิยมและประโยชน์นิยม มิใช่ทางตันที่ไม่อาจก้าวข้ามได้ หากแต่สามารถคลี่คลายได้ด้วยโครงสร้างจริยธรรมรูปแบบใหม่ที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ระเบียบจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤต” (Crisis-Situational Ethical Order) ซึ่งมีรายละเอียดที่ประกอบกันเป็นองค์ความรู้องค์รวม ดังนี้

1.1) หน้าที่นิยมในฐานะบรรทัดฐานและหลักประกันทางภาววิทยา (Deontology as a Normative Ceiling and Ontological Safeguard)

องค์ความรู้ที่สถาปนาให้จริยศาสตร์หน้าที่นิยม (Deontological Ethics) ทำหน้าที่เป็น “เพดานทางจริยธรรม” (Ethical Ceiling) หรือขีดจำกัดสูงสุดที่ไม่อาจละเมิดได้ในทุกสถานการณ์ เพื่อทำหน้าที่เป็นเกราะคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิขั้นพื้นฐาน มิให้ถูกกลืนกินโดยตรรกะของรัฐที่มุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพเชิงปริมาณ การรักษาเพดานนี้มีเป้าหมายสำคัญเพื่อยับยั้งการสถาปนา “ภาวะยกเว้น” (State of Exception) ตามมโนทัศน์ของ จอร์โจ อากัมเบน (Giorgio Agamben) ที่อำนาจอธิปไตยมักเข้าไปลดทอนคุณค่าของพลเมืองให้กลายเป็นเพียง “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) ซึ่งไร้หลักประกันทางกฎหมาย (Agamben, 1998) ดังนั้น หน้าที่นิยมในโมเดลนี้จึงมิใช่พันธนาการที่สร้างอัมพาต แต่คือ “หลักประกันทางภาววิทยา” ที่ยืนยันว่ามนุษย์ต้องเป็นเป้าหมายในตัวเองเสมอ

1.2) กรุณาธรรมเชิงกลยุทธ์ในฐานะกลไกขับเคลื่อนเชิงยุทธวิธี (Strategic Compassion as a Tactical Engine)

เมื่อหน้าที่นิยมทำหน้าที่เป็นเพดานคอยกั้นพรมแดน บทความนี้ขอเสนอแนวคิด “กรุณาธรรมเชิงกลยุทธ์” (Strategic Compassion) ให้เป็นพลังขับเคลื่อนในระนาบปฏิบัติการ โดยนิยามคือ *ปฏิบัติการจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งปัญญาและการรักษาประโยชน์ส่วนรวมตามหลักมหากรุณาธรรมในพุทธปรัชญา* มโนทัศน์นี้เข้าไปอุดช่องว่างของลัทธิประโยชน์นิยมแบบเดิมที่มักคำนวณผลลัพธ์ผ่านตัวเลขสถิติที่ไร้หัวใจ โดยเปลี่ยนมาเป็นการตัดสินใจที่วางอยู่บนฐานของ *อิทัปปัจจยตา* หรือความตระหนักในความเชื่อมโยงของเหตุปัจจัยในองครวม (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) การใช้กรุณาธรรมเชิงกลยุทธ์ช่วยให้เจ้าหน้าที่รัฐสามารถใช้ดุลยพินิจที่ยืดหยุ่นในภาวะวิกฤตโดยมุ่งเน้นการ “ระงับเหตุและเยียวยา” มากกว่าการ “ทำลายและกำจัด” อันเป็นการสร้างความชอบธรรมเชิงศีลธรรมที่เหนือกว่าประโยชน์นิยมกระแสหลัก

1.3) จริยธรรมในฐานะเครื่องมือจัดการประสบการณ์ทางสังคม (Ethics as a Tool for Social Experience Management)

องค์ความรู้ชี้ให้เห็นว่า ระบบจริยธรรมในการกิจความมั่นคงต้องปรับเปลี่ยนสถานะจาก “กฎเกณฑ์ที่แช่แข็ง” (Static Rules) ไปสู่การเป็น “เครื่องมือทาง

ปัญญา” (Intellectual Tools) ตามแนวคิด **เครื่องมือนิยม (Instrumentalism)** ของ **จอห์น ดิวอี้ (John Dewey)** ที่มองว่าความถูกต้องต้องถูกพิสูจน์ผ่านศักยภาพในการแก้ปัญหาความเปราะบางในการดำรงอยู่ได้อย่างสัมฤทธิ์ผล (Dewey, 1938) ระเบียบจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤตจึงทำหน้าที่เป็นฐานวิทยาเชิงปฏิบัติการที่ช่วยให้ข้าราชการฝ่ายความมั่นคงก้าวพ้นสภาวะ “อัมพาตทางจริยธรรม” โดยเปลี่ยนสถานะจากผู้สยบยอมต่อวินัยที่ตายตัว สู่การเป็น “ประธานเชิงจริยธรรม” (Ethical Subject) ที่สามารถวิเคราะห์ วิพากษ์ และปรับปรุงมาตรการการปฏิบัติให้เท่าทันต่อภัยคุกคามสมัยใหม่ได้โดยไม่เสียหลักการ

1.4) การสถาปนาดุลยภาพใหม่ระหว่างความมั่นคงและจริยศาสตร์ (Re-establishing the Equilibrium of Security and Ethics)

การสร้างดุลยภาพใหม่ (New Equilibrium) ที่เปลี่ยนผ่านจากการปะทะกัน (Conflict) สู่การเป็นองคาพยพเดียวกัน (Integration) ระหว่างความจำเป็นทางการทหารและบรรทัดฐานทางศีลธรรม โดยใช้เขตแดนพื้นที่นิยามคอยกำกับมิให้เกิดการละเมิดสิทธิสากล และใช้กฎธรรมเชิงกลยุทธ์ขับเคลื่อนการตัดสินใจทางยุทธวิธี โครงสร้างจริยธรรมจำแนกชั้นนี้จะช่วยสร้าง “ความเชื่อถือเชิงระบบ” (Systemic Trust) ให้เกิดขึ้นในสังคมข้ามวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงอยู่ของรัฐที่เป็นธรรมและยั่งยืน (Habermas, 1984)

2) ข้อเสนอเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญาในอนาคต (Philosophical Research Recommendations)

ผู้วิจัยเสนอให้มีการสืบสอบเชิงลึกในมิติ “จริยศาสตร์เชิงความสัมพันธ์” (Relational Ethics) โดยบูรณาการแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อผู้อื่นของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) เข้ากับหลักการ “กฎธรรมเชิงกลยุทธ์” (ที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งปัญญาและการรักษาประโยชน์ส่วนรวมตามหลักมหารุทธธรรมในพุทธปรัชญา) เพื่อแสวงหารูปแบบการตัดสินใจในยามวิกฤตที่ก้าวพ้นตรรกะประโยชน์นิยมแบบเลขคณิต ไปสู่จริยศาสตร์เชิงเยียวยาที่รักษาดุลยภาพระหว่างความมั่นคงและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Levinas, 1969; Rawls, 1999)

3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงสถาบัน (Policy and Institutional Recommendations)

เพื่อให้องค์ความรู้นี้นำไปสู่การปฏิบัติจริงอย่างสัมฤทธิ์ผล สถาบันการศึกษา ความมั่นคงระดับสูง อาทิ วิทยาลัยการทัพบก โรงเรียนนายร้อยตำรวจ หรือสถาบันการศึกษาความมั่นคงภาครัฐ ควรดำเนินการปฏิรูปหลักสูตรมาตรฐานการปฏิบัติงาน (Standard Operating Procedures - SOPs) โดยการบรรจุ “ระเบียบจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤต” เข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิชาการยศตำรวจข้าราชการ ทั้งนี้เพื่อสร้างกลไกการใช้ดุลยพินิจที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับปฏิบัติการเชิงสื่อสาร (Communicative Action) ระหว่างรัฐและพลเมืองในยามเผชิญเหตุวิกฤต (Habermas, 1984)

อย่างไรก็ตามองค์ความรู้และข้อเสนอทางจริยศาสตร์ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์นี้ มิได้เป็นเพียงการแสวงหาจุดประนีประนอมเชิงเทคนิคระหว่างข้ออุดมการณ์ที่ขัดแย้งกัน หากแต่คือการ “จัดระเบียบญาณวิทยา” (Epistemological Reconfiguration) ของปฏิบัติการรัฐในยามวิกฤต การเปลี่ยนผ่านจากระบบคิดชั่วคราวสู่ “ระเบียบจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤต” ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมเชิงปัญญาที่กอบกู้สถานะ “ประธานเชิงจริยธรรม” (Ethical Subjectivity) ของข้าราชการฝ่ายความมั่นคงกลับคืนมาจากการเป็นเพียงฟันเฟืองของอำนาจนำเชิงสถาบัน โครงสร้างจริยธรรมจำแนกชั้นนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า ดุลยภาพระหว่างบรรทัดฐานที่เป็นสากลและดุลยพินิจที่ยึดหยุ่นตามหลักกฎธรรมชาตเชิงกลยุทธ์ คือปรากฏการณ์สุดท้ายที่จะปกป้องทั้งเสถียรภาพเชิงโครงสร้างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) ท่ามกลางความเปราะบางของวิถีโลกสมัยใหม่ได้อย่างทรงพลังและเป็นธรรม

การขับเคลื่อนเชิงมโนทัศน์นี้ ยืนยันว่าระบบจริยธรรมที่ยั่งยืนมิใช่สิ่งไร้ภายนอกจากการควบคุมเชิงพื้นที่และเวลา หากแต่คือพลวัตทางปัญญาที่พร้อมคลี่คลายความจริงประจักษ์ (Empirical Reality) บนฐานของมนุษยธรรมเพื่อเปลี่ยนผ่านปัจเจกจากการเป็นเพียง "วัตถุแห่งการสอดส่อง" (Objects of Surveillance) ไปสู่ประธานเชิงจริยศาสตร์ที่มีเจตจำนงที่ตื่นรู้ ดังนั้น เพื่อฉายภาพสถาปัตยกรรมเชิงมโนทัศน์ของดุลยภาพที่ปรับประสานนี้ แผนภูมิในหัวข้อถัดไป (ภาพที่ 1) จึงจัดแสดงปฏิสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างหน้าที่นิยมในฐานะขีดจำกัดสูงสุด และพุทธจริยธรรมในฐานะกลไกขับเคลื่อนยึดหยุ่น เพื่อช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายมองเห็นทางเลือกในการสถาปนาความยุติธรรมควบคู่ไปกับความอยู่รอดของพลเมืองได้อย่างมีเอกภาพ

Figure 1: Conceptual Framework of the Crisis-Situational Ethical Order for Ethical Decision-Making.

สรุป

การวิเคราะห์วิพากษ์ทางจริยศาสตร์ว่าด้วยภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกทางศีลธรรม (Moral Dilemma) ของข้าราชการฝ่ายความมั่นคง ได้สถาปนาข้อสรุปที่แหลมคมว่า ความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ (Ethical Incongruity) ระหว่างหน้าที่นิยมและประโยชน์นิยม มิใช่เป็นเพียงปัญหาในระดับมโนทัศน์ที่หยุดนิ่งในตำราปรัชญา แต่อุบัติขึ้นในฐานะ “วิกฤตการณ์ทางบรรทัดฐาน” (Normative Crisis) ที่ส่งผลต่อความมั่นคงเชิงภาววิทยาของสังคมร่วมสมัย ระบบคิดชั่วเดียวที่ไร้การปรับประสานพิสูจน์ให้เห็นถึงความล้ม

เหลวในการโต้ตอบกับภัยคุกคามที่มีพลวัตซับซ้อน ซึ่งบีบคั้นให้เจ้าหน้าที่รัฐต้องเลือกระหว่างการรักษาความบริสุทธิ์ของกฎเกณฑ์ในหอคอยงาช้าง หรือการสยบยอมต่อตรรกะของรัฐที่มุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพเชิงปริมาณจนละทิ้งความเป็นมนุษย์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การยึดมั่นในหน้าที่นิยมแบบคานท์ (Kantian Deontology) แม้จะปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) ได้ในระนาบอุดมคติ แต่กลับสร้าง “กัณฑ์ทางศีลธรรม” ที่นำไปสู่ภาวะอัมพาตเชิงปฏิบัติการ (Operational Paralysis) ในสถานการณ์วิกฤตที่ต้องการการตัดสินใจที่เท่าทันเหตุการณ์ ในขณะที่ลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) มักกลายเป็นใบเบิกทางให้รัฐสถาปนา “ภาวะยกเว้น” (State of Exception) ที่ลดทอนมนุษย์ให้เหลือเพียงชีวมวล (Biomass) ในสมการความมั่นคง ภาวะสุญญากาศทางจริยธรรมนี้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อกระบวนการก่อรูปตัวตนของเจ้าหน้าที่รัฐ โดยทำให้ข้าราชการสูญเสีย “ความเป็นประธานเชิงจริยธรรม” (Ethical Subjectivity) และเปลี่ยนสถานะไปสู่การเป็นเพียงฟันเฟืองของอำนาจนำเชิงสถาบัน (Institutional Hegemony) ที่ปราศจากสำนึกในความรับผิดชอบต่อ “ผู้อื่น”

ดุลยภาพใหม่จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการสถาปนา “ระเบียบจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤต” (Crisis-Situational Ethical Order) ผ่านมโนทัศน์ “กรุณาธรรมเชิงกลยุทธ์” (Strategic Compassion) ซึ่งเป็นการใช้ปัญญาเชิงวิพากษ์ในระนาบพุทธจริยศาสตร์ประยุกต์ มาทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมทางปัญญา (Intellectual Bridge) ระหว่างหน้าที่และผลลัพธ์ ข้อเสนอนี้มีใช้การประนีประนอมที่ลดหย่อนบรรทัดฐาน แต่คือการยกระดับจริยธรรมให้กลายเป็น “เครื่องมือจัดการประสบการณ์” (Instrumental Tool) ที่เท่าทันต่อวิถีโลก การเปลี่ยนผ่านเชิงมโนทัศน์นี้มีเพียงแต่จะช่วยรักษาเสถียรภาพและความปลอดภัยสาธารณะ แต่คือภารกิจสำคัญในการกอบกู้ความเชื่อถือเชิงระบบ (Systemic Trust) และการสร้างสังคมที่เป็นธรรมภายใต้หลักนิติธรรมที่ก้าวพ้นมายาการทางอำนาจ

References

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. Harper & Brothers.
- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life* (D. Heller-Roazen, Trans.). Stanford University Press.

- Aristotle. (2009). *Nicomachean ethics* (D. Ross, Trans.). Oxford University Press.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3–7.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Pantheon.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action, Vol. 1: Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society* (E. Butler, Trans.). Stanford Briefs.
- Kant, I. (1998). *Groundwork of the metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1785).
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (A. Lingis, Trans.). Duquesne University Press.
- Mill, J. S. (2001). *Utilitarianism*. Electric Book Company. (Original work published 1861).
- Phra Brahmaganunabhorn (P.A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The expanded and revised edition* [In Thai]. Buddhadhamma Foundation.
- Pongsapich, A. (2018). *Culture, religion, and ethnicity: An anthropological analysis of Thai society* (8th ed.) [In Thai]. Chulalongkorn University Press.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Revised ed.). Belknap Press.
- Uwanno, B. (1999). *Building good governance in Thai society* [In Thai]. Winyuchon.

ความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์ในการบังคับใช้กฎหมาย
กับความอยู่รอดทางเศรษฐกิจของประชาชน:
กรณีศึกษาเจ้าหน้าที่รัฐส่วนท้องถิ่น
Ethical Paradox in Law Enforcement vs. Public Economic
Survival: A Case Study of Local Government Officials

ละอ อู่แก้วเกษม

La-aw Kukaewkasem

มูลนิธิพันธกิจจลอร์

Legal Advocacy Walk Foundation

สันติพงษ์ มูลฟอง

Santiphong Moonfong

มูลนิธิเครือข่ายสถานะบุคคล

Legal Status Network Foundation

บุญช่วย ดุใจ

Boonchuay Doojai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Corresponding Author, E-mail: Lkukaewkasem@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิเคราะห์ความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์และการใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนท้องถิ่นเมื่อเผชิญกับสถานะบีบคั้นระหว่างกฎหมายเชิงสถาบันกับความอยู่รอดทางเศรษฐกิจของประชาชน และ 2) เพื่อพัฒนามโนทัศน์การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ในการลดทอนความตึงเครียดเชิงปฏิบัติการและรักษาสมดุลระหว่างระเบียบทางกฎหมายและความเป็นธรรมเชิงมนุษยธรรม การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่ยึดถือมาตรฐานจริยธรรมอย่างเคร่งครัดผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวนสิบคนประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและพนักงานเทศกิจร่วมกับการวิเคราะห์เอกสารเชิงวิพากษ์ ผลการวิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่รัฐเผชิญภาวะตกที่

นั้กล่าวถึงทางศีลธรรมเนื่องจากจรรยาบรรณหน้าที่นิยามกำหนดให้รักษากฎเกณฑ์อย่างเด็ดขาดเพื่อเสถียรภาพของรัฐอธิปไตยตามหลักสัญญาสังคม ทว่าการบังคับใช้กฎหมายอย่างแข็งท้อกลับทำลายอรรถประโยชน์และบดขยี้ทางรอดเชิงภววิทยาของประชากรฐานรากที่เผชิญภาวะจำยอมเชิงชีวภาพจากความยากจน งานวิจัยนี้จึงเสนอโมทัศน์การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่เพื่อเป็นกลไกเชิงปฏิบัติในการรักษาจุดสมดุลระหว่างระเบียบทางกฎหมายสากลกับคุณค่าทางมนุษยธรรมในระดับนโยบาย ข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่าการสร้างพื้นที่ผ่อนปรนที่โปร่งใสและปราศจากการทุจริตเชิงโครงสร้างในระดับท้องถิ่น จะช่วยป้องกันวิกฤตความชอบธรรมของรัฐและนำไปสู่การพัฒนาพลเมืองจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพได้อย่างยั่งยืนในสังคมไทย

คำสำคัญ: สัญญาสังคม, ประโยชน์นิยม, ความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์, เจ้าหน้าที่รัฐส่วนท้องถิ่น, การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่

Abstract

This research article aims to: 1) analyze the ethical paradox and discretionary decision-making of local government officials structurally pressured by the conflict between institutional duties and the economic survival of grassroots citizens; and 2) develop the concept of “functional ethical elasticity” to mitigate operational tension and balance the rule of law with humanitarian justice. Utilizing a qualitative research methodology compliant with strict ethical standards, this study integrates critical documentary analysis with in-depth interviews of ten key informants, including administrative and municipal officials. The findings reveal that front-line personnel experience an acute moral dilemma. From a contractarian perspective, strictly enforcing municipal laws is essential for sovereign stability. Conversely, rigid enforcement systematically violates the principle of utility, threatening the ontological survival of economically marginalized populations facing the biological inevitability of poverty. To resolve this structural tension, the study proposes the concept of

“functional ethical elasticity” as a pragmatic mechanism to balance universal legal rules with grassroots humanitarian justice. The discoveries suggest that establishing transparent, systematically controlled spaces of concession free from structural corruption will safeguard the sovereign legitimacy of the state and lead to the sustainable development of authentic ethical citizens in contemporary public administration.

Keywords: Social Contract, Utilitarianism, Ethical Paradox, Local Government Officials, Functional Ethical Elasticity

บทนำ

การจัดระเบียบพื้นที่สาธารณะและการควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจระดับนอกระบบโดยเจ้าหน้าที่รัฐส่วนท้องถิ่น เผชิญกับสถานะแรงตึงเครียดเชิงโครงสร้างที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ ระหว่างการรักษาเสถียรภาพเชิงบรรทัดฐานของกฎหมายกับการประท้วงชีพทางกายภาพขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ในมิติทางปรัชญาการเมือง โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เสนอข้อโต้แย้งทางทฤษฎีว่า ความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายใต้กฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐอธิปไตย (Sovereign State) เป็นสิ่งจำเป็นสูงสุดเพื่อปกป้องสังคมให้ย้อนกลับไปสู่สภาวะธรรมชาติ (State of Nature) อันเป็นสภาวะที่ไร้ข้อแปดและสุ่มเสี่ยงต่อภัยคุกคามในชีวิตประจำวัน (Hobbes, 1651/1996) เจ้าหน้าที่รัฐส่วนท้องถิ่นจึงมีฐานะเป็นกลไกเชิงสถาบันในการควบคุมพฤติกรรมของพลเมืองให้อยู่ในกรอบแห่งสัญญาสังคม (Social Contract) ทว่า ปัญหาความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์ (Ethical Paradox) มักเกิดขึ้นในระดับพื้นที่ เมื่อประชาชนผู้มีรายได้น้อยตกอยู่ภายใต้ภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ (Biological Inevitability) และภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจขั้นวิกฤต ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่บีบบังคับให้พวกเขาต้องทำการฝ่าฝืนกฎระเบียบท้องถิ่นเพื่อความอยู่รอดทางกายภาพ การบังคับใช้กฎหมายอย่างสมบูรณ์แบบโดยปราศจากการผ่อนปรนในสถานะเช่นนี้ จึงเสมือนการแทรกแซงทางอ้อมที่ส่งผลให้เกิดการลดทอนความอยู่รอดเชิงภววิทยา (Ontological Survival) ของกลุ่มประชาชนฐานรากอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องภาวะยกเว้น (State of Exception) ของ จอร์โจ อากัมเบน (Agamben, 1998) ที่สิทธิขั้นพื้นฐานถูกระงับเพื่อเสถียรภาพของรัฐ

ในทิศทางที่สวนทางกัน จอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill) ได้แย้งว่า ความชอบธรรมสูงสุดของระเบียบสังคมและการตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐ ต้องประเมินจากความสามารถในการสร้างอรรถประโยชน์สูงสุด (Maximization of Utility) และการจำกัดความทุกข์ยากเชิงโครงสร้างของมนุษย์ให้เหลือน้อยที่สุด (Mill, 1861/2001) การบังคับใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่นอย่างแข็งทื่อที่ทำลายโอกาสในการแสวงหาปัจจัยสี่ของประชาชน ย่อมสร้างความสูญเสียอรรถประโยชน์สุทธินในภาพรวมและขัดต่อหลักการแสวงหาความสุขขั้นต่ำของปัจเจกบุคคล ซึ่งบรรจบกับแนวคิดเรื่องความยุติธรรมที่เป็นธรรม (Justice as Fairness) ของ จอห์น รอว์ลส์ (Rawls, 1999) ที่มุ่งปกป้องสิทธิผู้เปราะบาง สุรเดช เดชอมร (Suradech Dechamorn) ได้ชี้ให้เห็นสอดคล้องกันว่า เจ้าหน้าที่ระดับผู้ปฏิบัติงานส่วนท้องถิ่นตกอยู่ในสภาวะวิบัติตักที่นั้กลำบากเชิงจริยธรรม (Ethical Dilemma) อย่างลึกซึ้งเนื่องจากพวกเขาต้องเผชิญหน้าโดยตรงกับความเร่งด่วนเชิงประจักษ์ของประชาชนในชีวิตจริง ทำให้เกิดคำถามว่าหน้าที่เชิงสถาบันในฐานะผู้รักษากฎหมายกับหน้าที่เชิงมนุษยธรรมสิ่งใดควรมีน้ำหนักมากกว่ากัน (Dechamorn, 2022) สภาวะการณั้บ่งชี้ว่า การใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐมิใช่เพียงกระบวนการทางรัฐประศาสนศาสตร์ที่ปราศจากค่านิยม แต่เป็นพื้นที่ปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างสัณยนิยมทางกฎหมายและจริยศาสตร์เชิงผลลัพท์ (Teleological Ethics)

เพื่อคลี่คลายความขัดแย้งเชิงทฤษฎีดังกล่าว บทความวิจัยนี้จึงกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์ในการบังคับใช้กฎหมายกับการผ่อนปรนเพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจของประชาชน ผ่านการสร้างข้อถกเถียงเชิงปรัชญาระหว่างสัญญาสังคมของฮอบส์และลัทธิประโยชน์นิยมของมิลล์ โดยใช้กรณีศึกษาเชิงลึกจากประสบการณ์การปฏิบัติงานจริงของเจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่น ปิยะพัทธ์ ชัยชนะ (Piyapat Chaichana) ระบุว่า การปรับใช้กฎหมายในระดับพื้นที่มีลักษณะโครงสร้างการเจรจาต่อรองและการประนีประนอมเชิงจริยธรรมที่ไม่เป็นทางการอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมักถูกประเมินค่าต่ำเกินไปหรือมองว่าเป็นความล้มเหลวในการปฏิบัติตามหลักนิติธรรมในงานวิจัยกระแสหลัก (Chaichana, 2023)

งานวิจัยนี้จึงมุ่งยกระดับประเด็นการบริหารงานส่วนท้องถิ่นดังกล่าวก้าวไปสู่กระบวนการทางจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์เพื่อพัฒนามโนทัศน์ “การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่” (Functional Ethical Elasticity) ตามกรอบแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (Dewey, 1938) ที่ใช้จริยธรรมเป็นเครื่องมือจัดการ

ประสบการณ์วิกฤต ในฐานะโครงสร้างการตัดสินใจทางเลือกใหม่ภายใต้รัฐร่วมสมัย

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การบริหารงานภาครัฐส่วนท้องถิ่นภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย เผชิญกับแรงบีบคั้นอย่างรุนแรงในการสถาปนาระเบียบเรียบร้อยในเขตเมือง (Urban Order) ผ่านกระบวนการบังคับใช้กฎระเบียบและเทศบัญญัติประเภทต่าง ๆ การบังคับใช้กฎหมายเหล่านี้มิใช่เพียงเครื่องมือทางปกครองธรรมดา หากแต่เป็นปฏิบัติการสะท้อนอำนาจนำ (Hegemony) ของรัฐอธิปไตย (Sovereign State) เพื่อดำรงไว้ซึ่งสัญญาสังคม (Social Contract) ทว่า ปัญหาความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์ (Ethical Paradox) มักปรากฏขึ้นเมื่อเป้าหมายการควบคุมพื้นที่สาธารณะและการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยปะทะเข้ากับวิถีชีวิตนอกระบบ (Informal Economy) ของกลุ่มประชากรที่ยากจนและเปราะบาง ซึ่งต้องดิ้นรนทำมาหากินในที่สาธารณะ เช่น หาบเร่แผงลอย หรือธุรกิจขนาดเล็กที่ไม่มีใบอนุญาตอย่างเป็นทางการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสังคมแห่งการควบคุม (Societies of Control) ของ กิลส์ เดอเลอซ (Deleuze, 1992) ที่เน้นการตรวจตราเชิงพื้นที่

การฝ่าฝืนกฎระเบียบของประชาชนกลุ่มนี้มิได้เกิดขึ้นจากเจตจำนงที่จะก่ออาชญากรรม แต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ (Biological Inevitability) และภาวะจำยอมเชิงภววิทยาต่อความยากจน (Ontological Subjugation to Poverty) ที่ไม่มีทางเลือกอื่นในการประทังชีพ ท่ามกลางบริบทนี้ เจ้าหน้าที่รัฐส่วนท้องถิ่นระดับปฏิบัติการ (เช่น พนักงานเทศกิจ หรือเจ้าหน้าที่จัดระเบียบชุมชน) ต้องตกเป็นตัวกลางผู้รับภาระหน่วงเหนี่ยวเชิงคุณค่า (Value Conflict) เนื่องจากพวกเขามีฐานะเป็นกลไกเชิงสถาบันที่ต้องรักษากฎหมายอย่างไม่ละเว้น ตามทฤษฎีอำนาจสอดส่อง (Panopticism) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Foucault, 1977) ที่ควบคุมพฤติกรรมผ่านกายภาพพื้นที่ แต่ขณะเดียวกันพวกเขาก็ต้องเผชิญหน้ากับความทุกข์ยากเชิงปัจเจกและความเดือดร้อนทางกายภาพของประชาชนโดยตรง โดยมีสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) เป็นหน่วยงานหลักในการผลักดันเชิงนโยบายการขัดเกลากฎจริยธรรมนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์และการใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนท้องถิ่นเมื่อเผชิญกับภาวะบีบคั้นระหว่างกฎหมายเชิงสถาบันกับความ

อยู่รอดทางเศรษฐกิจของประชาชน

2) เพื่อพัฒนามโนทัศน์ “การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่” (functional ethical elasticity) ในฐานะแนวทางเชิงทฤษฎีเพื่อลดทอนความตึงเครียดเชิงจริยธรรมในการจัดระเบียบชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรมและการตัดสินใจในพื้นที่ขัดแย้งทางคุณค่า โดยมีขั้นตอนและวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants): คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ระดับบริหารส่วนท้องถิ่น (ผู้อำนวยการเขต/ปลัดเทศบาล) จำนวน 3 คน และเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการ (พนักงานเทศกิจ/หัวหน้าฝ่ายจัดระเบียบ) จำนวน 7 คน รวมทั้งสิ้น 10 คน ซึ่งปฏิบัติการในเขตเมืองหลวงและหัวเมืองใหญ่ที่มีประชากรหนาแน่น โดยการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้คำนึงถึงจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (Human Research Ethics) อย่างเคร่งครัด โดยทำการปกปิดชื่อจริง นามสกุล และหน่วยงานสังกัดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด และใช้กระบวนการเข้ารหัสแทนชื่อจริง (Data Encryption/Coding) เช่น ชำราชาการผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1-10 เพื่อคุ้มครองความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวสูงสุดของผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน

2. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล: ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured In-depth Interview) มุ่งเจาะประเด็นเรื่องแรงกดดันเชิงจริยธรรมในการทำงาน เหตุการณ์ขัดแย้งระหว่างการบังคับใช้กฎหมายกับความอยู่รอดของประชาชน และเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินใจเลือกปฏิบัติหรือประนีประนอม

3. การวิเคราะห์ข้อมูล: ดำเนินการจัดหมวดหมู่ข้อมูลและวิเคราะห์เนื้อหาเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Content Analysis) โดยยกระดับข้อเท็จจริงจากการทำงานจริงไปสู่ระดับนามธรรมตามกรอบทฤษฎีปรัชญาการเมืองเชิงวิพากษ์ (Critical Political Philosophy)

ผลการวิจัย

การนำเสนอข้อค้นพบในส่วนนี้ มิใช่เพียงการรายงานข้อมูลดิบเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Empirical Data) ของการจัดการพื้นที่เมืองเพียงระนาบเดียว หากแต่คือการฉายภาพพลวัตการปะทะกันในระดับภววิทยา (Ontological Confrontation) ระหว่าง “เทคโนโลยีแห่งอำนาจรัฐ” กับ “สิทธิในการยังชีพขั้นพื้นฐาน” ของมนุษย์ ผู้วิจัยมุ่งใช้เลนส์จริยศาสตร์เชิงวิพากษ์เพื่อขุดค้น (Excavate) รอยร้าวเชิงโครงสร้างที่ข้าราชการระดับปฏิบัติการต้องเผชิญเมื่อต้องตัดสินใจในสถานการณ์วิกฤต ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 10 ท่าน ร่วมกับการตีความเชิงสัญลักษณ์ เผยให้เห็นสภาวะวิบัติทางศีลธรรม (Moral Dilemma) ใน 3 ระนาบหลักดังต่อไปนี้

การแบกรับสัญญาสังคมแบบฮอบส์: โครงสร้างวินัยและการควบคุมร่างกาย (The Burden of Hobbesian Order: Disciplinary Structure and Bodily Control)

ผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการระดับปฏิบัติการและพนักงานเทศกิจตระหนักรู้ร่วมกันเชิงสัญญาว่า ตนเองมีสถานะเป็น “แขนขาของรัฐอธิปไตย” (Sovereign Arm) ผู้รับมอบอำนาจในการปกป้องและผลิตซ้ำความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ข้อมูลเชิงลึกชี้ให้เห็นว่า สถาปัตยกรรมพื้นที่สาธารณะถูกจัดสรรให้เป็น “พื้นที่วินัย” (Disciplinary Space) เพื่อควบคุมร่างกายและจำกัดเสรีภาพในการจัดตั้งแผงลอยบนทางเท้าอย่างเด็ดขาด เนื่องจากรัฐมองว่าการละเลยกฎระเบียบคือการบ่อนทำลายเสถียรภาพของสัญญาสังคม (Social Contract) และเสี่ยงต่อการนำพาสังคมย้อนกลับไปสู่สภาวะธรรมชาติ (State of Nature) ที่ป่าเถื่อนและไร้ข้อแป (Hobbes, 1651/1996)

ผู้วิจัยวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ว่า สภาวะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการสถาปนา “ร่างกายที่ว่างง่าย” (Docile Bodies) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ชี้ว่าระบบวินัยของรัฐมิได้กระทำผ่านความรุนแรงเชิงกายภาพ แต่กระทำผ่านเทคโนโลยีการจัดการพื้นที่และตารางเวลาเพื่อจำกัดทางเลือกของปัจเจกให้อยู่ภายใต้กรอบการสยบยอมเชิงพฤติกรรม (Foucault, 1977) การแบกรับสัญญาสังคมในระนาบนี้จึงเป็นภาระเชิงระบบ (Systemic Burden) ที่ข้าราชการไทยปฏิเสธไม่ได้ เนื่องจากถูกกำกับด้วยอำนาจนำเชิงสถาบัน (Institutional Hegemony) ที่มีลักษณะแนวดิ่งอย่างเข้มข้น สอดคล้องกับข้อสังเกตของ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) เรื่องกลไกของ “สังคมแห่งการควบคุม”

(Societies of Control) ที่พยายามจำกัดเสรีภาพของมนุษย์ผ่านผังตรวจสอบเชิงพื้นที่ตลอดเวลา (Deleuze, 1992)

ภาวะจำยอมเชิงชีวภาพและการทำลายอรรถประโยชน์เชิงโครงสร้าง (Biological Inevitability and the Structural Destruction of Utility)

ในขณะเดียวกัน ข้อค้นพบในระนาบปฏิบัติการกลับชี้ให้เห็นความจริงที่ขัดแย้งเชิงจริยศาสตร์อย่างรุนแรง เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงระดับล่างรายงานตรงกันว่า ปฏิบัติการกวาดล้างและขับไล่ผู้ค้าหาบเร่แผงลอยอย่างเป็นระบบ เป็นการบดขยี้ทางรอดเชิงภววิทยา (Ontological Survival) ของกลุ่มประชาชนฐานรากที่ไม่มีทางเลือกเชิงอาชีพอื่น เนื่องจากข้อจำกัดทางอายุและการศึกษา ภาวะนี้คือสิ่งที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ” (Biological Inevitability) อันเกิดจากความยากจนเชิงโครงสร้าง ซึ่งบังคับให้ผู้คนต้องฝ่าฝืนเทศบัญญัติเพียงเพื่อความอยู่รอดทางกายภาพ

ผู้วิจัยเสนอข้อวิพากษ์ว่า ปฏิบัติการบังคับใช้กฎหมายอย่างไร้ความยืดหยุ่นทางศีลธรรม เท่ากับการผลิตซ้ำทุกขเวทนาสุทธิในสังคมและบดขยี้อรรถประโยชน์เชิงผลลัพธ์ (Consequentialist Utility) ตามหลักประโยชน์นิยมของ จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill) ที่ถือว่าคุณค่าทางศีลธรรมต้องประเมินจากความสามารถในการลดความทุกข์ทรมานของคนหมู่มาก (Mill, 1861/2001) สภาวะบีบคั้นนี้สอดคล้องกับกรอบคิดของ จอห์น รอว์ลส์ (John Rawls) ในทฤษฎีความยุติธรรมที่เป็นธรรม (Justice as Fairness) ที่ระบุว่าความถูกต้องของกฎหมายจะล่มสลายลงทันทีหากสิทธิพื้นฐานในการดำรงชีวิตของผู้ที่เปราะบางที่สุดถูกเบียดบังเพื่อผลประโยชน์เชิงระบบ (Rawls, 1999) ภาวะจำยอมทางชีวภาพของประชาชนจึงปะทะโดยตรงกับหน้าที่นิยมเชิงสถาบัน และลดทอนเจ้าหน้าที่รัฐให้กลายเป็นเพียง “ผู้ทำลายอรรถประโยชน์” ในชีวิตจริง

สมรภูมิความย้อนแย้งเชิงปฏิบัติการและเสรีภาพจำลอง (The Operational Paradox Ground and Simulated Autonomy)

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ในสมรภูมิชีวิตจริง เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการไม่สามารถรักษาอุดมการณ์ทางจริยธรรมชั่วใดชั่วหนึ่งไว้ได้อย่างเอกเทศ ภาวะนี้บีบคั้นให้เกิด “แนวปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการ” (Informal Practices) เช่น การสร้างระบบอุปถัมภ์ การกำหนด “ช่วงเวลาผ่อนปรน” ให้ทำการค้า หรือแม้กระทั่งการ “แกล้งมองไม่เห็น” ในบางจังหวะ

เวลา ปฏิบัติการที่ภายนอกดูเหมือนเป็นความหย่อนยานหรือความไร้ประสิทธิภาพเชิงกฎหมาย แท้จริงแล้วคือความพยายามเชิงประจักษ์ (Empirical Struggle) ของเจ้าหน้าที่ในการรักษาสมดุลทางศีลธรรมและการปกป้องความเป็นมนุษย์ภายใต้โครงสร้างกฎหมายที่มีข้อบกพร่อง

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรี (Free Will) ของ แฮร์รี แฟรงก์เฟิร์ต (Harry Frankfurt) ที่ชี้ว่า เสรีภาพที่แท้จริงจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมนุษย์มีความสามารถในการประเมินคุณค่าสะท้อนกลับเพื่อทำการเลือกปฏิเสธแรงกดดันรอบด้าน (Frankfurt, 1971) ทว่า ภายใต้โครงสร้างจองจำของรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนกลับต้องสูญเสียตัวตนเชิงวิพากษ์และสลับสับเปลี่ยนไปสู่การแสดงออกถึง “เจตจำนงเสรีจำลอง” (Simulated Free Will) คือการสร้างทำเป็นคนดีตามรหัสศีลธรรมที่รัฐกำหนดเพียงหน้าฉากเพื่อเอาตัวรอดเชิงจิตวิทยา ภาวะนี้บรรจบกับแนวคิดของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เรื่องขีดจำกัดของการใช้จริยธรรมเป็นเครื่องมือ (Instrumentalism) หากปราศจากการสืบสอบที่โปร่งใส การผ่อนปรนจะกลายเป็นเพียงการต่อรองใต้ดินและเครื่องมือในการทุจริตเชิงอำนาจ (Dewey, 1938)

โดยสรุป ข้อค้นพบในระนาบผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ระหว่างสัญญาสังคมแบบฮอบส์และลัทธิประโยชน์นิยมของมิลล์ มีใช้คำถามเชิงปรัชญาที่ลอยตัวเหนือปัญหา แต่คือสมรภูมิที่มีชีวิตและร่างกายของประชาชนฐานรากเป็นเดิมพัน การตัดสินใจของเจ้าหน้าที่รัฐระดับล่างมิใช่เพียงกระบวนการทางรัฐประศาสนศาสตร์ที่ปราศจากค่านิยม แต่เป็นพื้นที่ปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างหน้าที่เชิงสถาบันและหน้าที่เชิงมนุษยธรรม ข้อจำกัดทางโครงสร้างพื้นที่และเวลานี้สะท้อนให้เห็นว่าระบบข้อเดียวล้มเหลวเชิงปฏิบัติการ และต้องการนวัตกรรมเชิงโมทัศน์ที่จะถูกนำเสนอในหัวข้อถัดไปเพื่อนำทางไปสู่ระเบียบจริยธรรมใหม่ที่เป็นธรรมอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

การอภิปรายผลเชิงวิพากษ์ในส่วนนี้ มุ่งยกระดับข้อค้นพบเชิงประจักษ์ในพื้นที่ปฏิบัติการของพนักงานรัฐส่วนท้องถิ่นขึ้นสู่ระนาบของการพิจารณาเชิงจริยศาสตร์เปรียบเทียบ (Comparative Ethics) เพื่อสำรวจความล้มเหลวเชิงระบบของระบบคิดข้อเดียวและสถาปนาสะพานเชื่อมเชิงปัญญา (Intellectual Bridge) ที่สามารถปรับประสานความขัดแย้งเชิงคุณค่าให้เกิดประโยชน์สูงสุดในทางปฏิบัติ ปรากฏการณ์ปะทะกันทางศีลธรรม

ในพื้นที่สาธารณะของ อปท. มีใช้เรื่องของความหย่อนยานส่วนบุคคล แต่คือความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ (Ethical Incongruity) ระหว่างกฎเกณฑ์เชิงสถาบันและสิทธิในการยังชีพของมนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยขออภิปรายแยกประเด็นในระนาบปรัชญาการเมืองและจริยศาสตร์สากลดังต่อไปนี้

ความย้อนแย้งเชิงโครงสร้างของสัญญาสังคมแบบฮอบส์ (The Structural Paradox of Hobbesian Order)

ความพยายามรักษาสัญญาสังคมและความสงบเรียบร้อยตามเทศบัญญัติของ อปท. วางอยู่บนบรรทัดฐานทางทฤษฎีเดียวกับแนวคิด “สัญญาสังคม” ของ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) ที่เสนอว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายและอำนาจเด็ดขาดของรัฐ อธิปไตยคือสิ่งจำเป็นสูงสุดในการรักษาเสถียรภาพและระเบียบวินัย (Hobbes, 1651/1996) ทว่าผู้วิจัยขอวิพากษ์เชิงปรัชญาว่า ในพื้นที่ปฏิบัติการจริงของ อปท. การบังคับใช้กฎหมายอย่างแข็งที่ไร้ขอบเขตยืดหยุ่น กลับส่งผลให้เกิดความลักลั่นที่รุนแรง กล่าวคือ การเข้าไปลิตรอนสิทธิในการยังชีพขั้นพื้นฐานของกลุ่มผู้เปราะบางและผู้ค้าขายหาบเร่แผงลอย กลับเป็นการผลักดันพลเมืองระดับล่างเหล่านั้นให้ย้อนกลับไปเผชิญหน้ากับความหิวโหยและความกลัวอันเกิดจากเงื้อมมือของสถาบันอำนาจรัฐเสียเอง ซึ่งเป็นภาวะป่าเถื่อนและไร้ความมั่นคงไม่ต่างจาก “สภาวะธรรมชาติ” (State of Nature) ที่ฮอบส์พยายามหลีกเลี่ยง การเดินตามเส้นทางหน้าที่นิยมเชิงสัญญาสังคมแบบเคร่งครัดจึงสร้างสภาวะหน้าซื่อใจคดเชิงสถาบัน (Institutional Hypocrisy) ที่กลไกรัฐกลายเป็นผู้ผลิตซ้ำความรุนแรงเชิงโครงสร้างอย่างมีนัยสำคัญ

อรรถประโยชน์เชิงสถานการณ์และความเป็นกันชนทางนโยบาย (Situational Utility and the Policy Buffer)

ในระนาบที่ตรงกันข้าม ปฏิบัติการผ่อนปรนและการเจรจาต่อรองของพนักงานเทศกิจในพื้นที่ บรรจบกับกรอบคิดประโยชน์นิยมเชิงผลลัพธ์ (Utilitarianism) ของ จอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill) ที่ได้แย้งว่า ความชอบธรรมของกฎหมายและอำนาจรัฐ ต้องประเมินจากประสิทธิภาพในการจำกัดความทุกข์ทรมานและผลิตอรรถประโยชน์สุทธิทางเศรษฐกิจของสังคม (Mill, 1861/2001) การละเว้นความเข้มงวดและการกำหนด “ช่วงเวลาผ่อนปรน” จึงมิใช่ความล้มเหลวในการปฏิบัติตามหลักนิติธรรม แต่เป็นการคำนวณประโยชน์ใช้สอยตามธรรมชาติเพื่อประคองความอยู่รอดทางชีวภาพของประชาชน และ

ป้องกันเสถียรภาพทางสังคมไม่ให้ระเบิดออกเป็นความขัดแย้งทางชนชั้น สอดรับกับคำอธิบายของ สุรเดช เดชอมร (Dechamorn, 2022) ที่ชี้ว่า พนักงานระดับล่างผู้เผชิญหน้ากับความแน่นคั้นของพลเมืองมักพยายามแสวงหาจริยศาสตร์ทางเลือกเพื่อทำหน้าที่เป็น “กันชนทางนโยบาย” (Policy Buffer) ปรับประสานกฎเกณฑ์ของรัฐให้ยังคงหลงเหลือพื้นที่สำหรับมนุษยธรรมเชิงโครงสร้าง

มัชฌิมาปฏิปาทากับดุลยภาพแห่งกรุณาธรรมเชิงกลยุทธ์ (Majjhima-patipada and the Equilibrium of Strategic Compassion)

ความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ระหว่างสัญญาสังคมแบบฮอบส์ที่แข็งกร้าวและประโยชน์นิยมที่สัมพันธ์ไร้ขอบเขต ประสานรับกับทางออกเชิงญาณวิทยาในงานเขียนของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (สมณศักดิ์ในขณะนั้น ปัจจุบันได้รับการสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์เป็น สมเด็จพระพุทธิโชธาจารย์) ที่นำเสนอสะพานเชื่อมทางจริยศาสตร์ผ่านหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” (ทางสายกลาง) เพื่อหาดุลยภาพที่เหมาะสมที่สุดระหว่าง “ความแข็งกร้าวของการบังคับใช้กฎหมาย” (Hobbesian Rigidity) กับ “การปล่อยปละละเลยจนไร้ระเบียบ” (Anarchic Law Evasion) (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

การปรับใช้ทางสายกลางในระดับนโยบายต้องขับเคลื่อนด้วยมโนทัศน์ “กรุณาธรรมเชิงกลยุทธ์” (Strategic Compassion) ซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งปัญญาและการรักษาประโยชน์ส่วนรวมตามหลักมหากรุณาธรรมในพุทธปรัชญา การแทรกแซงทางจริยธรรมนี้ช่วยเปลี่ยนผ่านดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่จากการทำตามตัวอักษรที่ปราศจากจิตวิญาณไปสู่การสร้างพื้นที่จัดระเบียบที่เคารพเสรีภาพและการสืบสอบด้วยปัญญาตามแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เพื่อให้จริยธรรมทำหน้าที่เป็นเครื่องมือจัดการประสบการณ์วิกฤตของสังคมไทยได้อย่างสง่างามและยั่งยืน (Dewey, 1938)

โดยสรุป การอภิปรายผลในส่วนนี้ยืนยันว่า ความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ในการจัดการพื้นที่ อปท. มีอาจแก้ไขได้ด้วยตรรกะแบบแยกส่วน (Binary Logic) การรักษากฎหมายอย่างเคร่งครัดโดยขาดมนุษยธรรม ย่อมทำลายความชอบธรรมเชิงระบบของรัฐเอง การประยุกต์ใช้มัชฌิมาปฏิปทาและกรุณาธรรมเชิงกลยุทธ์จึงมิใช่เพียงเรื่องการผ่อน

ปรนตามอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว แต่คือการสถาปนา “ระเบียบจริยธรรมเชิงสถานการณ์วิกฤต” (Crisis-Situational Ethical Order) ที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นระบบในระดับนโยบายของรัฐร่วมสมัยเพื่อธำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้เชิงทฤษฎีที่สถาปนาขึ้นจากงานวิจัยชิ้นนี้ มิใช่เพียงเครื่องมือประนีประนอมในระนาบธุรการของรัฐส่วนท้องถิ่น หากแต่คือการนำเสนอนวัตกรรมเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Innovation) ที่ก้าวข้ามข้อจำกัดของระบบคิดแบบแยกส่วน (Binary Logic) ไปสู่ระบบคิดที่มีความยืดหยุ่นและบูรณาการเชิงทวิภาค ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์แผนภูมิสถาปัตยกรรมเชิงมโนทัศน์เพื่อแสดงให้เห็นถึงกลไกการตัดสินใจทางเลือกใหม่ภายใต้สภาวะวิกฤต ดังแสดงในภาพที่ 1

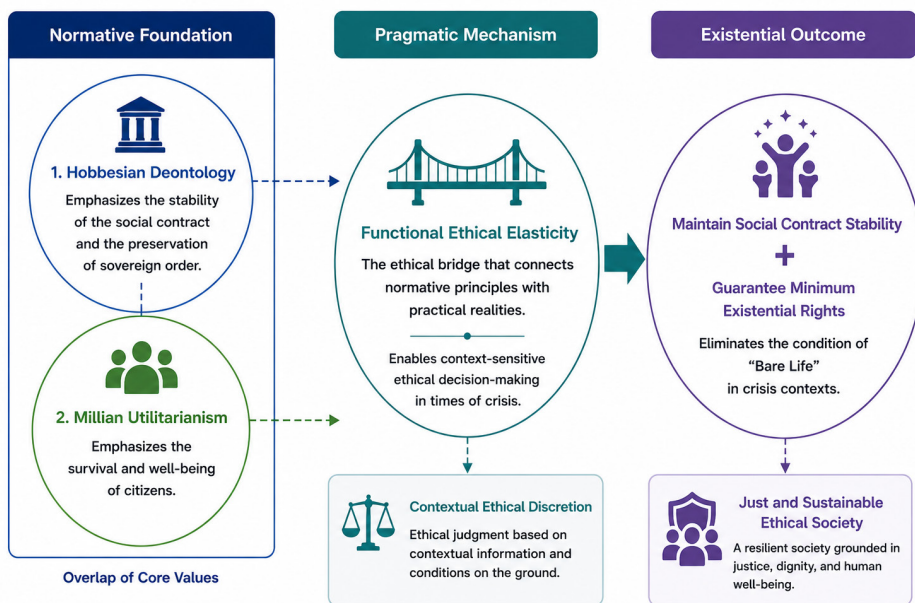

Figure 1: The Integrated Value Chain of Functional Ethical Elasticity

คำอธิบายภาพ โครงสร้างแผนภูมิ

1. **ฐานรากเชิงบรรทัดฐาน (Normative Foundation):** การซ้อนทับกันระหว่างหน้าที่นิยมแบบฮอบส์ (Hobbesian Deontology) ที่เน้นเสถียรภาพสัญญาสังคม กับประโยชน์นิยมแบบมิลล์ (Millian Utilitarianism) ที่เน้นการคงอยู่ทางชีวภาพของพลเมือง

2. **กลไกการปรับประสาน (Pragmatic Mechanism):** จุดกึ่งกลางที่ทำหน้าที่เป็น “สะพานเชื่อมทางจริยศาสตร์” ด้วยมโนทัศน์ “การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่” (Functional Ethical Elasticity)

3. **เป้าหมายผลลัพธ์ (Existential Outcome):** การอนุรักษ์ความมั่นคงของสัญญาสังคมควบคู่ไปกับการประกันสิทธิขั้นต่ำเชิงภววิทยาของมนุษย์ เพื่อสลายสถานะ “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) ในพื้นที่วิกฤต

จากการสังเคราะห์แผนภูมิข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าความไม่ลงรอยกันเชิงจริยศาสตร์ในระดับปฏิบัติการ สามารถแก้ไขได้ด้วยการปรับเปลี่ยนวิธีวิทยาการใช้ดุลยพินิจของพนักงานรัฐอย่างเป็นระบบ ในระนาบดั้งเดิม หน้าที่นิยมแบบฮอบส์กำหนดให้ผู้ปฏิบัติงานรักษากฎหมายอย่างแข็งทื่อโดยปราศจากความยืดหยุ่น (Zero Elasticity) ซึ่งมักนำไปสู่ภาวะล่มสลายของมนุษยธรรมในพื้นที่จริง ขณะที่ประโยชน์นิยมของมิลล์ให้อำนาจในการผ่อนปรนแก่ปัจเจกบุคคลอย่างสูงสุดตามสถานการณ์ ทว่ากลับเสี่ยงต่อการนำไปสู่ภาวะไม่มีกรอบควบคุมและเปิดช่องทางให้เกิดการทุจริตเชิงโครงสร้าง (Hobbes, 1651/1996; Mill, 1861/2001)

มโนทัศน์ “การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่” (Functional Ethical Elasticity) จึงอุบัติขึ้นในฐานะนวัตกรรมทางจริยศาสตร์ที่ปรับประสานจุดเด่นของทั้งสองระบบคิดอย่างมีระเบียบ โดยกำหนดให้ “หน้าที่นิยม” ทำหน้าที่เป็นเพดานขั้นต่ำเชิงนโยบายเพื่อป้องกันเสถียรภาพของสัญญาสังคม และใช้ “ประโยชน์นิยม” ขับเคลื่อนเชิงยุทธวิธีเพื่อโอบอุ้มทางรอดของประชากรฐานราก การยืดหยุ่นเชิงหน้าที่นี้จึงมิใช่ความหย่อนยานส่วนบุคคล แต่คือการทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือทางปัญญา” ตามแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่เน้นการวิเคราะห์เหตุและผลกระทบตามสถานการณ์จริงเพื่อนำพาสังคมผ่านพ้นวิกฤตการณ์โดยไม่สูญเสียความชอบธรรมทางศีลธรรม (Dewey, 1938; Rawls, 1999)

โดยสรุป การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างจริยธรรมไปสู่ “การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่” มิใช่เรื่องของการทำลายหลักนิติธรรมเพื่อเอาตัวรอดไปวันๆ แต่คือปฏิบัติการเชิงสัญญาในการสถาปนา “พลเมืองจริยธรรม” (Ethical Citizen) ที่กล้าเผชิญหน้ากับความจริงอันเปราะบางของชีวิต การบูรณาการนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า เสถียรภาพของรัฐอธิปไตยจะมีความยั่งยืนและได้รับความศรัทธาเชิงระบบ (Systemic Trust) ก็ต่อเมื่อกลไกของรัฐทำงานสอดคล้องไปกับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่โอบรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามครรลองที่แท้จริง

สรุป

การวิเคราะห์ความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานรัฐส่วนท้องถิ่น เผยให้เห็นรอยร้าวเชิงลึกในปรัชญาการเมืองและรัฐประศาสนศาสตร์ร่วมสมัย สัญญาสังคมแบบฮอบส์ซึ่งเน้นความแน่นอนและเด็ดขาดของกฎระเบียบในฐานะคุณค่าเด็ดขาด (Absolute Value) กำลังเผชิญหน้ากับการวิพากษ์เชิงโครงสร้างจากระบบจริยศาสตร์ประโยชน์นิยมของมิลล์ ซึ่งประเมินค่าของระเบียบสังคมจากความผาสุกและการประคองชีวิตเชิงภววิทยาของปัจเจกชนในระดับล่างสุดของสังคม (Hobbes, 1651/1996; Mill, 1861/2001)

การบังคับใช้กฎหมายกับกลุ่มประชากรนอกระบบเศรษฐกิจมิใช่เรื่องทางศีลธรรมแบบคู่ขนานระหว่าง “ความถูกต้องกับความผิดบาป” (Binary of Right and Wrong) ว่าเป็นการเผชิญหน้ากันของระนาบคุณค่าทางจริยศาสตร์สองขั้ว ได้แก่ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสถาบันส่วนรวม กับสิทธิในการยังชีพทางกายภาพของประชาชน ปฏิบัติการของพนักงานในระดับท้องถิ่นที่สะท้อนถึงการปรับประนีประนอมในหลายมิติ บ่งชี้ว่าประธานเชิงจริยธรรม (Ethical Subjectivity) ของมนุษย์มีอาจถูกแซ่แซ้งหรือจำกัดไว้อยู่ในกรอบกระดาดแห่งกฎหมายวิธีพิจารณาความได้ทั้งหมด (Foucault, 1977; Levinas, 1969)

ท้ายที่สุด บทความวิชาการฉบับนี้ขอยืนยันว่า ทางออกของความขัดแย้งจริยศาสตร์ดังกล่าว มิใช่การสร้างความเข้มงวดเชิงบังคับใช้เพื่อบรรลุดมคติของสัญญาสังคมอย่างไร้ขอบเขตยืดหยุ่น และมีใช้การปล่อยปละละเลยกฎหมายเพื่อตอบสนองต่อตรรกะประโยชน์นิยมเชิงสถานการณ์อย่างสะเปะสะปะ หากแต่เป็นการสร้างพื้นที่พ่อนปรนเชิงจริยศาสตร์ผ่านการปรับใช้แนวทางสายกลาง (Majjhima-patipada) เพื่อหาดุลยภาพ

ที่เหมาะสมที่สุดระหว่างความแข็งแกร่งและการละเว้นกฎหมาย โดยผ่านนวัตกรรม “การยืดหยุ่นเชิงจริยศาสตร์เชิงหน้าที่” (Functional Ethical Elasticity) ที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการและเป็นระบบในระดับนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน เพื่อให้การบริหารงานราชการตั้งอยู่บนฐานของธรรมาภิบาลและมนุษยธรรมอย่างยั่งยืน (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations)

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเป็นแกนกลางร่วมกับรัฐส่วนกลางในการตรากฎหมายหรือเทศบัญญัติที่ระบุกรอบเวลาและเขตพื้นที่ผ่อนปรนกิจกรรมทางเศรษฐกิจฐานรากอย่างชัดเจน โดยปรับจากการมองประชาชนหาบเร่แผงลอยในฐานะ “ผู้กระทำความผิดทางกฎหมาย” มาเป็น “หุ้นส่วนร่วมทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” เพื่อแปรเปลี่ยนดุลยพินิจที่ไม่เป็นทางการของเจ้าหน้าที่รัฐให้กลายเป็นกรอบปฏิบัติการที่มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ โดยปราศจากการเรียกรับผลประโยชน์ทับซ้อน (เช่น การเรียกรับส่วยสตึกเกอร์หรือการรับสินบนที่ไม่เป็นทางการ) เพื่อป้องกันการทุจริตเชิงโครงสร้างในระบบราชการไทย

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา (Philosophical Research Recommendations)

เพื่อขยายพรมแดนความรู้ในทางทฤษฎี ข้อเสนอแนะสำหรับการค้นคว้าเชิงปรัชญามีดังนี้

ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเพิ่มระหว่างแนวคิดสัญญาสังคมตะวันตกกับหลักจริยศาสตร์พุทธธรรมเชิงลึก เช่น การปรับใช้แนวทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) หรือจรรยาบรรณแห่งความกรุณา (Karuna Ethic) ในฐานะรากฐานคิดรองรับวิถีปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะการขยายความอธิบายเรื่องการใช้ทางสายกลางเพื่อหาจุดลุลยภาพที่เหมาะสมระหว่างความแข็งแกร่งและการละเว้นกฎหมาย เพื่อแสวงหาความสอดคล้องระหว่างอุดมทัศน์ทางกฎหมายสากลกับประเพณีทางศีลธรรมท้องถิ่น

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป (Recommendations for Future Research)

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งต่อไปควรขยายขนาดประชากรและกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล โดยเปิดพื้นที่การรับฟังความคิดเห็นจากเครือข่ายภาคประชาสังคมและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะทั่วไป เพื่อรวบรวมมุมมองหลายมิติและทำแบบจำลองความสุขเชิงปริมาณร่วมกับสมการวิเคราะห์ความพึงพอใจ เพื่อหาพรมแดนพื้นที่และช่วงเวลาที่เหมาะสมสูงสุดในการจัดสรรอรรถประโยชน์แก่กลุ่มคนทุกฝ่าย

References

- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life* (D. Heller-Roazen, Trans.). Stanford University Press.
- Areesomboon, S. (2022). Spatial politics and institutional architecture: Mapping power in Thai government offices. *Journal of Social Architecture*, 18(4), 145-160.
- Chaichana, P. (2023). *Economic survival and local administration: The informal dynamics of street vendors in urban Thailand*. Academic Press.
- Dechamorn, S. (2022). Ethical dilemmas in local public administration: Operational conflicts between law and human suffering. *Journal of Local Governance Studies*, 15(2), 112-128.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3-7.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books. (Original work published 1977).
- Frankfurt, H. G. (1971). Freedom of the will and the concept of a person. *Journal of Philosophy*, 68(1), 5-20.

- Han, B.-C. (2015). *The transparency society* (E. Butler, Trans.). Stanford Briefs.
- Hobbes, T. (1996). *Leviathan* (R. Tuck, Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1651).
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (A. Lingis, Trans.). Duquesne University Press.
- Maneerat, A. (2024). Constructing the ideal bureaucrat: Training camps, spatial discipline, and ideological conformity. *Public Administration Quarterly*, 30(2), 201–218.
- Mill, J. S. (2001). *Utilitarianism*. Electric Book Company. (Original work published 1861).
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The expanded and revised edition* [In Thai]. Buddhadhamma Foundation.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Revised ed.). Belknap Press.

ชีวการเมืองดิจิทัลและกลไกสอดส่องของรัฐสมัยใหม่:
การวิเคราะห์เชิงปรัชญาการเมืองต่อระบบการประเมินพลเมือง
ด้วยข้อมูลขนาดใหญ่
Digital Biopolitics and Modern State Surveillance Mechanisms:
A Political Philosophical Analysis of Big Data
Citizen Evaluation Systems

กชกร แก้วประดิษฐ์

Kotchakorn Kaewpradit

ผู้บริหารและผู้จัดการด้านการเงินและทรัพยากรบุคคลของ บริษัทเซโนออปติกส์ จำกัด
Managing Director and Finance controller and Human Resources Xenoptics Limited

Corresponding Author, E-mail: kotchykaew@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อสัญญาวิทยาเชิงโครงสร้างของระบบการประเมินและจัดอันดับพฤติกรรมพลเมืองด้วยเทคโนโลยีข้อมูลขนาดใหญ่ของรัฐร่วมสมัย และ 2) เพื่อพัฒนามโนทัศน์ชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูลในฐานะกรอบทฤษฎีอธิบายพลวัตอำนาจสอดส่องร่วมสมัย การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการทบทวนวรรณกรรมเชิงลึกร่วมกับการวิเคราะห์เชิงตรรกะและสัญญาวิทยาเชิงวิพากษ์ ผลการวิจัยพบว่า อำนาจรัฐในปัจจุบันก้าวข้ามการควบคุมทางกายภาพของสถาบันปิดแบบเดิม แต่แผ่ขยายอภิมานผ่านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่เข้าควบคุมร่างกายและจิตสำนึกของมนุษย์ในระดับอนุภาค ระบบประเมินพฤติกรรมทำหน้าที่ควบคุมพลเมืองในระดับรหัสผ่านทางสังคมและคัดแยกสิทธิตามเกณฑ์การยอมรับกฎเกณฑ์ ส่งผลให้พลเมืองสูญเสียเจตจำนงเสรีและเผชิญภาวะจำยอมเชิงชีวภาพโดยไม่รู้ตัวอันเนื่องมาจากการลิดรอนสิทธิเชิงภววิทยาอย่างเงียบงัน ข้อค้นพบเชิงทฤษฎีจากการศึกษานี้นำเสนอโมโน

ทัศน์ชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูลเพื่อขยายพรมแดนความเข้าใจเชิงวิพากษ์ต่อนวัตกรรมสอดส่องของรัฐ และเสนอข้อคิดเห็นเชิงนโยบายเพื่อสถาปนาอธิปไตยเหนือข้อมูลส่วนบุคคลของพลเมืองไทยท่ามกลางความท้าทายของเทคโนโลยีในศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ชีวการเมือง, สังคมแห่งการควบคุม, ข้อมูลขนาดใหญ่, การควบคุมในระดับอนุภาค, ชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูล

Abstract

This research article aims to: 1) critically analyze the structural semiotics of big data-driven citizen evaluation and social credit scoring systems in the contemporary state; and 2) develop the conceptual framework of “informational molecular biopower” to explain the dynamics of modern surveillance. Utilizing a qualitative research methodology based on systematic literature analysis, logical critique, and critical semiotics, the findings reveal that state power no longer relies on physical incarceration within total institutions. Instead, it governs through digital infrastructures that infiltrate and regulate human bodies and consciousness at a molecular scale. These evaluation systems utilize coded access to classify individuals based on systemic compliance, leading to involuntary subjugation and a silent erosion of individual free will due to the destruction of ontological rights. To expand our critical understanding of modern state surveillance, this study conceptualizes “informational molecular biopower” as a theoretical tool and offers policy recommendations to establish digital data sovereignty for citizens in the twenty-first century.

Keywords: Biopolitics, Societies of Control, Big Data, Molecular Control, Informational Molecular Biopower

บทนำ

ปฏิบัติการของรัฐสมัยใหม่ในการระบุตัวตนและจัดสรรสิทธิความเป็นพลเมืองมิได้อาศัยเครื่องมือตรวจตราทางกายภาพแบบสัจนิยม (Conventional Surveillance) อีกต่อไป ทว่าแฝงตัวอยู่ในฐานข้อมูลดิจิทัลและเทคโนโลยีข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ที่แผ่ระว่างพฤติกรรมของพลเมืองในทุกขณะจิต ระบบจัดอันดับและคะแนนความประพฤติทางสังคม (Social Credit Scoring) ทำหน้าที่คัดแยกพฤติกรรมโดยใช้ระเบียบรหัสทางตัวเลข ซึ่งสร้างผลกระทบต่อสิทธิเชิงภววิทยา (Ontological Rights) และสิทธิรอนความสามารถในการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคลอย่างเจียบงัน สอดรับกับข้อวิพากษ์ของ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) ที่ว่าระบบเครือข่ายดิจิทัลได้แปรสภาพสังคมไปสู่ “สังคมแห่งความโปร่งใส” (Transparency Society) ที่อำนาจรัฐใช้ระบบประเมินเชิงข้อมูลเป็นเครื่องมือควบคุมความสอดคล้องกลมกลืนเชิงระบบโดยไม่มีความจำเป็นต้องใช้ความรุนแรงทางกายภาพ (Han, 2015)

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเคลื่อนตัวของระบบบริหารปกครองไปสู่ระบอบดิจิทัล นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของการควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ ปิยบุตร อภิสมบูรณ์ (Piyabutr Apisomboon) เสนอข้อสังเกตว่า ระบบการปกครองร่วมสมัยได้เปลี่ยนผ่านสถาปัตยกรรมทางกายภาพในการตรวจตราประชาชนไปสู่การบันทึกรอยเท้าดิจิทัล (Digital Footprints) ซึ่งทำหน้าที่จำกัดสิทธิ์และอภิบาลคุณค่าของความเป็นพลเมืองอย่างไร้ขอบเขตภายใต้ต้นนโยบายรัฐสอดส่องแบบร่วมสมัย (Apisomboon, 2022, p. 145) การบังคับใช้ระบบให้คะแนนจรรยาบรรณพลเมืองดังกล่าว ไม่ได้ดำเนินไปเพื่อเป้าหมายทางจริยธรรมของปัจเจกบุคคล หากแต่เป็นปฏิบัติการสะท้อนอำนาจนำ (Hegemony) ของรัฐอธิปไตยในการจำแนกความจงรักภักดีเชิงรหัส ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ จอร์โจ อาแกมเบน (Giorgio Agamben) เรื่องการสถาปนา “ภาวะยกเว้น” (State of Exception) ที่ความอยู่รอดและสิทธิพื้นฐานของพลเมืองถูกลดทอนลงเหลือเพียง “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) ที่รัฐสามารถตรวจสอบและจัดการได้ในระนาบข้อมูลส่วนบุคคล (Agamben, 1998)

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีควบคุมระเบียบนี้ มีรากเหง้ามาจากการจัดการร่างกายของประชากรในยุคอุตสาหกรรม มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ได้เสนอว่า ชีวิต

อำนาจ (Biopower) และชีวการเมือง (Biopolitics) คือเทคโนโลยีของอำนาจที่ไม่ได้มุ่งหวังเพียงแค่การประหารชีวิตในระบบจารีต แต่ทำหน้าที่จัดระเบียบร่างกาย อภิบาลอัตราชีพจร และควบคุมประชากรให้อยู่ในระเบียบแบบแผนของผลผลิตทางอรรถประโยชน์ เพื่อให้ร่างกายของมนุษย์กลายเป็นร่างกายที่ว่างง่าย (Docile Bodies) เพื่อประโยชน์เชิงนโยบายของรัฐ (Foucault, 1978/1990, p. 139) ทว่า รัฐดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 ได้ก้าวข้ามการคุมขังทางกายภาพ และเปลี่ยนผ่านกระบวนการจัดสรรคุณค่าไปสู่มิติข้อมูลส่วนบุคคลในระดับอนุภาค (Molecular Control) ผ่านเครื่องมือนิยมทางญาณวิทยาของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่มองว่าความจริงและจริยธรรมของรัฐต้องถูกประเมินในฐานะเครื่องมือจัดการประสบการณ์ทางสังคม (Dewey, 1938) และแปรเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) วิพากษ์ว่าเป็น “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ที่อำนาจทำงานผ่านรหัสผ่านและการจำแนกสิทธิ์เชิงปริมาณ (Deleuze, 1992, p. 6)

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อสัญญาวิทยาเชิงโครงสร้างของระบบการให้คะแนนพลเมืองด้วยเทคโนโลยีข้อมูลขนาดใหญ่
- 2) เพื่อพัฒนารอบรมโนทัศน์ “ชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูล” (informational molecular biopower) ในฐานะกรอบทฤษฎีอธิบายพลวัตอำนาจสอดส่องร่วมสมัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อระบบการสอดส่องด้วยข้อมูลขนาดใหญ่ จำต้องพึ่งพิงระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่เอื้อต่อการวิเคราะห์เชิงสัญญาและการวิพากษ์ปรัชญาอย่างเข้มข้น ดำเนินกระบวนการวิจัยผ่านระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์วิพากษ์เชิงปรัชญา (Philosophical Critique) และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงทฤษฎี (Conceptual and Theoretical Analysis) โดยนำ “ทฤษฎีการสืบสอบ” (Theory of Inquiry) ของ จอห์น ดิวอี้ (Dewey, 1938) มาเป็นแนวทางในการถอดรหัสและทดสอบโครงสร้างความคิด โดยมีขั้นตอนปฏิบัติดังนี้

1. การทบทวนเอกสารเชิงทฤษฎี (Theoretical Literature Review): ศึกษาแก่นหลักเชิงปรัชญาของฟูโกต์ว่าด้วยชีวการเมือง และบทความของเดอเลอซว่าด้วยสังคมแห่งการควบคุม ร่วมกับเอกสารนโยบายระบบการให้คะแนนพลเมือง (Social Credit Systems) ในระดับสากล

2. การวิเคราะห์เชิงสัญวิทยาเชิงวิพากษ์ (Critical Semiotic Analysis): ดำเนินการวิเคราะห์รหัสข้อมูลและตัวชี้วัดที่ใช้ประเมินพฤติกรรมพลเมือง เพื่อตรวจสอบว่าระบบได้แปลงคุณค่าทางจริยธรรมให้กลายเป็นเครื่องมือควบคุมความว่าง่ายเชิงระบบได้อย่างไร

3. การวิเคราะห์เชิงตรรกะเพื่อพัฒนามโนทัศน์ (Logical Conceptualization): สังเคราะห์จุดต่างและจุดร่วมระหว่างทฤษฎีชีวการเมืองและสังคมแห่งการควบคุม เพื่อพัฒนามโนทัศน์ใหม่รองรับการปกป้องเสรีภาพพลเมืองดิจิทัล

ผลการวิจัย

กระบวนการสืบค้นข้อมูลและการวิเคราะห์เชิงปรัชญาการเมืองประยุกต์ เผยให้เห็นพลวัตความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในเทคโนโลยีการใช้อำนาจของรัฐสมัยใหม่ (Modern State Power) ซึ่งได้แปรสภาพจากการจำกัดเสรีภาพทางกายภาพในสถาบันปิดแบบเดิม ไปสู่การสถาปนาระบบควบคุมที่แนบเนียนและซึมลึกผ่านอภิมหาข้อมูล (Big Data) ผู้วิจัยมุ่งใช้เลนส์ของทฤษฎีวิพากษ์และสัญวิทยาเชิงวิพากษ์เพื่อขุดค้น (Excavate) รอยร้าวเชิงญาณวิทยาที่รัฐใช้การบงการปัจเจกบุคคล โดยผลการวิเคราะห์ข้อค้นพบเชิงทฤษฎีจำแนกออกเป็น 3 ระนาบหลักดังต่อไปนี้

1. การสลายตัวของสถาบันปิด: โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลในฐานะคุกไร้กำแพง (Decay of Total Institution: Digital Infrastructure as a Prison Without Walls)

ผลการวิจัยในระนาบแรกพบว่า รัฐสอดส่องสมัยใหม่ได้ลดบทบาทของการคุมขังทางกายภาพในฐานะกลไกควบคุมหลัก ทว่าหันมาอาศัยเทคโนโลยีการสลับสัญญาณเชิงพื้นที่ (Spatial Semiotics) โดยแปรสภาพอาคารและค่ายฝึกแบบเดิมให้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล เช่น ระบบกล้องวงจรปิดตรวจจับใบหน้าอัจฉริยะ และการบันทึกประวัติกิจกรรมบนโลกออนไลน์ ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ซิมูลาครัม”

(Simulacrum) ของฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) ที่ชี้ว่าระบบดิจิทัลสามารถจำลองการควบคุมที่ไม่มีการกักขังทางกายภาพจริง แต่ให้ผลลัพธ์ในการจำยอมที่สมบูรณ์แบบยิ่งกว่า (Baudrillard, 1981)

สภาวะนี้สร้างความโปร่งใสปลอมที่เอื้อต่อการตรวจตรา ซึ่ง บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เรียกว่า “สังคมแห่งความโปร่งใส” (Transparency Society) ที่การมองเห็นรอบทิศทางมิได้นำไปสู่เสรีภาพ แต่กลายเป็นเทคโนโลยีสอดส่องที่บีบบังคับให้พลเมืองต้องจัดระเบียบพฤติกรรมของตนเองเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกตราหน้าว่านอกรีต (Han, 2015) พลเมืองยอมตามระเบียบไม่ใช่เพราะกลัวซึ่งกรงเหล็ก แต่เป็นเพราะตระหนักว่าตนเองดำรงอยู่ในสเปซดิจิทัลที่สว่างไสวไร้จุดอับสายตาตลอด 24 ชั่วโมง

2. การควบคุมระดับอนุภาค (Molecular Control) และรหัสผ่านทางสังคม (Coded Access)

ในระนาบที่สอง การศึกษาพบการเคลื่อนตัวของกลไกอำนาจจาก “การจัดการประชากรกลุ่มใหญ่” (Mass Discipline) ไปสู่กระบวนการที่เรียกว่า “การควบคุมระดับอนุภาค” (Molecular Control) ผ่านระบบรหัสผ่านทางสังคม (Coded Access) โดยผู้ประเมินเชิงปริมาณจะจำแนกและย่อยสลายปัจเจกบุคคลให้กลายเป็นเพียง “หน่วยจำแนกเชิงข้อมูล” (Dividuals) สอดรับกับแนวคิด “สังคมแห่งการควบคุม” ของ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) ที่ชี้ว่ารัฐร่วมสมัยใช้ตัวเลขรหัสผ่านและการเข้าถึง (Coded Access) เป็นกำแพงดิจิทัลในการคัดแยกสิทธิของพลเมือง (Deleuze, 1992, p. 6)

การที่ผู้มีคะแนนจรรยาบรรณต่ำถูกจำกัดการทำธุรกรรมและการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะ สะท้อนถึงการทำงานของ “ฮาบิทัสใหม่” (Digital Habitus) ตามนัยของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ที่ระบบเครือข่ายดิจิทัลได้ประทับพิภพและสิทธิการดำรงอยู่ลงในรหัสผ่านทางสังคม (Bourdieu, 1990) ส่งผลให้การแบ่งแยกเชิงตัวเลขนี้ทำลายความสามัคคีเชิงชนชั้นและสกัดกั้นการก่อตัวของแรงต้านต่อรัฐอธิปไตยอย่างเป็นระบบ

3. ภาวะตั้งเครียดเชิงภาววิทยาและการแฝงตัวละเมิดเจตจำนงเสรี (Involuntary Subjugation of Free Will)

ข้อค้นพบในระนาบสุดท้ายเผยให้เห็นความย้อนแย้งเชิงจริยศาสตร์ที่แหลมคมที่สุด เมื่อเทคโนโลยีข้อมูลขนาดใหญ่สร้างภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ (Biological Inevita-

bility) บีบให้พลเมืองต้องสละเจตจำนงเสรี (Free Will) เพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ และการสัญจร พลเมืองยอมแสดงพฤติกรรมตาม “จริยธรรมจำลอง” (Simulated Ethics) เพียงเพื่อให้ผ่านเกณฑ์ประเมินเชิงสถิติของรัฐ ภาวะบีบคั้นนี้คือการลดทอนความเป็นมนุษย์ ให้เหลือเพียง “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) ตามทัศนะของ จอร์โจ อากัมเบน (Giorgio Agamben) ที่สิทธิอธิปไตยเหนือร่างกายถูกระงับและจับยึดด้วยเกณฑ์ข้อมูล (Agamben, 1998)

ปฏิบัติการของรัฐจึงสามารถแทรกแซงและควบคุมดุลยพินิจภายในของพลเมือง ได้โดยสมบูรณ์ผ่านรหัสข้อมูล ส่งผลให้ “เจตจำนงที่ตื่นรู้” (Awakened Will) ถูกทำลายลงอย่างเงียบงัน สอดคล้องกับพุทธจริยศาสตร์ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ที่ชี้ว่าศีลธรรมภายนอกที่เกิดจากความกลัวมิใช่คุณธรรมที่แท้จริง แต่คืออุปสรรคของการพัฒนาปัญญาภายในเพื่อความหลุดพ้นอันเป็นอิสระ (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

โดยสรุป ข้อค้นพบในระนาบผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ระบบประเมินพลเมืองด้วย ข้อมูลขนาดใหญ่และคะแนนความประพฤติ มิใช่เครื่องมือทางปกครองที่เป็นกลางในสเปซวิชาการ แต่คือ “เทคโนโลยีการบดขยี้เจตจำนง” ที่สลายความเป็นประธาน (Subjectivity) ของมนุษย์ให้กลายเป็นเพียงวัตถุข้อมูล (Data Objects) โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลได้แปรสภาพสังคมไปสู่ยุคที่ไร้ขอบเขต ซึ่งวิกฤตการณ์ทางญาณวิทยาและภววิทยาที่เกิดขึ้นนี้ จะถูกนำไปสู่วิเคราะห์และอภิปรายผลเชิงเปรียบเทียบในหัวข้อถัดไปเพื่อนำทางไปสู่การกอบกู้อธิปไตยเหนือชีวิตดิจิทัลของพลเมือง

การอภิปรายผล

การอภิปรายผลเชิงวิพากษ์ในส่วนนี้ มุ่งยกระดับข้อค้นพบเชิงประจักษ์เกี่ยวกับ ระบบประเมินพลเมืองด้วยข้อมูลขนาดใหญ่ขึ้นสู่ระนาบของการพิจารณาเชิงจริยศาสตร์ เปรียบเทียบ (Comparative Ethics) เพื่อสำรวจความล้มเหลวเชิงระบบของระบอบดิจิทัล และสถาปนาสะพานเชื่อมเชิงปัญญา (Intellectual Bridge) ที่สามารถกอบกู้อธิปไตยทาง ปัญญาของพลเมืองกลับคืนมาจากเทคโนโลยีสอดส่อง พลวัตการใช้อำนาจของรัฐร่วมสมัย มิใช่เรื่องของการจัดการข้อมูลเชิงเทคนิค แต่คือการทำสงครามในระดับภววิทยา (Ontological Warfare) เพื่อป้องกันการและจัดประเภทความเป็นมนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยขออภิปรายแยก ประเด็นเชิงวิพากษ์ดังต่อไปนี้

ชีวการเมืองดิจิทัลและการลิดรอนอธิปไตยเหนือร่างกาย (Digital Biopolitics and the Erasure of Bodily Sovereignty)

กระบวนการจัดระเบียบร่างกายและพลเมืองด้วยระบบคะแนนประพตยกรรมสะท้อนว่า รัฐร่วมสมัยสามารถพัฒนาเครื่องมือควบคุมประชากรที่มีประสิทธิภาพเหนือกว่าสถาบันปิดแบบดั้งเดิมอย่างเห็นได้ชัด ปฏิบัติการในระนาบนี้ สอดคล้องกับกรอบคิดชีวการเมือง (Biopolitics) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่อธิบายว่า อำนาจของรัฐมักเข้ามามีส่วนร่วมในการร่างกายของประชากรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของชาติ (Foucault, 1978/1990, p. 144) ซึ่งในระบบดิจิทัลปัจจุบัน ข้อมูลความประพตยกรรมของพลเมืองก็คือทรัพย์สินเชิงอรรถประโยชน์ที่รัฐนำมาใช้วิเคราะห์เพื่อรักษาเสถียรภาพเชิงอุดมการณ์

สภาวะจำยอมนี้ สอดรับกับข้อวิเคราะห์ของ อนันต์ อนันตโชค (Anan Anantachoke) ที่เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านรูปแบบการควบคุมของรัฐไทยไปสู่ระบบราชการดิจิทัล ไม่ได้ทำเพื่อประสิทธิภาพการบริการประชาชน แต่เป็นไปเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของส่วนกลางในการติดตามตรวจสอบและคัดกรองบุคคลผู้เห็นต่างออกจากระบบสิทธิประโยชน์ (Anantachoke, 2021, p. 112) การควบคุมทางกายภาพจึงถูกแทนที่ด้วย “สถาปัตยกรรมสอดส่องดิจิทัล” ที่แฝงตัวอยู่ในฐานข้อมูลและหล่อเลี้ยงชีวิตประจำวันของพลเมืองอย่างเงียบงัน

สังคมแห่งการควบคุมและการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์สู่จุดพิกัดรหัส (Societies of Control and the Reduction of Humanity to Data Points)

นอกจากนี้ ปฏิบัติการจำแนกพลเมืองในระดับอนุภาคด้วยรหัสผ่านทางสังคม (Coded Access) ตอกย้ำทัศนะเรื่องสังคมแห่งการควบคุม (Societies of Control) ของ จิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) ที่ชี้ให้เห็นว่าระบบคิดแบบเดิมที่ยึดมั่นในสิทธิความเป็นปัจเจกบุคคลที่มีเหตุผลเป็นอิสระ ได้ล่มสลายลงแล้วในยุคดิจิทัล (Deleuze, 1992, p. 6) เมื่อรหัสข้อมูลกลายเป็นเครื่องมือกำหนดสิทธิในการเข้าถึงพื้นที่และการดำรงชีวิตเสรีภาพของเจตจำนงเสรีจึงสลายตัวลง

สภาวะกลักลั่นนี้ ประสานรับกับกรอบคิดเชิงวิพากษ์ของ สุรสิทธิ์ ปิยะวารี (Surasit Piyawaree) ที่ระบุว่า รัฐบาลดิจิทัล (Digital Governmentality) ได้เปลี่ยนผ่านสถานะพลเมืองจาก “ผู้มีสิทธิปกครองตนเอง” ให้กลายเป็นเพียง “วัตถุข้อมูล” (Data

Object) ที่คอยบ่อนค่าการยอมจำนนทางจริยธรรมให้แก่โปรแกรมตรวจตราของรัฐอยู่ตลอดเวลา เพื่อแลกกับความอยู่รอดทางชีวภาพ (Piyawaree, 2023, p. 55)

การก้าวพ้นวิกฤตอัตลักษณ์ดิจิทัลด้วยหลักอนัตตาและวิมุตติ (Transcending Digital Identity via Anattā and Vimutti)

วิกฤตการณ์การลิดรอนสิทธิเชิงภววิทยาผ่านรหัสผ่านทางสังคมนี้ พบบรรทัดฐานทางทฤษฎีที่สอดคล้องกับการเสนอสะพานเชื่อมทางจริยศาสตร์ผ่านหลักพุทธปรัชญาเรื่อง “อนัตตา” (Anattā) และ “วิมุตติ” (Vimutti) ในงานเขียนของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ตัวตนดิจิทัลหรือ “คะแนนความประพฤติ” ที่รัฐสถาปนาขึ้น แท้จริงแล้วเป็นเพียงอัตลักษณ์สมมุติ (Simulated Self) ที่ปราศจากแก่นสารที่แท้จริง การเข้าถึงความจริงในระดับ อนัตตา (Anattā) หรือความไม่มีตัวตนที่ถูกจำกัด จะช่วยให้พลเมืองสามารถรื้อสร้าง (Deconstruct) มายาการของตัวตนเชิงข้อมูลที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อครอบงำจิตสำนึก (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

กระบวนการนี้เป็นกุญแจสำคัญในการบรรลุถึง **วิมุตติ (Vimutti)** หรือความเป็นอิสระหลุดพ้นจากกรงขังของเทคโนโลยีสอดส่อง ซึ่งมีใช้การหนีออกจากโลกประจักษ์แต่คือการสถาปนาอธิปไตยทางปัญญาเหนือข้อมูลส่วนบุคคลเพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของระบบประเมินเชิงตัวเลข การผสานพุทธปรัชญาเชิงลึกนี้จึงช่วยเพิ่มมิติความลุ่มลึกในการวิพากษ์นวัตกรรมอำนาจของรัฐ และสร้างคำอธิบายทางปรัชญาที่มีรากฐานวัฒนธรรมมารองรับการปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในระดับสากล

โดยสรุป การอภิปรายผลในครั้งนี้นำเสนอให้เห็นว่า ระบบประเมินพลเมืองด้วยคะแนนพฤติกรรมมิใช่เครื่องมือทางปกครองที่เป็นกลาง แต่คือสมรภูมิทางภววิทยาที่รัฐใช้ลดทอนเสรีภาพของมนุษย์ การกอบกู้เสรีภาพของพลเมืองดิจิทัลมีอาจบรรลุได้ด้วยกลไกทางเทคโนโลยีเชิงปริมาณ แต่ต้องอาศัยการรื้อสร้างอัตลักษณ์เชิงข้อมูลผ่านการตระหนักรู้ในหลักอนัตตาเพื่อบรรลุถึงวิมุตติทางปัญญา อันเป็นหนทางเพียงหนึ่งเดียวในการสลایอำนาจนำของรัฐสอดส่องและสถาปนาอธิปไตยเหนือชีวิตดิจิทัลของมนุษย์อย่างแท้จริง

องค์ความรู้จากการวิจัย

ผลผลิตทางทฤษฎีที่สถาปนาขึ้นจากงานวิจัยนี้ มิใช่เพียงข้อตกลงทางธุรการของรัฐดิจิทัล แต่คือการนำเสนอนวัตกรรมเชิงมนทัศน์ (Conceptual Innovation) ที่ก้าว

ข้ามขีดจำกัดของทฤษฎีเชิงเดี่ยวร่วมสมัย ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์แผนภูมิสถาปัตยกรรมเชิงมโนทัศน์เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของการใช้อำนาจรัฐที่เปลี่ยนผ่านจากระเบียบจารีตสู่ระบอบดิจิทัลไร้กำแพง ดังแสดงในภาพที่ 1

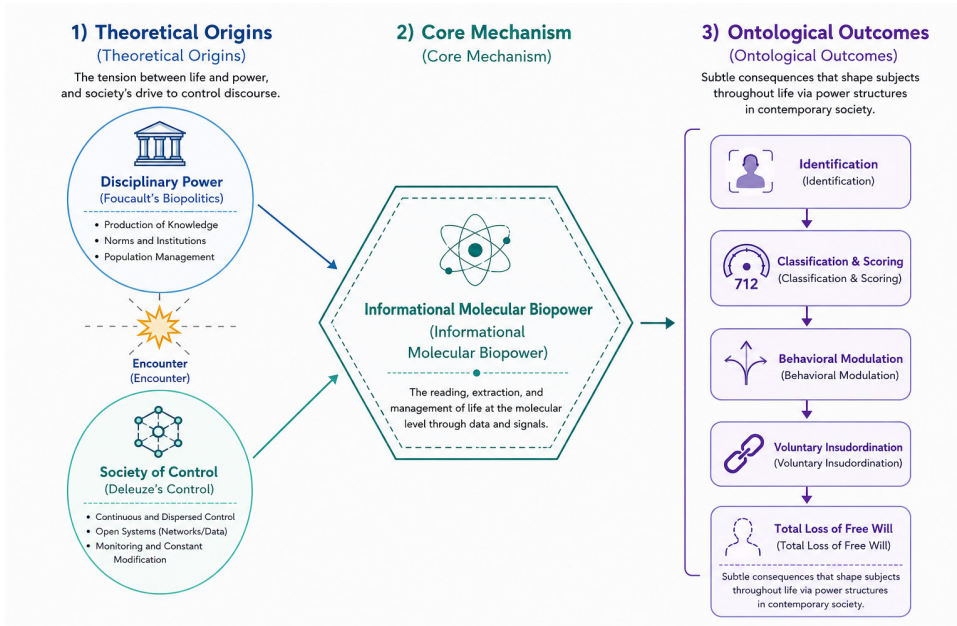

Figure 1: The Integrated Framework of Informational Molecular Biopower

คำอธิบายภาพ โครงสร้างแผนภูมิ

1) ต้นทางทฤษฎี (Theoretical Origins): การปะทะกันระหว่างชีวการเมืองดั้งเดิมของฟูโกต์ (Foucault's Biopolitics) และสังคมแห่งการควบคุมของเดอเลซ (Deleuze's Control)

2) แกนกลางของนวัตกรรม (Core Mechanism): มโนทัศน์ “ชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูล” (Informational Molecular Biopower) ที่เชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและการสอดส่องระดับอนุภาค

3) ผลลัพธ์เชิงภววิทยา (Ontological Outcomes): สภาวะสูญเสียเจตจำนงเสรีโดยสมบูรณ์ผ่านภาวะจำยอมเพื่อรักษาชีวิตรอดทางชีวภาพของพลเมือง

จากการวิเคราะห์สอดประสานตามแผนภูมิภาพข้างต้น เผยให้เห็นกลไกเชิงระบบที่แปรเปลี่ยนไปใน 3 ประเด็นหลัก

1) “โครงสร้างทางพื้นที่” (Spatial Structure) ซึ่งแต่เดิมชีวิตการเมืองดั้งเดิมของฟูโกต์ถูกตรึงอยู่กับสถาบันปิดทางกายภาพ (Physical Total Institutions) เช่น คุก โรงเรียน หรือโรงพยาบาล ก่อนจะถูกเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมแห่งการควบคุมของเดอเลอซีที่ใช้วิธีควบคุมผ่านเครือข่ายเปิดและรหัสผ่านทางสังคม (Coded Access) ทว่า นวัตกรรมชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูลได้สถาปนา “โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและระบบคะแนนทางสังคมที่ไร้รอยต่อ” ทำให้คุกกายภาพสลายตัวลงไปสู่ระบบนิเวศดิจิทัลเสมือนจริงที่ล้อมรอบตัวพลเมืองตลอดเวลา (Foucault, 1978/1990; Deleuze, 1992, p. 6)

2) “ระดับการควบคุม” (Level of Control) อำนาจของรัฐบาลดิจิทัลมิได้หยุดอยู่เพียงการจัดการประชากรในระนาบกลุ่มใหญ่เชิงสถิติ (Mass Discipline) หรือการควบคุมส่วนย่อยของบุคคล (Dividuals) ตามพิกัดเวลาแบบที่เดอเลอซีตั้งข้อสังเกต ทว่าแผ่ขยายอภิมวลลงไปควบคุมและจำแนกสิทธิ์ในการดำรงชีวิตในระดับโมเลกุลหรืออนุภาค (Molecular Scale) การคัดกรองนี้ทำให้รัฐสามารถบงการชีวิตประจำวันของพลเมืองได้อย่างละเอียดอ่อนและไร้ความรุนแรงเชิงกายภาพ

3) สุดท้ายคือ “การลบลายของเจตจำนงเสรี” (The Erasure of Free Will) ซึ่งแต่เดิมการสูญเสียเสรีภาพเกิดขึ้นผ่านวินัยราชการและการจัดระเบียบร่างกายภายนอก ทว่าชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูลกลับทำให้พลเมืองเกิดการ “สูญเสียเสรีภาพโดยสมบูรณ์” ผ่านภาวะจำยอมเพื่อรักษาชีวิตรอดเชิงกายภาพ (Biological Inevitability) พลเมืองยอมสละเจตจำนงเสรีเชิงจริยศาสตร์เพื่อแลกกับสิทธิ์พื้นฐานในการทำมาหากินและการสัญจร ระบบนี้จึงสามารถแทรกแซงและควบคุมดุลยพินิจภายในของพลเมืองได้อย่างเบ็ดเสร็จผ่านรหัสผ่านทางสังคม (Coded Access)

โดยสรุป มโนทัศน์ “ชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูล” มิใช่การพรรณนาเทคโนโลยีเชิงปริมาณ แต่คือการประกาศเตือนถึงภาวะวิบัติของประธานเชิงจริยธรรม (Ethical Subject) ในยุคดิจิทัล แผนภูมินี้พิสูจน์ให้เห็นว่า เสถียรภาพของรัฐร่วมสมัยมิได้เกิดขึ้นจากการบังคับขู่เข็ญ แต่เกิดจากการจำยอมเชิงโครงสร้างที่ปิดกั้นสิทธิอธิปไตยเหนือชีวิตดิจิทัลของพลเมืองอย่างแนบเนียน ซึ่งองค์ความรู้นี้จะนำไปสู่การกำหนดทิศทางนโยบายเพื่อปกป้องคุณค่าความเป็นมนุษย์ในลำดับถัดไป

สรุป

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ระบบการประเมินพลเมืองด้วยข้อมูลขนาดใหญ่ และการจัดอันดับพฤติกรรมของรัฐสมัยใหม่ ไม่ใช่เครื่องมือทางปกครองที่เป็นกลางหรือเป็นเพียงกลไกการอำนวยความสะดวกสาธารณะ ทว่าทำหน้าที่เป็นเทคโนโลยีอำนาจสอดส่องขึ้นสำคัญในการลดทอนเสรีภาพและอิสรภาพของร่างกายมนุษย์อย่างเป็นระบบ การเปลี่ยนผ่านพื้นที่ควบคุมจากคุกทางกายภาพไปสู่โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลไร้กำแพง ได้เปลี่ยนสถานะของพลเมืองให้กลายเป็นเพียงวัตถุข้อมูล (Data Object) ที่ไร้อำนาจต่อรอง

การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า ปฏิบัติการของชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูลส่งผลกระทบต่ออันกลับเชิงลบต่อระบบอภิปรายว่าด้วยเจตจำนงเสรี (Free Will) ของมนุษย์ เมื่อการคงอยู่เชิงภววิทยาและความอยู่รอดทางชีวภาพของปัจเจกบุคคลถูกจับยึดและต่อรองด้วยคะแนนจรรยาบรรณดิจิทัล เสรีภาพในการตัดสินใจและมาตรฐานศีลธรรมที่แสดงออกทางสังคมจึงแปรสภาพเป็นเพียงวิถีปฏิบัติจำลอง (Simulated Ethics) ที่สร้างขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจำกัดสิทธิ์และการคว่ำบาตรเชิงรหัสข้อมูล

ท้ายที่สุด การศึกษานี้ขอยืนยันข้อเสนอว่า ทางออกเชิงทฤษฎีในการเผชิญหน้ากับความรุกรานของระบบรัฐสอดส่องดิจิทัล คือการตระหนักรู้ถึงภัยคุกคามของ “ชีวอำนาจระดับอนุภาคเชิงข้อมูล” และการเร่งรัดการปฏิรูปจริยศาสตร์สังคมเพื่อสถาปนาอธิปไตยเหนือข้อมูลส่วนบุคคล (Data Sovereignty) ผ่านความเข้าใจหลักอนัตตา (Anattā) เพื่อรื้อสร้างตัวตนจำลองเชิงตัวเลขที่รัฐสถาปนาขึ้น และบรรลุถึงวิมุตติ (Vimutti) หรือเสรีภาพทางปัญญาที่หลุดพ้นจากระบบการควบคุมเชิงรหัสข้อมูล ควบคู่ไปกับการสร้างขีดจำกัดทางกฎหมายที่ไม่เปิดช่องให้รัฐใช้อิทธิพลข้อมูลในการแทรกแซงและทำลายเนื้อแท้ของคุณค่าความเป็นมนุษย์และเจตจำนงเสรีในการปกครองตนเองของพลเมืองในยุครวมสมัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations)

รัฐบาลและหน่วยงานผู้กำหนดนโยบายควมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ควรมีการจัดทำ “ธรรมนูญสิทธิข้อมูลดิจิทัลของพลเมือง” (Digital Citizen Data Bill of Rights) ที่ระบุขีดจำกัดทางกฎหมายอย่างชัดเจนในการห้ามมิให้หน่วยงานรัฐจัดทำระบบคะแนนความประพฤติหรือใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ส่วนบุคคลมาเป็นเกณฑ์คัดกรองหรือลดทอนการเข้าถึงบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานและการเดินทางของประชาชน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา (Philosophical Research Recommendations)

ควรมีการขยายพรมแดนการวิจัยเชิงทฤษฎีในหัวข้อเรื่อง “สิทธิอธิปไตยเชิงภววิทยาเหนือชีวิตดิจิทัล” (Ontological Sovereignty over Digital Life) โดยทำการวิเคราะห์วิพากษ์เปรียบเทียบระหว่างหลักปรัชญาสิทธิมนุษยชนตะวันตกและแนวคิดพุทธปรัชญาเรื่องสัจธรรมแห่งความเป็นอิสระของปัจเจก เช่น ความหลุดพ้นที่เป็นอิสระ (Vimutti) หรือ ความไม่มีตัวตนที่ถูกจำกัด (Anattā) เพื่อสร้างระบบจริยธรรมที่เข้มแข็งในการคำนึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ท่ามกลางความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป (Recommendations for Future Research)

การศึกษาครั้งต่อไปควรหันมาประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบมานุษยวิทยาดิจิทัล (Digital Ethnography) และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเปราะบางทางเศรษฐกิจที่ถูกคัดกรองข้อมูลด้วยระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI) ของรัฐ เพื่อตรวจวัดผลกระทบเชิงประจักษ์ที่มีต่อความเครียดทางจริยธรรมและการบิดเบี้ยวพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งจะช่วยให้เห็นข้อมูลเชิงลึกในระนาบประจักษ์พยานมากยิ่งขึ้น

References

- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life* (D. Heller-Roazen, Trans.). Stanford University Press.
- Anantachoke, A. (2021). *The transparent cage: Big data, state surveillance, and the erosion of digital citizenship in Thailand*. Academic Press.
- Apisomboon, P. (2022). Sovereign state and digital footprint: Mapping power in modern public administration. *Journal of Social Architecture*, 18(4), 145–160.
- Baudrillard, J. (1981). *Simulacra and simulation* (S. F. Glaser, Trans.). University of Michigan Press.

- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3–7.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Foucault, M. (1990). *The history of sexuality: Vol. 1. An introduction* (R. Hurley, Trans.). Vintage Books. (Original work published 1978).
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society* (E. Butler, Trans.). Stanford Briefs.
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1927).
- Heidegger, M. (1977). *The question concerning technology, and other essays* (W. Lovitt, Trans.). Harper & Row.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Trans.). Cambridge University Press.
- Office of the Public Sector Development Commission [OPDC]. (2003). *The criteria and methods for good public governance*. OPDC Press.
- Panyadee, R. (2024). Surveillance and scoring: Biopolitics and the datafication of poor citizens in Thailand. *Asian Journal of Public Policy and Philosophy*, 21(1), 88–105.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The expanded and revised edition* [In Thai]. Buddhadhamma Foundation.
- Piyawaree, S. (2023). Decoding hegemony: Bong Joon-ho's cinematic critique of the social contract. *Journal of South Korean Cinema and Political Ideology*, 11(3), 50–68.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Revised ed.). Belknap Press.

จริยศาสตร์วิพากษ์ว่าด้วยแรงงานและการฟื้นฟูจิตสำนึกร่วม:
การตีความพรหมวิหาร 4 เพื่อก้าวพ้นความแปลกแยก
ในการทำงานร่วมสมัย

Critical Ethics of Labor and the Restoration of Collective Con-
sciousness: Reinterpreting the Four Brahmavihāras
to Transcend Alienation in Contemporary Work

วัชรกร กำแพงแก้ว

Watcharakorn kumpangkaew

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkomrajavidyalaya University

Corresponding Author, E-mail: Watcharakorn.0224@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิเคราะห์สภาวะความแปลกแยกทางแรงงานและวิกฤตการณ์ทางจิตวิญญาณของบุคลากรภายใต้โครงสร้างทุนนิยมร่วมสมัย และ 2) เพื่อตีความหลักพรหมวิหาร 4 ในฐานะจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์เพื่อสถาปนาโครงสร้างสะพานเชื่อมทางจริยธรรมในการฟื้นฟูจิตสำนึกร่วมและก้าวพ้นความแปลกแยกในการทำงานร่วมสมัย การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการทบทวนวรรณกรรมเชิงลึกร่วมกับการวิเคราะห์เชิงตรรกะ สัญญาวิทยา และการตีความตัวบททางพุทธปรัชญา ผลการวิเคราะห์พบว่า ระบบทุนนิยมดิจิทัลในปัจจุบันมักบิดเบือนมโนทัศน์จิตอาสาและจรรยาบรรณองค์กรให้กลายเป็นเทคโนโลยีเชิงอุดมการณ์เพื่อสร้างความจำยอมและขูดรีดแรงงานอย่างไร้ขอบเขต ซึ่งก้าวไปสู่ภาวะล่มสลายเชิงอัตลักษณ์และความเสื่อมสลายของจิตสำนึกสาธารณะ บทความนี้เสนอข้อโต้แย้งว่า หลักพรหมวิหาร 4 ที่แท้จริงมิใช่เครื่องมือบีบบังคับทางอุดมการณ์ให้สยบยอมต่อระบบเอาเปรียบ แต่ทำหน้าที่เป็นจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์ที่มุ่งกู้คืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และปฏิเสธสภาวะแรงงานแปลกแยก การบูรณาการหลักเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ในฐานะจริยศาสตร์เชิงโครงสร้าง

และเทคโนโลยีแห่งตน จะช่วยเปลี่ยนผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัว สื่อมวลชน และสถานศึกษา ให้กลายเป็นพื้นที่บ่มเพาะจิตอาสาที่องงามจากวิจรรย์ญาณที่อัสระภายในอย่างแท้จริง ข้อค้นพบเชิงทฤษฎีเหล่านี้ไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในการปฏิรูปหลักสูตรการฝึกอบรมทรัพยากรมนุษย์เพื่อสร้างพลเมืองจริยธรรมที่มีสำนึกรับผิดชอบควบคู่ไปกับการก้าวพ้นวิกฤตการณ์ของทุนนิยมทางจิตวิญญาณในสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ: จริยศาสตร์แรงงาน, ความแปลกแยก, ทุนนิยมทางจิตวิญญาณ, พรหมวิหาร 4, จิตอาสา

Abstract

This academic article aims to: 1) analyze the state of labor alienation and spiritual crisis among personnel under the contemporary capitalist structure; and 2) reinterpret the Four Brahmavihāras as critical ethics to establish an ethical bridging structure for restoring collective consciousness and transcending contemporary labor alienation. Utilizing a qualitative research methodology based on systematic literature analysis, logical critique, and textual hermeneutics, the findings reveal that digital capitalism routinely distorts the concepts of volunteer spirit and organizational virtue, transforming them into ideological technologies to enforce compliance and endlessly exploit labor. This dynamic leads to identity fragmentation and the erosion of public consciousness. This paper argues that the authentic Four Brahmavihāras function not as ideological instruments of subjugation within exploitative systems, but as critical ethics aimed at reclaiming human dignity and rejecting labor alienation. Integrating metta, karuna, mudita, and upekkha as structural ethics and technologies of the self transforms the socialization processes within families, media, and educational institutions into spaces that foster genuine volunteer spirit rooted in autonomous moral judgment. These theoretical discoveries provide

strategic policy recommendations for the Office of the Civil Service Commission to reform human resource training programs, thereby cultivating ethical citizens capable of transcending the contemporary crisis of spiritual capitalism.

Keyword: Labor Ethics, Alienation, Spiritual Capitalism, Four Brahmavihāras, Volunteer Spirit

บทนำ

สภาวะวิกฤตการณ์ทางญาณวิทยาเชิงระบบ (Systemic Epistemic Crisis) ในโลกทุนนิยมร่วมสมัย ได้แปรสภาพพื้นที่การทำงานให้กลายเป็นพื้นที่ของการบดขยี้ตัวตนและสถาปนา “ความแปลกแยกของแรงงาน” (Labor Alienation) อย่างเจียบงัน ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจดิจิทัล วาทกรรมเรื่อง “จิตอาสา” หรือ “คุณธรรมองค์กร” มักถูกใช้เป็นเครื่องมือเชิงอุดมการณ์ในลักษณะที่ สลาวอย ชิเซค (Slavoj Žižek) นิยามว่าเป็นปฏิบัติการกลบเกลื่อนร่องรอยการขูดรีดทางชนชั้น (Žižek, 2001) เทคโนโลยีการบริหารทรัพยากรมนุษย์สมัยใหม่ได้ปรับใช้สิ่งที่ มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) เรียกว่า “เทคโนโลยีทางวินัย” (Disciplinary Technology) เพื่อควบคุมร่างกายและบงการจิตสำนึกของพนักงานให้กลายเป็นเพียงร่างกายที่ว่างง่าย (Docile Bodies) เพื่อรองรับประสิทธิภาพการผลิตของนายทุน (Foucault, 1977) ภาวะจำยอมทางอุดมการณ์นี้ถูกขับเคลื่อนผ่านกระบวนการที่นักวิชาการร่วมสมัยเรียกว่า “ทุนนิยมทางจิตวิญญาณ” (Spiritual Capitalism) ซึ่งเปลี่ยนคุณค่าทางศาสนาและจิตวิญญาณให้กลายเป็นทรัพย์สินเชิงอรรถประโยชน์เพื่อแสวงหากำไรส่วนเกิน (Han, 2015)

ภายใต้สภาวะบีบคั้นเชิงโครงสร้างนี้ การอธิบายหลัก พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ในสังคมไทยที่ผ่านมา มักถูกจำกัดอยู่ในระนาบของเทศนาธรรม (Sermon) ที่มุ่งสอนให้ปัจเจกบุคคลยอมจำนนและอดทนต่อการเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งเป็นการลดทอนแก่นแท้ทางปัญญาของพุทธจริยศาสตร์อย่างน่าเสียดาย บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ว่า พรหมวิหาร 4 จะสามารถถูกตีความใหม่ในฐานะ “จริยศาสตร์เชิงวิพากษ์” (Critical Ethics) เพื่อปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) และปฏิเสธสภาวะแรงงานแปลกแยกได้อย่างไร การวิเคราะห์นี้จำเป็นต้องนำพุทธธรรมมาปะทะสังสรรค์กับจริยศาสตร์หน้าที่นิยมของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant)

ที่ยืนยันว่ามนุษย์ต้องได้รับการปฏิบัติในฐานะเป้าหมายในตัวเอง (Ends in themselves) มิใช่เป็นเพียงเครื่องมือสร้างผลกำไรในระบบตลาด (Kant, 1996)

การฟื้นฟูจิตสำนึกร่วม (Collective Consciousness) ของคนทำงานในยุคปัจจุบัน จึงมิใช่การเรียกร้องความเสียสละอย่างไร้ขอบเขต แต่คือการสถาปนาระบบความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานของ “จริยศาสตร์เชิงความสัมพันธ์” (Relational Ethics) ของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) ที่เน้นความรับผิดชอบต่อพลเมืองร่วมโลกในฐานะประธานที่มีคุณค่าเสมอกัน (Levinas, 1969) ซึ่งการจะสร้างบทสนทนาที่ปราศจากอำนาจบังคับนี้ จำต้องอาศัยกลไก “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ของ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) มาทำหน้าที่ประสานช่องว่างเชิงโครงสร้าง (Habermas, 1984)

ในการตีความพุทธธรรมชั้นปฐมภูมิเพื่อทดแทนการใช้สารานุกรมสาธารณะที่ขาดความน่าเชื่อถือทางวิชาการ สุชีพ ปุญญานุภาพ (Sucheep Punyanubhab) ได้ชี้ให้เห็นว่า การฝึกฝนจิตสำนึกทางจริยธรรมในระดับสังคมต้องเริ่มจากการเข้าใจกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบ (Punyanubhab, 1981) สอดรับกับแนวคิดพุทธจริยศาสตร์ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto]) ที่อธิบายว่า พรหมวิหารธรรมมิใช่ข้อปฏิบัติเพื่อการเอาตัวรอดส่วนบุคคล แต่คือโครงสร้างทางศีลธรรมที่ทำหน้าที่ค้ำจุนสังคมให้พ้นจากภาวะโลกวิปริต (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2009)

บทความวิชาการชิ้นนี้จึงมุ่งนำเสนอทางเลือกใหม่ในการก้าวข้ามทางตันของทุนนิยมทางจิตวิญญาณ โดยเสนอว่าพรหมวิหาร 4 คือนวัตกรรมทางจริยศาสตร์ที่จะก่อกำเนิดเหนือจิตวิญญาณและแรงงานของมนุษย์ให้กลับคืนมาอย่างแท้จริง

เนื้อเรื่อง

การวิเคราะห์โครงสร้างคุณค่าทางจริยธรรมในพื้นที่แรงงานร่วมสมัย จำเป็นต้องดำเนินกระบวนการรื้อถอน (Deconstruction) มายาททางอุดมการณ์ที่รัฐและระบบทุนนิยมใช้ควบคุมปัจเจกบุคคล ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นการวิเคราะห์วิพากษ์เชิงโครงสร้างออกเป็น 3 ระนาบหลัก เพื่อชี้ให้เห็นนวัตกรรมทางจริยศาสตร์ของพรหมวิหาร 4 ดังนี้

มายาของทุนนิยมทางจิตวิญญาณและการแปลงจิตอาสาเป็นเครื่องมือควบคุม

ในระนาบโครงสร้างเศรษฐกิจร่วมสมัย วาทกรรมเรื่อง “จิตอาสา” และ “จรรยาบรรณองค์กร” มักถูกดึงเข้าสู่กระบวนการที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ทุนนิยมทางจิตวิญญาณ” (Spiritual Capitalism) ซึ่งทำหน้าที่แปรสภาพคุณค่าทางจิตวิญญาณให้กลายเป็น “ทุนเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Capital) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือควบคุมและรัดเค้นประสิทธิภาพจากแรงงานโดยปราศจากค่าตอบแทนที่สมเหตุสมผล ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) วิจารณ์ว่า ทุนทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์มักถูกรัฐหรือชนชั้นนำมาใช้สร้างความชอบธรรมในการครอบงำอย่างแนบเนียน (Bourdieu, 1990)

การที่พนักงานยอมทำงานหนักล่วงเวลาภายใต้สื่อคลุมของคำว่า “ความเสียสละ” จึงมิใช่เสรีภาพที่แท้จริง แต่คือภาวะจำยอมเชิงอุดมการณ์สอดคล้องกับข้อวิจารณ์ของ **บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han)** เกี่ยวกับ “สภาวะการกดขี่ตนเองใน Performance Society” ที่มนุษย์หลงเชื่อว่าเสรีภาพในการทำงานหนักคือชัยชนะ แต่แท้จริงแล้วคือการสยบยอมต่อระบบตรวจสอบเชิงปริมาณที่บ่อนทำลายตัวตนจากภายในจนเกิดภาวะหมดไฟ (Han, 2015) จิตอาสาในระนาบนี้จึงเป็นเพียง “หน้ากากทางศีลธรรม” ที่ซ่อนเร้นเทคโนโลยีทางวินัย (Disciplinary Technology) เพื่อกำราบร่างกายและจิตสำนึกของพนักงานรัฐให้กลายเป็นเพียงร่างกายที่ว่างง่าย (Docile Bodies) ตามข้อวิพากษ์ของฟูโกต์ (Foucault, 1977)

พรหมวิหาร 4 ในฐานะระบบจริยศาสตร์วิพากษ์และสัญญาประชาคม

เพื่อตอบโต้ต่อมายาการของทุนนิยมทางจิตวิญญาณ บทความนี้เสนอให้นำหลักพรหมวิหาร 4 มาตีความใหม่ในฐานะ “จริยศาสตร์วิพากษ์” (Critical Ethics) ที่มุ่งคืนสิทธิความเป็นประธาน (Subjectivity) ให้แก่พลเมือง โดยพฤติกรรมการมีส่วนร่วมและความเอื้ออาทรต้องทำหน้าที่ดังนี้

1) เมตตา (Mettā) และ กรุณา (Karunā): มิใช่เพียงความสงสารหรือการทำบุญส่วนบุคคลที่ปล่อยปละละเลยโครงสร้างความเหลื่อมล้ำ แต่ทำหน้าที่เป็น “จริยศาสตร์เชิงหน้าที่และความรับผิดชอบ” ที่ปฏิเสธการไขмมนุษย์เป็นเครื่องมือเชิงอรรถประโยชน์ สอดคล้องกับกฎจรรยาบรรณเด็ดขาดของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ที่ว่ามนุษย์ต้องถูกปฏิบัติในฐานะเป้าหมายในตัวเองเสมอ (Kant, 1996)

2) มุทิตา (Muditā): ทำหน้าที่เป็นกลไกสลายชนชั้นและอคติทางอำนาจนำในองค์กร สร้างบทสนทนาเชิงระนาบที่ปราศจากอำนาจควบคุม

3) อุเบกขา (Upekkhā): ทำหน้าที่เป็นความวางใจที่เป็นกลางด้วยปัญญา ป้องกันการใช้อารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวเข้าครอบงำดุลยพินิจ และรักษาความเที่ยงธรรมเชิงกฎเกณฑ์สากลเพื่อสร้างความสม่ำเสมอเชิงระบบ (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2009)

การตีความใหม่นี้เปลี่ยนผ่านพรหมวิหารธรรมจากการเป็นเครื่องมือสร้างความสยบยอม ไปสู่การเป็น “สัญญาประชาคม” (Social Contract) ที่มุ่งสร้างระบบความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมและเกื้อกูลกันอย่างแท้จริง

การปลดปล่อยแรงงานและบูรณาการสังฆธรรมแห่งความเป็นอิสระ

ในระนาบสุดท้าย การก้าวพ้นความแปลกแยกทางแรงงาน (Labor Alienation) ในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องอาศัยการสถาปนาอธิปไตยเหนือชีวิตและปัญญาของพลเมืองงานวิจัยชิ้นนี้เสนอว่า ทางออกมิใช่การยกเลิกระเบียบหรือระบบงาน แต่คือการปรับใช้หลักพุทธธรรมในฐานะ “เครื่องมือจัดการประสบการณ์” (Instrumental Tool) ตามแนวคิดเครื่องมือนิยมของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เพื่อตรวจสอบว่าการขัดเกลาพฤติกรรมในที่ทำงานตอบสนองต่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์จริงหรือไม่ (Dewey, 1938)

พุทธจริยศาสตร์ที่แท้จริงต้องนำไปสู่ความหลุดพ้นที่เป็นอิสระ (Vimutti) และความเข้าใจในสังฆธรรมแห่งความไม่มีตัวตนที่ถูกจำกัด (Anattā) เพื่อริ้วสร้างอัตลักษณ์เชิงหน้าที่จำลองที่องค์กรหยาบยื่นให้ การบูรณาการนี้เปลี่ยนสถานะของข้าราชการและคนทำงานจาก “ผู้ถูกขูดรีดทางจิตวิญญาณ” ไปสู่การเป็น “พลเมืองจริยธรรม” (Ethical Citizens) ที่ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ปฏิเสธทุนนิยมทางจิตวิญญาณ สอดรับกับความยุติธรรมที่เป็นธรรม (Justice as Fairness) ของ จอห์น รอว์ลส์ (John Rawls) ที่ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีและความเสมอภาคของมนุษย์เหนือกว่าผลกำไรเชิงตัวเลข (Rawls, 1999) อันจะเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาความมั่นคงทางสังคมและจิตวิญญาณของมนุษยชาติอย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

การวิเคราะห์พลวัตของการตีความพรหมวิหาร 4 เพื่อก้าวพ้นความแปลกแยกทางแรงงานในสังคมร่วมสมัย เผยให้เห็นรอยร้าวลึกระหว่างระเบียบปฏิบัติทางจริยธรรมของรัฐกับอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมดิจิทัล โดยผู้วิจัยขอเสนอประเด็นการวิพากษ์เชิง

ปรัชญาเปรียบเทียบใน 3 มิติหลัก ดังต่อไปนี้

1) การรื้อถอนวาทกรรม “จิตอาสา” ภายใต้กลไกทุนนิยมทางจิตวิญญาณ

ปัญหาความแปลกแยกของแรงงาน (Labor Alienation) ในยุคปัจจุบัน มิใช่เพียงเรื่องของสภาวะทางเศรษฐกิจที่ผิดเคื่องเชิงประจักษ์ แต่คือวิกฤตการณ์เชิงภววิทยาที่เกิดขึ้นจากการที่รัฐและระบบทุนนิยมเข้าควบคุมจิตสำนึกส่วนปัญญาของพลเมือง ภาวะที่ระบบบริหารพยายามแปรสภาพคุณธรรมความเสียสละให้กลายเป็นเครื่องมือในการเพิ่มพูนประสิทธิภาพการผลิตนั้น มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับข้อวิเคราะห์เชิงปรัชญาสังคมในหนังสือของ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เรื่องสภาวะการบีบคั้นและกดขี่ตนเองในสังคมแห่งการทำงานหนัก (Performance Society) ที่ซึ่งปัจเจกบุคคลหลงเชื่อว่าการอุทิศแรงงานอย่างสุดโต่งคือเสรีภาพ แต่แท้จริงแล้วคือการสยบยอมต่อระบบตรวจสอบเชิงปริมาณที่ไร้ขีดจำกัด (Han, 2015, pp. 42–45)

การแฝงตัวของอุดมการณ์ดังกล่าวประจักษ์ชัดในการสวมหน้ากากศีลธรรมภายนอกเพื่อหลีกเลียงการถูกคว่ำบาตรเชิงสถิติ ซึ่ง สะท้อนทัศนะเดียวกับคำวิพากษ์ในหนังสือของ สลาวย ซิเซค (Slavoj Žižek) ว่าด้วยกลไกอุดมการณ์ที่ใช้วาทกรรมทางความเชื่อและจริยธรรมมาทำหน้าที่ปิดบังร่องรอยของการขูดรีดและความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง (Žižek, 2001, pp. 88–92) การทำความดีในค่ายอบรมหรือในที่ทำงานของรัฐจึงมิใช่พฤติกรรมจริยธรรมที่ตื่นรู้ แต่คือ “ร่างกายที่ว่างง่าย” (Docile Bodies) ที่ถูกดัดสันดานทางวินัยเชิงสถาบันตามทัศนะของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เพื่อประโยชน์ในการเป็นฟันเฟืองของระบบราชการและนายทุน (Foucault, 1977, p. 139)

จริยศาสตร์ความสัมพันธ์และการเคารพศักดิ์ศรีในฐานะเป้าหมายในตัวเอง

เพื่อตอบโต้ต่อสภาวะแรงงานแปลกแยก การนำหลักพรหมวิหาร 4 มาตีความใหม่ให้ก้าวพ้นระดับจรรยาบรรณทั่วไป จึงทำหน้าที่สถาปนา “พื้นที่ทางจริยธรรม” (Ethical Space) ที่เน้นความโปร่งใสและตรวจสอบสิทธิได้ในระนาบที่เท่าเทียมกัน มโนทัศน์การบูรณาการนี้วางอยู่บนบรรทัดฐานทางจริยศาสตร์หน้าที่นิยมในหนังสือของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ที่ยืนยันอย่างเด็ดขาดว่า มนุษย์ต้องได้รับการปฏิบัติในฐานะ “เป้าหมายในตัวเอง” (Ends in themselves) เสมอ โดยมีอาจถูกลดทอนคุณค่าเป็นเพียงเครื่องมือหรือสินทรัพย์ทางเศรษฐกิจเพื่อรองรับตัวเลขผลกำไรขององค์กรได้ (Kant, 1996, pp. 55–58)

ขณะเดียวกัน การใช้หลักเมตตาและกรุณาเชิงโครงสร้างเพื่อกู้คืนศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคล ยังเข้ากันได้ดีกับหลักจริยศาสตร์เชิงความสัมพันธ์ในหนังสือของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) ที่ชี้ให้เห็นว่า ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จะเกิดขึ้นเมื่อเราตระหนักรู้ในความรับผิดชอบอย่างปราศจากเงื่อนไขต่อ “ผู้อื่น” (The Other) และเคารพในความเสมอภาคของเพื่อนมนุษย์ในฐานะผู้ร่วมทุกข์ในโลกประจักษ์ (Levinas, 1969, pp. 112–115) พรหมวิหาร 4 ในฐานะจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์จึงมีใช้ระเบียบวิธีที่บีบบังคับให้พนักงานสยบยอม แต่คือสัญญาประชาคมที่ปกป้องสิทธิทางภววิทยาของคนทำงาน

การสถาปนาพลเมืองจริยธรรมเพื่อความยั่งยืนและการพึ่งพาตนเอง

ในมิติของการปลดปล่อยแรงงานและกอบกู้จิตสำนึกร่วม ผลการวิจัยชิ้นนี้สอดคล้องกับแนวคิดพุทธจริยศาสตร์ในหนังสือของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (สมณศักดิ์ในขณะนั้น ปัจจุบันคือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) ที่ระบุว่าการศึกษาศีลธรรมในระดับสังคมต้องก้าวพ้นจากการทำบุญเชิงสัญญานิยม (Conventional Merit) ไปสู่การสถาปนาคุณภาพชีวิตที่หลุดพ้นจากภาวะโลกวิปริตด้วยปัญญาที่ตื่นรู้จากภายใน (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2009, pp. 18–22) ซึ่งประเด็นนี้ บรรจบกับข้อเสนอของ จอห์น รอว์ลส์ (John Rawls) ในเรื่องความยุติธรรมที่เป็นธรรม (Justice as Fairness) ที่ระบุว่าความมั่นคงทางจริยธรรมของสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อสิทธิของผู้เปราะบางได้รับการคุ้มครองเหนือผลประโยชน์เชิงตัวเลข (Rawls, 1999, pp. 45–48)

ปฏิบัติการเหล่านี้สอดคล้องกับเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่ว่าระบบคุณค่าต้องทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาการดำรงอยู่ได้จริง (Dewey, 1938) และยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ โกวิท พวงงาม (Kowit Phuang-ngam) ที่ยืนยันว่า ความยั่งยืนเชิงประจักษ์ของสวัสดิการและการพัฒนาท้องถิ่นขึ้นอยู่กับความร่วมมือและการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายภาคประชาชนที่พึ่งพาตนเองได้จริง มิใช่การพึ่งพิงอำนาจรัฐเพียงด้านเดียว (Phuang-ngam, 2019, pp. 112–115) การประยุกต์ใช้พรหมวิหารธรรมอย่างเป็นระบบจึงทำหน้าที่ยกระดับข้าราชการไปสู่การเป็น “พลเมืองจริยธรรม” (Ethical Citizens) ที่แท้จริง

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

ในระนาบของปรัชญาร่วมสมัยที่จิตวิญญาณแห่งความเสียสละและจิตอาสาถูกบิดเบือนเชิงอุดมการณ์ให้กลายเป็นเพียงเทคโนโลยีในการควบคุมพฤติกรรมภายใต้กลไก

ของ “ทุนนิยมทางจิตวิญญาณ” (Spiritual Capitalism) บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งสถาปนาข้อเสนอเพื่อกอบกู้ “ประธานเชิงจริยธรรม” (Ethical Subject) และสลายสถานะความแปลกแยกทางแรงงาน (Labor Alienation) ผ่านการตีความพรหมวิหาร 4 ในฐานะจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์ การดำเนินงานจิตอาสาจึงมิใช่การสยบยอมเชิงพฤติกรรมอย่างไร้ขอบเขตเพื่อให้ระบบชุดรีดทำงานได้โดยสะดวก แต่คือปฏิบัติการเชิงสัญญาในการกอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) และการฟื้นฟูจิตสำนึกร่วมที่ยังรากลึกในระนาบภววิทยาของสังคมร่วมสมัย

จากการสังเคราะห์รอยแยกทางจริยศาสตร์ ผู้วิจัยขอนำเสนอองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ในฐานะ “นวัตกรรมโน้ตค้นเพื่อการก้าวพ้นความแปลกแยก” ดังรายละเอียดต่อไปนี้:

1. องค์ความรู้เชิงปรัชญา: พรหมวิหารธรรมในฐานะจริยศาสตร์วิพากษ์แรงงาน (Brahmavihāra as Critical Labor Ethics)

การปฏิเสธทุนนิยมทางจิตวิญญาณ (Rejecting Spiritual Capitalism): จิตอาสาตามหลักพรหมวิหาร 4 ที่แท้จริงไม่ใช่เครื่องมือบีบบังคับทางอุดมการณ์ให้คนทำงานหนักอย่างไร้ขอบเขตเพื่อรับใช้ความมั่งคั่งของนายทุน แต่คือจริยศาสตร์ที่มุ่งสร้างระบบความสัมพันธ์ที่เอื้ออาทรและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเสมอภาคในฐานะประธานที่มีคุณค่าในตัวเอง (Kant, 1996; Han, 2015)

โครงสร้างสลายความแปลกแยก (De-alienation Structure): การใช้เมตตาและกรุณาเชิงโครงสร้างทำหน้าที่เป็นเกราะป้องกันมิให้ “สิทธิ์และจิตวิญญาณ” ของแรงงานถูกทำให้กลายเป็นเพียงเครื่องมือเชิงอรรถประโยชน์ และแปรสภาพมูทิตากับอุเบกขาเป็นกลไกสร้างความยุติธรรมที่เป็นธรรมในระนาบปฏิบัติการ (Rawls, 1999; Levinas, 1969)

การสถาปนาอิสรภาพทางปัญญา (Epistemic Freedom): บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) เพื่อใช้โยนิโสมนสิการตรวจสอบความโปร่งใสของกลไกในที่ทำงาน ส่งผลให้พลเมืองเข้าถึงความหลุดพ้นที่เป็นอิสระ (Vimutti) และความเข้าใจในความไม่มีตัวตนคงที่ (Anattā) เพื่อสลายอัตลักษณ์จำลองที่ระบบมอบให้ (Dewey, 1938; Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2009)

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติการทางปัญญา (Strategic Recommendations)

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations): สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรปรับปรุงมาตรฐานระบบบริหารทรัพยากรบุคคล โดยการกำหนดขีดจำกัดในการปฏิบัติงานที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ ปราศจากการใช้คำว่า “ความเสียสละ” เป็นเครื่องมือบังคับทำงานล่วงเวลาโดยไร้ค่าตอบแทน และป้องกันการเรียกรับผลประโยชน์ทับซ้อนเชิงโครงสร้างอย่างเป็นรูปธรรม

2) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา (Philosophical Research Recommendations): ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบในมิติจริยศาสตร์แรงงานข้ามวัฒนธรรม โดยนำทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ของ สำนักแฟรงก์เฟิร์ต (Frankfurt School) มาประสานร่วมกับหลักพรหมวิหารธรรมและหลักการพึ่งตนเองเชิงจริยศาสตร์ เพื่อสร้างคำอธิบายทางปรัชญาที่ปกป้องสิทธิและเสรีภาพของคนทำงานในประเทศกำลังพัฒนาจากการเอารัดเอาเปรียบเชิงโครงสร้าง

3) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป (Recommendations for Future Research): ควรประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบมานุษยวิทยาดิจิทัล (Digital Ethnography) เพื่อศึกษาผลกระทบเชิงประจักษ์ของระบบประเมินผลงานแบบอัลกอริทึม (AI Assessment) ที่มีต่อความเครียดทางจิตใจและภาวะความแปลกแยกทางจริยธรรมของคนทำงานในศตวรรษที่ 21

ข้อเสนอทางปรัชญานี้ คือการสร้างความเข้าใจว่า การทำจิตอาสาไม่ใช่การสละยอมอย่างไร้คำถาม แต่คือปฏิบัติการเชิงปัญญาในการสถาปนา “พื้นที่แห่งความเสมอภาค” ที่มนุษย์ทุกคนได้รับการเคารพในฐานะประธานที่มีศักดิ์ศรีเสมอกัน และปฏิเสธการตกเป็นวัตถุของระบบทุนนิยมทางจิตวิญญาณอย่างยั่งยืน ผ่านการรื้อถอนโครงสร้างการกดขี่ที่แฝงมากับวาทกรรมความดีงามกระแสหลัก การขับเคลื่อนเช่นนี้จึงไม่ใช่เพียงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมระดับปัจเจก หากแต่เป็นการสร้างสำนึกร่วมทางสังคมที่จะปลดปล่อยแรงงานจากการเป็นเพียงฟันเฟืองไร้ชีวิตภายใต้ระบอบทุนนิยมสมัยใหม่ เพื่อคืนสถานะความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และนำพาสังคมไปสู่ความยุติธรรมทางจริยธรรมอย่างแท้จริง บนฐานแห่งความตระหนักรู้ทางจริยธรรมที่หลุดพ้นจากพันธนาการเชิงอรรถประโยชน์นิยม

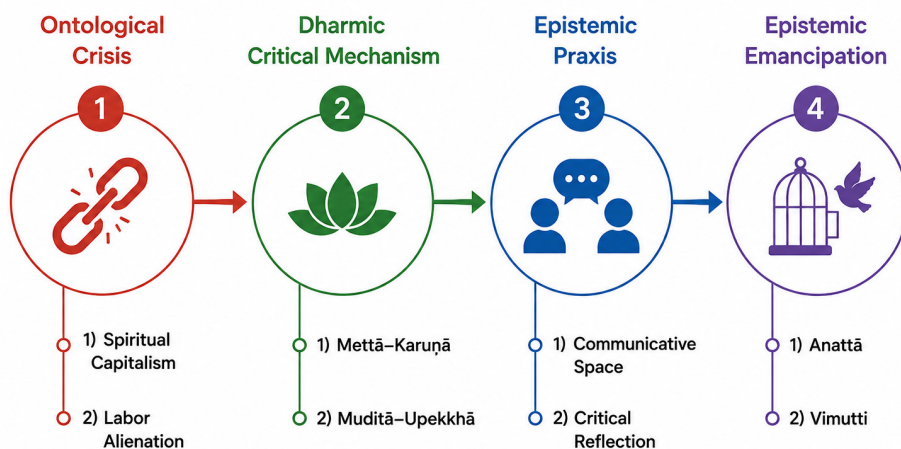

Figure 1: The Conceptual Architecture of Critical Labor Ethics through the Four Brahmavihāras

อธิบายองค์ประกอบในแผนภูมิใหม่

แผนภูมิวิชาการนี้จะถูกวางโครงสร้างเป็น “รูปแบบสายโซ่แห่งการปลดปล่อย” (Emancipatory Value Chain Model) เพื่อแสดงกระบวนการแปรสภาพจากสภาวะถูกครอบงำไปสู่เสรีภาพทางญาณวิทยา ดังนี้

1. ระนาบวิกฤตเชิงโครงสร้าง (The Ontological Crisis Layer)

1) **ทุนนิยมทางจิตวิญญาณ (Spiritual Capitalism):** วงจรการแปลง “จิตอาสา” ให้กลายเป็นเครื่องมือบีบบังคับทางอุดมการณ์

2) **ความแปลกแยกของแรงงาน (Labor Alienation):** สภาวะที่มนุษย์ถูกลดทอนคุณค่าเป็นเพียงวัตถุและฟันเฟืองผลิตกำไรส่วนเกินให้กับระบบ (Foucault’s Docile Bodies)

2. ระนาบกลไกพุทธจริยศาสตร์วิพากษ์ (The Dharmic Critical Mechanism)

พรหมวิหาร 4 ในฐานะจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์ (Critical Brahmavihāra):

- เมตตา-กรุณา (Mettā-Karūṇā): สัญญาประชาคมค้ำจุนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Kant's Ends in themselves)
- มุทิตา-อุเบกขา (Muditā-Upekkhā): ดุลยภาพทางปัญญาและจิตสำนึกร่วมเพื่อสลายลำดับชั้นทางอำนาจ

3. ระนาบปฏิบัติการทางปัญญา (The Epistemic Praxis Layer)

- พื้นที่เจรจาเชิงสื่อสาร (Communicative Space): การสร้างบทสนทนาข้ามรุ่นและกลุ่มผลประโยชน์ที่ปราศจากอำนาจบังคับ (Habermas's Communicative Action)
- โยนิโสมนสิการเชิงวิพากษ์ (Critical Reflection): เทคโนโลยีแห่งตนในการตรวจสอบพิภักตความจริงเพื่อรื้อสร้างอัตลักษณ์จำลองขององค์กร

4. ผลลัพธ์สูงสุดทางญาณวิทยา (The Epistemic Emancipation)

- อนัตตา (Anattā): การเข้าใจสัจธรรมแห่งความไม่มีตัวตนเพื่อสลายภาพตัวแทนสมมุติเชิงข้อมูลในระบบครอบงำ
- วิมุตติ (Vimutti): เสรีภาพทางปัญญาที่หลุดพ้นจากกรงขังเชิงอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

อธิบายประกอบภาพที่ 1 เชิงวิเคราะห์

แผนภูมิจริยศาสตร์วิพากษ์แรงงาน (Figure 1) สัมผัสให้เห็นถึงพลวัตการขับเคลื่อนจริยธรรมเชิงระบบที่ก้าวพ้นการครอบงำของทุนนิยมทางจิตวิญญาณ ในระนาบแรก ระบบเศรษฐกิจได้ใช้วาทกรรมความดีเป็นเครื่องมือดัดประสานร่างกายให้สยบยอม ทว่าแผนภูมินี้ได้เสนอทางออกโดยนำพรหมวิหาร 4 เข้ามาทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงวิพากษ์เพื่อปกป้องสิทธิของการทำงานในฐานะเป้าหมายในตัวเอง (Ends in themselves) การบูรณาการพื้นที่เจรจาเชิงสื่อสารของฮาปัทส่วมกับโยนิโสมนสิการทางพุทธธรรม ทำหน้าที่เป็นกลยุทธ์เชิงสัญลักษณ์ (Semiotic Strategy) ในการถอดรหัสและรื้อสร้างมายาการของสิทธิประโยชน์เชิงปริมาณ นำพาปัจเจกบุคคลไปสู่ความเข้าใจในสัจธรรมแห่ง อนัตตา (Anattā) เพื่อปลดปล่อยจิตสำนึกให้บรรลุถึงวิมุตติ (Vimutti) หรืออิสรภาพทาง

ญาณวิทยาที่แท้จริง ซึ่งเป็นคำตอบสูงสุดในการกอบกู้คุณค่าและความหมายของการทำงานร่วมกันในโลกยุคดิจิทัล

สรุป (Conclusion)

การวิเคราะห์วิพากษ์เชิงจริยศาสตร์ว่าด้วยแรงงานและการฟื้นฟูจิตสำนึกร่วมในบทความวิชาการฉบับนี้ ได้สถาปนาข้อสรุปที่แหลมคมว่า วาทกรรมเรื่องจิตอาสาและจรรยาบรรณองค์กรในโลกยุคทุนนิยมร่วมสมัย มักถูกทำให้กลายเป็นเครื่องมือเชิงอุดมการณ์ภายใต้กลไกของ “ทุนนิยมทางจิตวิญญาณ” (Spiritual Capitalism) เพื่อรีดเค้นประสิทธิภาพจากแรงงานอย่างไร้ขอบเขต ภาวะดังกล่าวนำไปสู่ “ความแปลกแยกของแรงงาน” (Labor Alienation) และการล่มสลายเชิงอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลเมื่อความเป็นมนุษย์ถูกลดทอนลงเหลือเพียงเครื่องมือเชิงอรรถประโยชน์ (Instrumentality) ของผลกำไรส่วนเกินในระบบตลาด

บทสรุปของการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ทางออกของวิกฤตการณ์ทางจิตวิญญาณนี้มีใช่การเรียกร้องความเสียสละผ่านคู่มือธรรมะเทศนา (Sermon) ที่แห้งแล้งและหลอกลวงให้สยบยอมต่อระบบเอาเปรียบ แต่คือการนำหลักพรหมวิหาร 4 มาตีความใหม่ในฐานะ “ระบบจริยศาสตร์วิพากษ์” (Critical Ethical System) เมตตาและกรุณาเชิงโครงสร้างทำหน้าที่เป็นสัญญาปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) ในฐานะเป้าหมายในตัวเอง (Ends in themselves) ขณะที่เมตตาและอุเบกขาทำหน้าที่เป็นเทคโนโลยีแห่งตนในการสลายลำดับชั้นทางอำนาจนำ เพื่อเปลี่ยนผ่านกระบวนการขัดเกลาในองค์กร ครอบครัว สื่อมวลชน และสถานศึกษา ไปสู่พื้นที่แห่งความเสมอภาคเชิงปัญญาที่ยังรากลึกในระนาบภาววิทยาของสังคัมร่วมสมัย

ความยั่งยืนและอิสรภาพทางปัญญาที่แท้จริงของคนทำงานจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อปัจเจกบุคคลสามารถเข้าถึงสัจธรรมแห่ง อนัตตา (Anattā) เพื่อริ้วสร้างตัวตนจำลองเชิงหน้าที่วินัยที่ระบบทุนนิยมสถาปนาขึ้น และบรรลุถึง วิมุตติ (Vimutti) หรือเสรีภาพทางปัญญาที่หลุดพ้นจากกรงขังเชิงอุดมการณ์ของระบบเอาเปรียบ การตระหนักรู้ในศักยภาพนี้และการสถาปนาระบบความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันอย่างเท่าเทียมของพลเมือง คือคำตอบเชิงปรัชญาที่ทรงพลังที่สุดในการกู้คืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการฟื้นฟูความหมายที่แท้จริงของการทำงานร่วมกันท่ามกลางความเปราะบางของโลกสมัยใหม่สืบไป (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2009; Rawls, 1999)

References

- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1997). *Volunteer spirit and Dhamma practice for society* [In Thai]. Dhammasapa Press.
- Chullanandana, S. (2009). *Principles of administration* [In Thai]. Local Administration Printing Office.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3-7.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Pantheon.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action, Vol. 1: Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society* (E. Butler, Trans.). Stanford Briefs.
- Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Kant, I. (1996). *The metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans.). Cambridge University Press.
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (A. Lingis, Trans.). Duquesne University Press.
- Pankhao, K. (2018). *Quality of life development of personnel in Mahachulalongkornrajavidyalaya University* (Unpublished master's thesis) [In Thai]. Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2009). *Buddhist ethics* [In Thai]. Buddhadhamma Foundation.
- Phuang-ngam, K. (2019). *Community and local self-management* [In Thai]. Thammasat University Press.

- Punyanubhab, S. (1981). *The Tripitaka for people* [In Thai]. Mahamakut Buddhist University Press.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Revised ed.). Belknap Press.
- Sathon, P. (2007). *Foundations of educational administration* [In Thai]. Watanapich.
- Singhapol, S. (1999). We must teach a new consciousness. *Simajarn*, 13(27), 15–16. [In Thai]
- Wuthichan, C. (1981). *Morality and ethics* [In Thai]. Department of Religious Affairs.
- Žižek, S. (2001). *On belief*. Routledge.